

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
GENEL PSİKOLOJİ BİLİM DALI

ERGENLERDE YASAKLAYICI / TEŞVİK EDİCİ
YAKLAŞIMLARIN, SUÇLULUK / UTANÇ DUYGULARININ VE
BAĞLANMANIN AHLAKİ UZAKLAŞMAYA ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
F. Zeynep SAYLIK

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Meral GEZİCİ YALÇIN

BOLU 2016

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

F.Zeynep SAYLIK'a ait **"Ergenlerde Yasaklayıcı/Tespvik Edici Yaklaşımların, Suçluluk/Utanç Duygularının ve Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşmaya Etkisi"** adlı çalışma, jürimiz tarafından Psikoloji Bilim Anabilim Dalında **yüksek lisans yeterlilik tezi** olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.

22.06.2016

Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Meral GEZİCİ YALÇIN	
Üye : Prof. Dr. Hamit COŞKUN	
Üye : Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre AYNA	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Eröl ÖZTÜRK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Ergenlerde Yasaklayıcı / Teşvik Edici Yaklaşımların, Suçluluk / Utanç Duygularının ve Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşmaya Etkisi” başlıklı çalışmanın bilimsel ve etik kurallara uygun bir şekilde yazıldığını, kaynakların bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

F. Zeynep SAYLIK
08.06.2016

ÖN SÖZ

“Ergenlerde Yasaklayıcı / Teşvik Edici Yaklaşımların, Suçluluk / Utanç Duygularının ve Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşmaya Etkisi” başlıklı tez çalışmam boyunca yardımını ve desteğini esirgemeyen herkese teşekkürlerimi sunarım.

Öncelikle değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Meral GEZİCİ-YALÇIN’a bu süre zarfında tüm sorularıma büyük bir hoşgörü ile cevap verdiği ve cesaretlendirmeleriyle motivasyonumu bir an olsun düşürmediği için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Görüş ve önerileriyle katkısını esirgemeyip, tezimi zenginleştiren hocam Prof. Dr. Hamit COŞKUN’a teşekkür ederim. Ayrıca tez savunma jüriliğini uzun bir yolculuğa rağmen kabul eden ve değerli yorumlarıyla tezime katkı sağlayan sevgili hocam, Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre AYNA’ya çok teşekkür ederim.

Verilerin oluşmasında olmazsa olmaz katılımcılarıma, ders saatlerini bana ayırıp katkı sağladıkları için, sevgili arkadaşım Arş. Gör. Orhan KAYA’ya değerli desteğinden dolayı çok teşekkür ederim. Tez yazma sürecinde ihtiyacım olan zamanı, torunlarıyla vakit geçirerek, bana yarattıkları için değerli anne ve babama sonsuz minnettarlığımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak tezimin yazım sürecinde her türlü desteği bir an olsun esirgemeyen, görüş ve önerileriyle katkı sağlayan, motivasyonumu canlı tutan çok sevgili eşim Faruk’a sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca onlarla geçireceğim zamandan çaldığım sevgili çocuklarım Armanc Berzan ve Rohat’a sonsuz park gezilerini bir borç bilirim.

F. Zeynep SAYLIK

08.06.2016

ÖZET

ERGENLERDE YASAKLAYICI/TEŞVİK EDİCİ YAKLAŞIMLARIN, SUÇLULUK/UTANÇ DUYGULARININ VE BAĞLANMANIN AHLAKİ UZAKLAŞMAYA ETKİSİ

F. Zeynep SAYLIK

Yüksek Lisans Tezi

Genel Psikoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Meral GEZİCİ YALÇIN

Haziran 2016, 110 + XVI Sayfa

Bu araştırmada 12-14 yaşında olan ön ergenlik dönemindeki ergenlerde, yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımların, suçluluk/utanç duygularının ve anne babaya bağlanmanın ahlaki uzaklaşmaya etkisi incelenmiştir. Ayrıca, ergenlere, anne ve babalarının tutumları sorulmuş bu çerçevede ebeveynlerin de yasaklayıcı/teşvik edici tutumları araştırma analizlerine dâhil edilmiştir.

Araştırmanın örneklemi, devlete bağlı iki orta okulda öğrenim gören 12-14 yaş aralığındaki 202 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada ergenin anne babaya bağlanmasının tespiti için Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Envanteri, yasaklayıcı/teşvik edici sistemlerin etkilerinin değerlendirilebilmesi için iki sistemi de temsil eden manipülasyon hikayeleri, ahlaki uzaklaşmalarının değerlendirilebilmesi için Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği kullanılmış olup suçluluk ve utanç duygularının değerlendirilebilmesi içinse manipülasyon hikayesinden hemen sonra 7'li Likert tipinde suçluluk ve utanç duygularını hangi ölçüde hissettiği sorulmuştur. Manipülasyon hikâyesine bağlı olarak sorulan ergenin kendi anne babasının tutumları ise içerik analizi ile yasaklayıcı ve teşvik edici tutumlar olarak puanlanmıştır.

Bu araştırmada iki çalışma yapılmıştır. Ebeveyne Bağlanma öleği, birinci çalışmada Ahlaki Uzaklaşma öleği’nden önce verilmiş, ikinci çalışmada ise Ahlaki Uzaklaşma öleği’nden sonra verilmiştir. Böylece bağlanmanın hem düzenleyici etkisine bakılmıştır, hem de ergene anne babası ile duygusal ilişkisinin hatırlatılıp hatırlatılmamasının ahlaki uzaklaşma üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Birinci çalışmada ebeveyne bağlanmanın ahlaki uzaklaşmaya düzenleyici etkisi görülürken, yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımların etkisi görülmemiştir. İkinci çalışmada ise yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımların ahlaki uzaklaşmaya etkisi bulunmuştur. Ayrıca bağlanma ile ahlaki uzaklaşma arasında negatif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Suçluluk ve utanç duyguları ile ahlaki uzaklaşma arasında da negatif yönlü ilişkiler gözlenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ahlaki Uzaklaşma, Bağlanma, Ebeveyn Tutumları, Suçluluk / Utanç, Yasaklayıcı / Teşvik Edici Yaklaşımlar.

ABSTRACT

EFFECT OF PROSCRIPTIVE/PRESCRIPTIVE ATTITUDES, EMOTIONS OF GUILT/SHAME AND ATTACHMENT, ON MORAL DISENGAGEMENT IN ADOLESCENTS

F. Zeynep SAYLIK

Master's Thesis

Department of General Psychology

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Meral GEZİCİ YALÇIN

June 2016, 110 + XVI Pages

In this research, the effects of prescriptive/proscriptive attitudes, parental attachment, and emotions of guilt/shame on moral disengagement in early adolescents aged between 12 and 14 were investigated. In addition, adolescents were asked about the attitudes of their parents' prescriptive/proscriptive attitudes.

The sample of the research consisted of 202 students aged between 12 and 14 who receive education in two public secondary schools. In the research, The Attachment to Parents and Peers Inventory was used to identify parental attachment of adolescents. The participants were given vignettes representing either proscriptive or prescriptive approaches. The Moral Disengagement Scale was used to assess moral disengagement and in order to assess the emotions of guilt and shame a 7 point Likert-type scale was used. The attitudes of adolescents' parents, which were asked as part of the manipulation stories, were scored as being proscriptive or prescriptive by using content analysis.

Two studies were carried out in this research. In the first study, attachment to parents was presented to participants before the Moral Disengagement Scale, but after

the Moral Disengagement Scale in the second study. Hence, the regulatory effect of attachment, in other words, reminding adolescents emotional relationships with their parents were analyzed.

In the first study, while a regulatory effect of parental attachment to moral disengagement was obtained, no effect of the proscriptive/prescriptive attitudes was observed. In the second study, however, an effect of proscriptive/prescriptive attitudes to moral disengagement was found. In addition, a negative relationship between attachment and moral disengagement was found to be significant. Moreover, negative relationship between the emotions of guilt and shame and moral disengagement was gained. The results of the research were discussed based on the relevant literature.

Key words: Attachment, Guilt / Shame, Moral Disengagement, Parental Attitudes, Proscriptive / Prescriptive Attitudes.

*Hep yanımda oldukları için
Annem ve Babam,
Binnaz & Mustafa KARAKÖPRÜ'ye...*

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ.....	xv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ	4
1.1. Ahlak	4
1.1.1. Ahlaki Gelişim	5
1.1.2. Bandura'nın Sosyal Bilişsel Yaklaşımı ve Ahlaki Uzaklaşma	8
1.1.3. Ahlaki Davranış ve Duygular	11
1.1.3.1. Suçluluk	14
1.1.3.2. Utanç	15
1.1.3.3. Suçluluk ve Utanç Duygularının Karşılaştırılması	17
1.2. Ebeveyn Yaklaşımları ve Ahlaki Tutumlar	19
1.2.1. Yasaklayıcı/Engelleyici Ebeveyn Tutumları (Proscriptive Regulation)....	23
1.2.2. Teşvik Edici Ebeveyn Tutumları (Prescriptive Regulation).....	25
1.3. Bağlanma	26
1.3.1. Ebeveyne Bağlanma ve Ahlak İlişkisi	29
1.4. Araştırmanın Hipotezleri	31
II. BÖLÜM	
2. ÇALIŞMA I	34

2.1. Yöntem.....	34
2.1.1. Araştırmanın Örneklemi	34
2.1.2. Kullanılan Ölçme Araçları.....	35
2.1.2.1. Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Envanteri.....	35
2.1.2.2. Manipülasyon Araçları	35
2.1.2.3. Ebeveyn Tutum Ölçeği	36
2.1.2.4. Duygular Ölçeği.....	37
2.1.2.5. Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği	37
2.1.3. İşlem.....	38
2.2. Bulgular.....	39
2.2.1. Ölçek Maddelerinin Geçerlik ve Güvenirliğine İlişkin Bulgular	40
2.2.1.1. Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri	40
2.2.1.2. Ebeveyne Bağlanma Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Analizi	42
2.2.1.3. Anne Baba Tutum Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Analizi.....	43
2.2.2. Betimleyici Bulgular.....	43
2.2.3. Yasaklayıcı / Teşvik Edici Yaklaşımların, Anne Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulmasının ve Cinsiyetin Ahlaki Uzaklaşma Puanına Etkisi	43
2.2.4. Ahlaki Uzaklaşma, Yasaklayıcı / Teşvik Edici / Yaklaşımlar, Bağlanma, Suçluluk / Utanç Duyguları ve Anne-Baba Tutumlarının Önce / Sonra Sorulması Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi	44
2.2.5. Ebeveyne Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşmaya Düzenleyici Etkisi	46
2.2.5.1. Anneye Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşma Üzerindeki Düzenleyici Etkisi	46
2.2.5.2. Babaya Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşma Üzerindeki Düzenleyici Etkisi	47
2.2.6. Suçluluk/Utanç Duygularının Ahlaki Uzaklaşma Üzerindeki Düzenleyici Etkisi.....	48
2.2.6.1. Suçluluk Duygusunun Ahlaki Uzaklaşma Üzerindeki Düzenleyici Etkisi	48
2.2.6.2. Utanç Duygusunun Ahlaki Uzaklaşma Üzerindeki Düzenleyici Etkisi	48

2.3. Tartışma.....	50
2.3.1. Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımların, Anne Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulmasının ve Cinsiyetin Ahlaki Uzaklaşma Puanına Etkisine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	50
2.3.2. Ahlaki Uzaklaşma, Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımlar, Bağlanma, Suçluluk/Utancı Duyguları ve Anne-Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulması Arasındaki İlişkilerin Tartışılması	51
2.3.2.1. Ahlaki Uzaklaşma İle Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımların İlişkisinin Tartışılması	51
2.3.2.2. Ahlaki Uzaklaşmanın Ebeveyne Bağlanma İle İlişkisinin Tartışılması	52
2.3.2.3. Ebeveyne Bağlanma ve Suçluluk/Utancı İlişkisinin Tartışılması..	52
2.3.2.4. Suçluluk İle Utancı Arasındaki İlişkinin Tartışılması	53
2.3.2.5. Yasaklayıcı ve Teşvik Edici Ebeveyn Tutumları İle Anne Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulması Arasındaki İlişkinin Tartışılması	54
2.3.2.6. Yasaklayıcı ve Teşvik Edici Ebeveyn Tutumları Arasındaki İlişkinin Tartışılması	55
2.3.2.7. Cinsiyet İle Ahlaki Uzaklaşma Arasındaki İlişkinin Tartışılması	56
2.3.2.8. Suçluluk/Utancı Duyguları İle Ahlaki Uzaklaşma Arasındaki İlişkinin Tartışılması	56
2.3.3. Ebeveyne Bağlanma Puanının Ahlaki Uzaklaşmaya Düzenleyici Etkisine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	57
2.3.4. Suçluluk/Utancı Duygularının Ahlaki Uzaklaşmaya Düzenleyici Etkisine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	58

III. BÖLÜM

3. ÇALIŞMA II	61
3.1. Yöntem.....	61
3.1.1. Araştırma Örnekleme	62
3.1.2. Kullanılan Ölçme Araçları.....	62
3.1.2.1. Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Envanteri.....	62

3.1.2.2. Manipölasyon Araçları	63
3.1.2.3. Ebeveyn Tutum Ölçeği	64
3.1.2.4. Duygu Ölçeği	64
3.1.2.5. Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği	65
3.1.3. İşlem.....	65
3.2. Bulgular.....	66
3.2.1. Ölçek Maddelerine ve Güvenirliğine İlişkin Bulgular.....	67
3.2.1.1. Ahlaki Uzaklaşma Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi ...	67
3.2.1.2. Ebeveyne Bağlanma Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi	68
3.2.1.3. Anne Baba Tutum Ölçeği Analizi	69
3.2.2. Betimleyici Bulgular.....	69
3.2.3. Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımların, Anne Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulmasının ve Cinsiyetin Ahlaki Uzaklaşma Puanına Etkisi	70
3.2.4. Ahlaki Uzaklaşma, Teşvik Edici/Yasaklayıcı Yaklaşımlar, Bağlanma, Suçluluk/Utanç Duyguları ve Anne Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulması Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi.....	71
3.2.5. Suçluluk/Utanç Duygularının Ahlaki Uzaklaşmaya Düzenleyici Etkisi ...	72
3.2.5.1. Suçluluk Duygusunun Ahlaki Uzaklaşma Puanına Düzenleyici Etkisi	72
3.2.5.2. Utanç Duygusunun Ahlaki Uzaklaşma Puanına Düzenleyici Etkisi	73
3.3. Tartışma.....	73
3.3.1. Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımların, Anne Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulmasının ve Cinsiyetin Ahlaki Uzaklaşma Puanına Etkisine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	73
3.3.2. Ahlaki Uzaklaşma Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımlar, Bağlanma, Suçluluk/Utanç Duyguları ve Anne Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulmasının Arasındaki İlişkilerin Tartışılması.....	74
3.3.2.1. Ahlaki Uzaklaşma İle Yasaklayıcı Yaklaşım/ Teşvik Edici Yaklaşım/ Kontrol Grupları Arasındaki İlişkinin Tartışılması	75

3.3.2.2. Ahlaki Uzaklaşma ve Suçluluk/Utanç Arasındaki İlişkinin Tartışılması	76
3.3.2.3. Ahlaki Uzaklaşma İle Anne Babaya Bağlanma Arasındaki İlişkinin Tartışılması	76
3.3.2.4. Anneye Bağlanmanın Babaya Bağlanma, Suçluluk Duygusu ve Cinsiyetle İlişkisinin Tartışılması	77
3.3.2.5. Babaya Bağlanma ve Suçluluk Arasındaki İlişkinin Tartışılması	78
3.3.2.6. Suçluluk ve Utanç Arasındaki İlişkinin Tartışılması	78
3.3.2.7. Suçluluk İle Cinsiyet Arasındaki İlişkinin Tartışılması	79
3.3.3. Suçluluk/Utanç Duygularının Ahlaki Uzaklaşma Puanına Düzenleyici Etkisine İlişkin Bulguların Tartışılması	80
IV. BÖLÜM	
4. GENEL TARTIŞMA	82
V. BÖLÜM	
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	85
VI. BÖLÜM	
6. SINIRLILIKLAR	87
KAYNAKLAR	88
EKLER	101
EK 1: Etik Kurul Onayı	102
EK 2: Bolu Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzin Belgesi	103
EK 3: Ebeveyne ve Akranlara Bağlanma Ölçeği	102
EK 4: Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği	106
EK 5: Manipülasyon Öyküleri	107
EK 6: Duygular Ölçeği	109
EK 7: Ebeveyn Tutum Ölçeği	110

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Deney Deseni ve Örneklem Sayıları	34
Tablo 2.2: Örneklemen Demografik Özellikleri.....	35
Tablo 2.3: Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği Madde Analizi.....	41
Tablo 2.4: Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği Madde Toplam Korelasyonları	41
Tablo 2.5: Anne Babaya Bağlanma Ölçeklerinin Madde Toplam Korelasyonları.....	42
Tablo 2.6: Ebeveyn Tutum Ölçeğine İlişkin Bulgular.....	43
Tablo 2.7: Betimleyici Analiz Sonuçları	43
Tablo 2.8: Üç Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları	44
Tablo 2.9: Araştırma Değişkenlerine İlişkin Korelasyon Analiz Sonuçları	45
Tablo 2.10: Anneye Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşmaya Düzenleyici Etkisi	47
Tablo 2.11: Babaya Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşmaya Düzenleyici Etkisi.....	48
Tablo 2.12: Suçluluk Duygusunun Düzenleyici Etkisi.....	48
Tablo 2.13: Utanç Duygusunun Düzenleyici Etkisi	49
Tablo 2.14: Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımların Suçluluk Duygusuna Etkisi	49
Tablo 2.15: Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımların Utanç Duygusuna Etkisi	49
Tablo 2.16: Anne ve Babaya Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşmaya Etkisi.....	50
Tablo 3.1: Deney Deseni ve Örneklem Sayıları	61
Tablo 3.2: Örneklemen Demografik Özellikleri.....	62
Tablo 3.3: Cinsiyet ve Okul Durumu.....	62
Tablo 3.4: Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği Madde Analizi.....	67
Tablo 3.5: Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği Madde Toplam Korelasyonları	68
Tablo 3.6: Anne Babaya Bağlanma Ölçeği Madde Toplam Korelasyonları	69
Tablo 3.7: Ebeveyn Tutum Ölçeğine İlişkin Bulgular.....	69
Tablo 3.8: Betimleyici Analiz Bulguları.....	70
Tablo 3.9: Üç Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları	70
Tablo 3.10: Araştırma Değişkenlerine İlişkin Korelasyon Analiz Sonuçları	71
Tablo 3.11: Suçluluk Duygusunun Düzenleyici Etkisi.....	73
Tablo 3.12: Utanç Duygusunun Düzenleyici Etkisi	73

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1: Ahlaki Uzaklaşma Puanlarının Yordanmasında Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşım ve Anneye Bağlanma Arasındaki Etkileşim Grafiği 47

GİRİŞ

Ahlak olgusu büyük ölçüde insanın sosyalleşmeyle edindiği, davranışları üzerinde etkide bulunan, sosyal bilim alanlarında çalışılan ve farklı bağlamlarda çalışılmaya devam edilecek gibi görünen önemli bir kavramdır. Ahlakla ilgili öncü kuramlar ağırlıklı olarak muhakeme ve yargısal süreçlerin işleyişi üzerinde durmaktadır (Haidt ve Kesebir 2010). Son dönem yaklaşımlar ise sezgisel ve/veya duyuşsal süreçlere odaklanmaktadır. Bu yeni yaklaşımlarla birlikte ahlak çalışmaları yeni bir ivme kazanmıştır. Günümüzde, ahlaki eylemlerin daha hızlı ve otomatik olarak gerçekleştiği, bilinçdışı süreçlerden etkilendiği büyük ölçüde kabul görmektedir (Bandura 1996; 2001). Bu çalışmada da ahlaki eylem bu bağlamda araştırılmıştır. Son dönem ahlak çalışmalarında ahlaki süreçler farklı değişkenlerle ilişkisi çerçevesinde incelenmektedir. Örneğin bağlanma modellerinin bireydeki sezgisel ve bilinçdışı süreçleri de etkilediği varsayımıyla ahlak ve bağlanma modelleri arasındaki ilişki araştırmacıların yeni çalışma konularını oluşturmuştur. Bu yönde Türkiye’de de yapılan bazı çalışmalara rastlamak mümkündür (Bkz: Cesur ve Küyel 2009; Kapıkıran 2007; Özyürek ve Şahin 2015). Ancak, bu çalışmalar daha çok ahlaki muhakeme veya yargılar ekseninde gerçekleştirilmiştir, bu çalışmada ise ahlaki uzaklaşma temel alınmıştır.

Ahlaki uzaklaşma, bireyin ahlakdışı eylemler yapabilmesini sağlayan sosyo-bilişsel süreçleri temsil etmektedir. Bu çalışmada ahlaki uzaklaşma, bağlanma kuramı ve ebeveyn tutumlarıyla ilişkisi çerçevesinde ele alınmıştır. Bağlanmanın güvenli ya da güvensiz olmasının ahlaki uzaklaşmayı ne yönde etkileyeceği bu araştırmanın önemli bir sorusunu oluşturmuştur. Ayrıca, davranışsal engelleme sistemi ve davranışsal aktivasyon sistemini harekete geçiren ebeveyn tutumlarının çocukların davranışlarının sezgisel, hızlı ve otomatik olarak gerçekleştirmesinde etkili olduğu görülmüş ve bazı duyguları aktive ederken bazılarını engellediği belirlenmiştir (Carver ve White 1994). Dolayısıyla, ahlaki eylemlerin değerlendirilmesine dayanan ahlaki uzaklaşmanın

ebeveyn tutumlarından etkilenebileceği varsayımı geliştirilmiştir. Bu nedenle, ahlaki eylemleri etkilediği düşünülen suçluluk ve utanç duyguları bu çalışmada incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, ahlaki eylemin yeni bir bakış açısı ile ele alınması bunun yanında ebeveyn yaklaşımları ve bağlanma düzeyleri ile ilişkisinin ortaya çıkarılması, son olarak da, suçluluk ve utanç duyguları ile ilişkilerinin Türkiye kültüründe incelenmesidir. Böylece, alanyazına katkı sağlamak ve bu konuda yeni çalışmalar yapılmasını teşvik etmek hedeflenmiştir. Türkiye’de yaşayan ergenlerin suçluluk ve utanç duyguları arasında bir ayırım yapıp yapmadığını ortaya koymak diğer bir araştırma amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Ahlaki gelişim, ahlaki eylemler ve ahlakdışı davranışın meşrulaştırılması gibi birey içi süreçler psikoloji alanında çalışılmaktadır. Bu çalışmada ebeveyn-çocuk bağlanmasının ahlaki uzaklaşmaya etkisi ele alınmaktadır. Ebeveynlerin teşvik edici/yasaklayıcı tutumlarının, çocukların etkin/aktif ya da kaçınmacı olmalarını, dolayısıyla çocuğun ahlaki eylemlerini etkilediği varsayımı ile gerçekleştirilen bu araştırma, ebeveyn tutumlarını bu yönüyle ele alması sebebiyle önem kazanmaktadır. Ebeveyn tutumlarının çocuğun ahlaki gelişimi üzerindeki etkisi üzerine Türkiye’de önemli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmada ebeveyn tutumlarının yasaklayıcı (proscriptive) ve teşvik edici (prescriptive) yaklaşımlar bağlamında ele alınmasının bir ilk olması ve ahlakın, gelişimsel açıdan değil, ahlaki uzaklaşma çerçevesinde ele alınması araştırmanın önemli bir yönüdür.

Bağlanma ve ahlaki uzaklaşma arasındaki ilişkiler üzerine yapılan çalışmalar görece yenidir. Ayrıca bu iki değişken arasındaki ilişkinin kültürler arası farklılıklar gösterebileceği görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye kültüründe söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Elde edilen bulguların ebeveynler için yol gösterici olması araştırmanın bir diğer önemli yönüdür.

Ahlak sadece bireyin yaşamını değil, bir bütün olarak toplumu da etkilemektedir. Benzer bir durum ahlaki uzaklaşma için de geçerlidir. Bu çerçevede bu araştırmada ahlaki duygu ve eylemleri etkilediği düşünülen bağlanma, ebeveynin yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımı ve suçluluk/utanç duygularının *ahlaki uzaklaşma* ile ilişkisi Türkiye kültüründeki ergenlerle incelenmiştir.

I. BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. Ahlak

Ahlak, Arapçada “ha-la-ka” kökünden gelen hulk kelimesinin çoğulu olup, huy, yaratılış, karakter anlamına gelmektedir ve terim olarak “insanın iyi ve kötü olarak nitelendirilmesine neden olan özellikleri ve bu kapsamda gerçekleştirdiği iradi davranışlardır” (Aydın 1989:1). “Ahlak bireyin doğru ile yanlış ayırt edebilmesini sağlayan ilkeler ve değerler bütünüdür” şeklinde de tanımlanmaktadır (Can 2004:127). Cook’a (2004:213) göre ise, “ahlak bireylerin toplum içindeki görev ve yükümlülüklerinin öğretisi ve uygulamasıdır”. Ahlaki davranış, bireyin, toplumun ve özel bir grubun doğru-yanlış standartlarını içselleştirmesi ve bu standartlara uyum sağlamasıdır (Reber 1985). Ahlaki standart ile de duygusal ton ve bilişsel yapının ilişkisinin önemli olduğu görülmektedir (Niec ve Russ 2002). Aynı zamanda, insanın sosyal dayanışmasını yansıttığı için ahlakın grup yaşantısının özelliklerini ve işbirliğini geliştiren bir takım özellikleri bulunmaktadır (Bulman, Sheikh ve Hepp 2009).

Ahlak felsefesi açısından bakıldığında ahlakın “değerlerle yakın ilgi içinde olan ve değerler dünyasının bir parçası olan bir olgu” (Ural 1998:42) olduğu görülmektedir. Sokrates’in “sorgulanmamış hayat yaşamaya değmez” söylemi ahlak konusunda bireyin kendi üzerine düşeni yapma zorunluluğuna vurgu yapmaktadır. Aristo’ya göre, ahlak mutluluktur ve mutluluk bilgelikle sağlanır (Aktaran: Akbaba 2009). Jean Jacques Rousseau ve Pascal ise, ahlakı duygusal alanda aramışlardır. Rousseau, ahlakı “kalbin ilmi” olarak tanımlamıştır (Aktaran: Topçu 2015).

Ahlakla ilgili düşünürlerle göre ahlakın varlığından söz edebilmek için aşağıdaki koşulların mevcut olması gerekmektedir (Gündüz 2005).

- 1) Ahlak, eylemlerimizde her zaman bir takım alternatiflerle karşı karşıya kaldığımız gerçeğinin kabulü ile başlamaktadır.
- 2) Bu alternatifler karşısında “ne yapmalıyım?” sorusunun cevabını ortaya çıkarabilecek bir değerlendirme olanağı bulunmaktadır.
- 3) İnsan, alternatifler arasında seçim yapabilme kapasitesine sahiptir.
- 4) Seçim iradesi kullanan kişi, eylemlerinden sorumludur.
- 5) Başkalarının varlığı dikkate alınmaktadır.
- 6) Tüm bunlar, eylemde bulunan kişinin yaşantısı üzerinde etkide bulunmaktadır.

Bu altı madde ahlakın temel etmenleri olarak değerlendirilmiştir ve bugüne değin ahlak olgusu birçok farklı yapı ile birlikte ele alınmıştır. Bunlardan biri ahlak ve din ilişkisidir. Dini öğretilerin ahlaki davranışlar üzerindeki rolü büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında, ahlak ile toplum yapısı, ahlak ile aile yapısı ve benzeri dinamikler sıklıkla ele alınan konulardır.

Kaynağı dine ya da başka bir otoriteye de dayansa, insan davranışlarının bir kısmı, ‘iyi’ ve ‘kötü’ gibi değer yargılarına göre değerlendirilmektedir ve bu yargıların bulunduğu her yerde ahlaki davranış söz konusudur. Dolayısıyla ahlak bir çeşit doğa yasası gibi görülebilir. Suyun bulunduğu yerde nasıl hayat varsa, insanların bulunduğu yerde de ahlak vardır. İnsanlara düşen ahlaklarını en iyi seviyede şekillendirmektir (Aydın 2006).

Bu çalışmada ahlak, hem birey içi süreçler, hem de kişiler arası süreçler ve toplumsal yansımaları çerçevesinde ele alınmıştır.

1.1.1. Ahlaki Gelişim

Bireyi tüm yaşamı boyunca etkileyen ahlak, gerek günlük yaşam pratiklerine gerekse önemli sosyal, kültürel, politik alanlara yansımaları sebebiyle insan yaşamında önemli bir yer tutmaktadır.

Psikanalitik teori, ahlak gelişimini güdüsel süreçler bağlamında ele alarak id, ego, süperegö ilişkilerindeki denge kavramıyla açıklamaktadır (Çağdaş ve Seçer 2002). Freud'a göre özdeşim kurma sırasında çocuklar ebeveynlerin doğru ve yanlış standartlarını içselleştirmekte ve daha öncesinde hemcins ebeveyne yönelik hissetmiş olduğu düşmanca duyguları içe yöneltmektedir (Santrock 2012). Santrock'a (2012) göre, ahlaki gelişim psikanalitik açıdan ele alındığında suçluluğun ve öz-cezalandırıcılığın çocuğı ve sonrasında ergeni suç işlemekten alıkoyduğu görölmektedir. Böylece, çocuklar ve ergenler suçluluk duygusundan kaçınmak için toplumsal standartlara uymaya eğilim göstermektedir.

Sosyal öğrenme teorisine göre ise, çocuğun ahlak gelişimini belirleyen, kültürel normların doğru veya yanlış değerler olarak içselleştirilmesidir. Burada değerler görecelidir ve neyin ahlaki olduğunun kültürel aktarımındaki araçlar ana-babalardır (Çağdaş ve Seçer 2002). Bir başka deyişle, ahlaki gelişim çocuğun yetişkin davranışlarını taklit etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Çocuğun taklit yoluyla edindiğı bu davranışlardan toplum tarafından kabul görölenler desteklenmekte, toplum tarafından kabul görmeyenler pekiştirilmemekte ve desteklenmemektedir (Ekşi ve Katılmış 2014). Buradan hareketle, davranışçı teoriye göre onay gören ve pekiştirilen davranışlar doğru, hoş görölmeyen, cezalandırılan davranışlar ise yanlış kabul edilmektedir (Erden ve Akman 2014).

Bilişsel teoride, ahlaki gelişim, bireyin geçirdiğı bilişsel gelişim aşamalarına göre şekil almakta ve gelişmektedir. Çocuk bilişsel açıdan ilerledikçe ahlaki gelişim de belirli işlem basamaklarını izleyerek devam etmektedir (Ekşi ve Katılmış 2014). Bilişsel teori yaklaşımını benimseyerek ahlaki gelişimi basamaklandıran ilk kuramcı Dewey'dir. O'na göre, ahlaki gelişim üç aşamadan oluşmaktadır; a) bireyin ahlaki davranışlarına biyolojik ve sosyal dürtülerin yön verdiği **gelenek öncesi düzey**, b) bireyin içinde bulunduğu grubun ya da sosyal çevrenin değerlerini benimsediğı **geleneksel düzey** ve c) bireyin davranışlarının akıl yürütme ve karar verme süreçleri sonunda oluştuğı, bireyin içinde bulunan grubun veya sosyal çevrenin değer, yargı ve standartlarını irdeleyerek benimsediğı **özerk dönem** (Erden ve Akman 2014).

Bilişsel teori yaklaşımıyla ahlaki gelişimi sınıflandıran kuramcılardan Piaget (1935) de ahlaki gelişim evrelerini Dewey gibi üç aşamada ele almaktadır. **Ahlak öncesi evrede** (4-5 yaş) yetişkin otoritesine körü körüne bağlılık söz konusudur. **Dışa bağımlı ahlak anlayışı evresinde** (6-10 yaş) kuralların değiştirilemez ve her durumda herkes için geçerli olduğu görüşü hâkimdir. **Ahlaki özerklik evresinde** (11 yaş ve sonrası) ise gereksinimlere göre kuralların değiştirilebileceği ya da yeni kurallar konulabileceği anlayışı geliştirilmektedir (Ayrıca bkz. Öztürk ve Akbaba 2013).

Kohlberg'e (1981) göre, ahlaki gelişim basamakları üç düzey ve altı evreli bir yapıdadır. Gelenek öncesi düzeyde, itaat/bağımlı ahlak evresi ve araçsal amaç/saf çıkarıcı eğilim evresi yer alırken, ikinci düzey olan geleneksel dönemde, yasa ve düzen evresi ile kişiler arası düzen eğilimi evresi yer almaktadır. Üçüncü düzey olan gelenek ötesi dönemde, sosyal sözleşme eğilimi ve evrensel ahlak ilkeleri eğilimi yer almaktadır (Berk 2013; Can 2007; Çiftçi 2007; Güngör 2011).

Yukarıda kısaca değinilen ahlaki gelişimin bilişsel boyutu bu araştırmanın katılımcılarının yaş grubunun erken ergenlik olarak belirlenmesinde rol oynamıştır. Erken ergenlik döneminde (11-15) somut işlem döneminden soyut işlem dönemine geçilmiş olması, bireyin ahlaki değerlendirmelerini çeşitli aşamalarda etkilemektedir. Soyut düşünme yetisinin gelişiminin bu yaş döneminde başlaması ahlaki uzaklaşmaya ilişkin yapılan bu çalışmada dikkate alınmıştır. Ahlaki gelişimin temelinde empati, bilinç, öz denetim, saygı, şefkat, hoşgörü ve adil olma eğilimleri bulunduğundan (Borba 2001) bu çalışmada ilk ergenlik dönemindeki katılımcıların duygularını incelemek amaçlanmıştır.

Alanyazında ahlaki yapının gelişimine ilişkin araştırma bulguları bulunmaktadır. Bu çalışmalar ahlaki ikilemler, iç grup / dış grup dinamikleri, ahlaki yargı veya eylemin kaynağı, aynı koşul ve olayın farklı yaş gruplarında nasıl değerlendirildiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmada ise ahlaktan hangi durumlarda uzaklaşıldığı incelenmiştir. Ahlaki uzaklaşma, sosyal bilişsel yaklaşım temelinde ele alındığından bu bölümde Albert Bandura'nın sosyo-bilişsel kuramı anlatılacaktır

1.1.2. Bandura'nın Sosyal Bilişsel Yaklaşımı ve Ahlaki Uzaklaşma

Bandura'ya göre davranış ve çevre karşılıklı etkileşim halindedir ve sosyal çevre davranışın edinilmesinde özel bir öneme sahiptir. İnsanlar sosyal çevreyi davranışları ile etkilemekte, aynı zamanda çevrede yer alan diğer insanların davranışlarından da etkilenmektedirler (Aydın 2004). Sosyal bilişsel yaklaşım ahlaklı ve/veya ahlakdışı davranışın nasıl ortaya çıktığına dair sosyal psikolojik süreçleri açıklaması nedeniyle önemlidir. Sosyo-bilişsel yaklaşımda bireyin kişisel gelişimi, uyum ve değişimi temsili bir bakış açısıyla analiz edilmektedir (Bandura vd. 2001). Ayrıca ahlaklı davranışların sosyalleşme sürecinde pekiştirme, ceza ve gözleme dayalı olarak öğrenildiği ileri sürülmektedir (Yıldız 2012). Bandura'nın (2002) sosyal bilişsel yaklaşımına göre, birey benliğini değerli hissedecek ve kendisini mutlu edecek şekilde davranma eğilimine sahiptir. Bu eğilim, bireyi ahlaklı kurallara uymayan davranışlardan alıkoymaktadır. Başka bir anlatımla, birey, bir öz düzenleme mekanizmasına sahiptir ve bu yolla ahlaklı tutum ve davranışlarını düzenlemektedir. Böylece, ahlaklı düşünce, öz düzenleme mekanizmaları sayesinde eyleme dönüşmektedir (Bandura 1999). Sosyo-bilişsel yaklaşıma göre birey, kendi kişisel standartlarına uygun davranmaya başladıktan sonra, kendi negatif ve pozitif öz yaptırımlarına sadık davranışlar göstermektedir ki bu durum öz düzenleyici bir etki olarak işlev görmektedir (Bandura vd. 2001). Ahlaklı davranışın ortaya konulmasında öz düzenlemenin üç temel işlevi bulunmaktadır: Öz izleme, yargılama ve öz tepki. Öz izleme, ilk adım olup ahlaklı davranışı kontrol etmektedir, eylem koşullar gözetilerek yargı işlevi aracılığıyla öz tepkiye dönüşmektedir. Öz düzenleme işlevi sabit, değişmez bir sistem tarafından ortaya konulmamakta, içsel yaklaşım teorilerinin de ileri sürdüğü gibi bilinç, süperego ve ahlaklı ilkeleri içermektedir (Bandura vd. 1996). Öz düzenleme mekanizması ahlaklı eylem açısından engelleyici (inhibitive) ve aktive edici (proactive) ikili bir sistemi barındırmaktadır (Bandura vd. 2001). Buna göre engelleyici sistem bireyi ahlaklı olmayan davranışlardan güçlü bir şekilde alıkoymayı temsil ederken, aktive edici sistem ahlaklı davranışa yönelik güçlü bir şekilde motivasyonu temsil etmektedir. Bu yaklaşım temelinde bu çalışmada yasaklayıcı ebeveyn tutumları engelleyici sistem, teşvik edici ebeveyn tutumları ise aktive edici sistem olarak ele alınmıştır.

Ahlaki uzaklaşma ile ilgili öz düzenleme mekanizmasının nasıl değişebildiği ve hangi sosyo-bilişsel mekanizmalar üzerinden ahlakdışı davranışın kabul edilebilir hale geldiğini Bandura (1999; 2001; 2002) ortaya koymuştur. Bu mekanizmalar, aşağıda özetlenmiştir.

Ahlaki Gerekçelendirme: Ahlaki olmayan davranış sosyal olarak değerli olan şeyler ya da ahlaki amaçlar için hizmet eder gibi gösterilerek kişisel ya da toplumsal olarak kabul edilebilir hale getirilmektedir.

Hafifletici Kıyaslama: Bu mekanizmada zararlı davranış daha zararlı olan başka bir davranışla kıyaslanarak, yapılan zarar verici davranış makul bir hale sokulmaktadır.

Örtük Etiketleme: Ahlaki olmayan davranış farklı bir şekilde ifade edilerek öz rahatlama sağlanmaktadır. Gayri ahlaki davranış dilin manipülatif etkisiyle gizlenmektedir. Örneğin, “öldürmek” yerine “etkisiz hale getirmek” ifadesi kullanılmaktadır (Bandura 1999).

Sorumluluğun Yer Değiştirmesi: Birey bu mekanizmada ahlaki olmayan davranıştan kendisini muaf tutma eğilimine girmektedir. Sorumluluğu bir otoriteye veya koşullara bağlama söz konusudur.

Sorumluluğun Dağıtılması: İnsani olmayan davranışın sorumluluğu başka bireylere yayılmaktadır. Birey yaptığı davranışın herkes tarafından yapıldığını ya da grup kararı doğrultusunda eylemi gerçekleştirdiğini savunmaktadır.

Gayri-insanileştirme: Bu mekanizmada zararlı davranışın sebebi mağdurun insani olmayan özellikleri olarak ortaya konulmaktadır. Mağdurun insandışılaştırılması ile zararlı eylem makul gösterilmeye çalışılmaktadır.

Sonuçların Önemsizlenmesi veya Çarpıtılması: Zararlı davranışın olumsuz sonuçlarının önemsizlenecek kadar az olduğu öne sürülmektedir.

Suçlama: Kötü davranışa maruz kalan kişinin veya koşulların suçlanması söz konusudur. Kötü davranışa maruz kalanın kışkırtması gibi suçlayıcı ifadeler ileri sürülmektedir.

Bu mekanizmaların nasıl işlediğini açıklayabilmek için ahlaki öznellik (moral agency) kavramı üzerinde durulacaktır. Ahlaki öznellik, bireyin hem insanca davranmaya yönelik irade gücünü hem de acımasızca davranmaktan kendisini alıkoyma gücünü ifade etmektedir (Bandura vd. 1996). Ahlaki uzaklaşma ise ahlaki özneliğin de etkisini azaltan aracı bir işlem olarak tanımlanmaktadır (Bandura 1999). Kişinin artık ahlaki özneliğini kaybetmesi, hem acımasız davranmadan sakınma gücünün, hem de ahlaklı davranmak adına inisiyatif alma gücünün ortadan kalkması şeklinde algılanabilir. Böylece ahlaki uzaklaşma, bireyin acımasız eylemler yapabilmesini sağlayan sosyo-bilişsel süreçlerden oluşmaktadır (Bandura vd. 1996).

Bunun yanı sıra, ahlaki uzaklaşmanın radikal bir şekilde gerçekleşmeyip, kademeli olarak gerçekleştiği öne sürülmektedir (Bandura 1999). Dolayısıyla, cezalandırıcı ebeveyn tutumlarının ergen üzerinde aşamalı bir şekilde ahlaki uzaklaşmaya yol açabileceği varsayılabilir. Bu nedenle bu araştırmada ahlaki uzaklaşma, ergenlerin ebeveynleri tarafından maruz bırakıldıkları yasaklayıcı veya teşvik edici tutumlara karşı geliştirdikleri bir tepki olarak ele alınmıştır. Ahlaki uzaklaşmaya ilişkin alanyazın incelendiğinde Türkiye’de ahlaki ihlallere tanıklıkta ahlaki geri çekilmenin iç grup/dış grup bağlamında ele alındığı görülmektedir (Yalçın 2014). Bahsedilen çalışmada Haidt’in sezgisel ahlak kuramında ileri sürdüğü beş temel boyut (zarar verme, adalet, otorite, iç gruba sadakat ve saflık) üzerinden ölçüm alınmıştır. Ayrıca, Türkiye’de yapılan araştırmalarda ahlak, ahlaki karar alma açısından ele alınmış ve ahlaki uzaklaşmaya ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Yurt dışında yapılan çalışmalarda ise, ahlaki uzaklaşmaya dair çok sayıda çalışmanın olduğu, bunların ağırlıklı olarak şiddet olaylarında ahlaki uzaklaşmanın etkisini incelediği görülmektedir. Ergen ve çocuklarla yapılan araştırmaların büyük kısmı, zorbalık, siber zorbalık, kardeş zorbalığı gibi zorbalık çeşitleriyle ahlaki uzaklaşma arasındaki ilişkilerin incelenmesine dayanmaktadır. Örneğin; ilkökul,

ortaokul ve lise öğrencileri ile yapılan bir araştırmada sosyo-ekonomik durumun ve öğretim düzeylerinin ahlaki uzaklaşma puanlarında anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür (Bandura vd. 1996). Ayrıca bahsedilen çalışmada ilkököl ve ortaokul öğrencileri karşılaştırıldığında ortaokul öğrencilerinin ahlaki uzaklaşma ölçeğindeki tüm boyutları etkin olarak kullandığı görülmüştür. Bu bulgudan hareketle, bu çalışmada tek bir öğretim düzeyinden (ortaokul) ergenlerle araştırma yürütülmüştür. Caroli ve Sagone (2014) de erken ergenlerle geç ergenlik dönemindekileri karşılaştırmıştır. Ortaokul öğrencilerinin (erken ergenler) üniversite öğrencilerine (geç ergenler) kıyasla ahlaki uzaklaşma mekanizmalarının tümünü kullanmaya daha eğilimli oldukları görülmüştür.

Konu ile ilgili yapılan çalışmalar sonucu elde edilen bir diğer bulgu ise, güçlü sosyal uyumu olan çocuklarda ahlaki uzaklaşmanın azalmasıdır (Bandura vd. 2001). Aynı çalışmada düşük sosyal uyumu olan ve ahlaki uzaklaşma gösteren çocuklarda düşmanca duyguların eşlik ettiği bulunmuştur. Başka bir araştırmada, ahlaki uzaklaşma ile saldırganlık davranışı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur (Bandura vd. 1996). Bunun yanında, güvenli bağlanan bireylerde yüksek toplumsal uyum ve düşük saldırganlık olduğu ortaya konulmuştur (Bayraktar, Sayıl ve Kumru 2009; Kaplan ve Aksel 2013; LaFreniere ve Sroufe 1985; Troy ve Sroufe 1987). Bu nedenle bu araştırmada bağlanma ile ahlaki uzaklaşma arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ve ilişkinin ne yönde olduğu test edilmiştir.

1.1.3. Ahlaki Davranış ve Duygular

Ahlaki duygular, ahlaki değerler ve ahlaki davranışlar arasındaki aracı değişkenler olarak düşünülmektedir (Tangney, Stuewig ve Mashek 2007). Alanyazın incelendiğinde şükran, minnettarlık, gurur, empati/sempati, utanç, suçluluk, kızgınlık, iğrenme, aşağılama gibi duyguların ahlak konulu çalışmalarda ele alınan duygular olduğu görülmektedir.

Empati, bunlar içinde en çok çalışılan duygudur. Empati, hassasiyet ya da bir başkasının duygusal durumunu, şartlarını kavramaya dayalı duygusal bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Eisenberg 2000). Diğer bir ifade ile başka bir kişinin ne hissettiğini

anlamaya çalışma ya da aynısını hissetme söz konusudur. Empati ile olumlu sosyal davranış arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Eisenberg 2000). Empatik çocukların annelerine ve tanımadığı kişilere karşı daha çok ilgili oldukları görülmüştür (Young, Fox ve Zahnx-Waxler 1999). Kapıkıran'ın (2007) yaptığı bir çalışmada ise kişisel ahlaki karakter ile empatik eğilimin pozitif yönlü ilişkisi saptanmıştır.

Feschbach'a göre empati üç farklı beceri gerektirmektedir. Birincisi, bir başkasının bakış açısını yakalamak için bilişsel yetenek; ikincisi, bir başkasının duygusal yaşantısını doğru şekilde fark edip ayırt etmek için bilişsel yetenek ve üçüncüsü ise bir başkasının duygusal yaşantısını hissedebilme duygusal yeteneğidir (Aktaran: Tangney, Stuewig ve Mashek 2007).

Empatinin suçluluk ve utanç duygusuyla ilişkisine bakıldığında insanların empatik eğilimlerinin suçluluk yaşantısında, utanç yaşantısıyla kıyaslandığında daha fazla olduğu görülmüştür (Eisenberg 2000). Bu durumun çocuklardan çok yetişkinlerde daha güçlü bir şekilde görülmüş olması da başka bir bulgudur.

Haidt ve arkadaşları (1999) ahlaki duyguları iki sınıfa ayırarak daha sistematik bir şekilde incelemişlerdir. Birinci grupta yer alan suçluluk, mahcubiyet ve utanç duyguları, bireyin öz benliğine ilişkin iyi ve kötü değerlendirmeler yapmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda bu duygular, bireye zararlı veya kötü davranıştan sakınma ve kültürel olarak kabul edilebilir davranışlarda bulunma, doğru olanı yapma motivasyonu sağlamaktadır. Çocuklarda bu duyguların ahlaki suçların olumsuz sonuçlarını öngörmeye ve kendi ahlaki davranışlarını düzenlemeye yardımcı olduğu görülmüştür (Malti, Gasser ve Buchmann 2009). İkinci grupta ise aşağılama, kızgınlık ve iğrenme duyguları yer almaktadır. Bu duygular ahlaki ihlallere gösterilen duygusal tepkiler olarak değerlendirilmektedir. Haidt (1999) aşağılama, kızgınlık ve iğrenme duygularının ahlak açısından önemli olduğunu ileri sürmektedir. Bu üç duygunun üç ahlaki durumla (toplumsallık, özerklik, kutsallık) ilişkisini ele almış ve aşağılama duygusunun toplumsal olarak belirlenmiş bazı ortak kanunların ihlalleri gibi durumlarda toplumsallıkla bağlantısını (hiyerarşi gibi) ortaya koymuştur. Kızgınlık duygusunu, bireysel hak ihlalleri gibi durumlarda özerklikle bağlantılı olarak, iğrenme duygusunu

ise saflığın, temizliğin ihlali gibi durumlarda kutsallıkla ilişkili olarak ele almıştır. Daha sonraki çalışmalarda ahlakın beş temelini olduğunu ileri sürmüşlerdir (Graham ve Haidt 2007; Graham vd. 2011): (1) Zarar verme/özen gösterme; (2) iç grup/sadakat; (3) otorite/itaat etme; (4) adalet/karşılıklı olma; (5) saflık/kutsallık. Bu beş temel, ahlakın yapısal özelliklerini çerçevelediği, kültürel ve sosyal yapıya göre bazı temel boyutların ön plana çıkabileceği, bazılarının ise arka planda kalabileceği ileri sürülmüştür. Bu araştırmada ahlaki temeller değil ancak ahlaki duygular incelendiğinden ilk grupta yer alan suçluluk ve utanç duygularının etkisi araştırılmıştır. Suçluluk ve utanç her ne kadar olumsuz görünse de bu duyguların bireyler ve kurdukları ilişkiler açısından yararlı işlevleri bulunmaktadır. Ancak bu duyguların aşırı ya da kronik düzeyde yaşanması sosyal ve duygusal uyum problemlerini oluşturabilmektedir (Cirhinlioğlu ve Güvenç 2011). Bu duyguların erken yaşlardaki kişiler arası yaşantılarımızla geliştiği ve benlik bilincine dayalı ahlaki duygular olduğu görülmektedir (Tangey ve Dearing 2002). Lewis'e göre (1998) suçluluk ve utanç duygusu yaklaşık üç yaşlarında başlamakta, çocuklar kendilerinin açıkça diğerlerinden farklı bir benlik olduğunu fark ettiklerinde bazı davranış standartları geliştirmekte ve bu standartları kendi davranışlarını değerlendirmek için referans almaktadırlar.

Bu duygularla ilgili olarak Ferguson, Stegge ve Damhuis'in yaptığı çalışmalarda ilköğretim çağındaki çocuklarda suçluluk duygusunun, hatayı onarmak için hatadan etkilenen kişilere yaklaşmayı ve hatayı onarmayı motive ettiği; utanç duygusunun ise böyle bir motivasyon sağlamadığı, aksine söz konusu durumdan kaçınmayı motive ettiği görülmüştür (Aktaran: Sheikh ve Bulman 2010b). Bu araştırmada ahlaki öznelğin insani davranışta bulunmaya veya ahlaki açıdan istendik davranışlarda bulunmaya yönelik irade gücünün suçluluk duygusu ile motive edilebileceği düşünülmüş ve suçluluk puanı arttıkça ahlaki uzaklaşmadan da görece daha düşük puan alınabileceği varsayılmıştır. Çünkü Menesini ve Camodeca'nın (2008) yapmış olduğu zorbalık ve suçluluk-utanç duyguları arasındaki ilişki araştırmasında, suçluluk ve utanç duygusunun zorbalıkla negatif yönlü ilişkisi olduğu saptanmıştır. Benzer durumun ahlaki uzaklaşma puanı ile de gerçekleşebileceği varsayımını güçlendiren bir başka bulgu ise Türkiye'deki cezaevi deneyimi yaşayan ergenler ile yapılan çalışmadır. Bu çalışmada cezaevine ilk kez girenlerin suçluluk puanı, birden

fazla sayıda cezaevine girmiş olanların suçluluk puanlarından anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır (Öztürk 2005). Görüldüğü gibi bireyde, sosyal uyum azaldıkça, ahlaki normlar çığnendikçe suçluluk puanı azalmaktadır. Suçluluk ve utanç duygularının birlikte kullanıldığı bir başka çalışmada ise 17-21 yaş aralığındaki gençlerin suçluluk ve utanç ölçekleri arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Aktaran: Dost ve Yağmurlu 2006). Söz konusu çalışmada bu iki duygu arasında görgül olarak anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir. Sığrı, Tabak ve Sağır (2010) tarafından yapılan çalışmada ise, kişideki utanç ve suçluluk duygularının birbirinden bağımsız olduğu ve aralarında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Haidt ve arkadaşlarının (1999) oluşturduğu ilk kümede yer alan mahcubiyet duygusuna bakıldığında bu duygunun, suçluluk ve utanç ile kıyaslandığında daha az negatif, daha az kızgınlık barındıran, daha az ciddi ve daha geçici bir duygu olduğu görülmektedir. Ayrıca, kişi mahcubiyet duygusuna sebep olan durum ya da davranıştan kendisini daha az sorumlu hissetmektedir (Eisenberg 2000). Bu sebeple bu araştırmada mahcubiyet duygusu ele alınmamıştır.

1.1.3.1. Suçluluk

Klasik psikanalitik yaklaşıma göre suçluluk, kabul edilemez dürtülere sahip olan bireyin bu dürtülerine süper ego tarafından verilen tepkisel bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu görüşe göre, suçluluk duygusu çocukluk döneminde genellikle ebeveynlerince terk edilme veya cezalandırılma yaşayan çocukların çatışmalarına dayanmaktadır. Suçluluk duygusu günümüzde daha çok ahlaki eylemler açısından önemli görülüp bu çerçevede ele alınmaktadır (Eisenberg 2000). Suçluluk, ahlaki standartları ön plana çıkaran, bireyin kendini bir nesne olarak değil olayın öznesi olarak hissetmesini sağlayan, dolayısıyla bireye yaptığı eylemi onarma fırsatı veren bir duygu olarak ele alınmaktadır. Barrett (1995)'e göre, suçlu hisseden kişi bir zarara yol açıp açmadığını veya zararı onarabileceğini görmekte ve böylece kabiliyetlerini veya yetersizliklerini keşfetmektedir. Budak (2003)'a göre ise, suçluluk, kanunen ya da dinen yasaklanan, ahlaki açıdan ayıplanan bir şeyin yapıldığı, toplumun ahlaki standartlarının

ya da bireyin kendi standartlarının çiğnendiği düşüncesinin yarattığı pişmanlık ve rahatsızlık duygusudur.

Lewis (1987) suçluluk durumunda bireyin “ben bunu nasıl yaptım?”, “ne kadar zarar verici bir şey?”, “bu olaydan sonra ne olacak?”, “kabahat benim, hatamı nasıl düzeltebilirim?”, “nasıl cezalandırılabilirim?” gibi düşünce biçimlerine girdiğini ifade etmektedir. Burada bireyin davranışa ve davranışın sonuçlarına odaklandığı görülmektedir. Baumeister ve arkadaşları (1995) bu tarz düşünce sistemlerinin kişilerarası ilişkileri güçlendirdiği ve bu ilişkileri korumaya yardımcı olduğunu iddia etmektedir. Buradan hareketle, suçluluk duygusu bu çalışmanın bağımlı değişkeni olan ahlaki uzaklaşma ile ilişkisi çerçevesinde ele alınmıştır. Suçluluk duygusuna ilişkin Hawkins ve arkadaşları (Aktaran: Slavin 2013) ergen erkekler arasında suçluluk duygusunun kızlardan daha fazla olduğunu ileri sürmektedir. Bu çalışmada suçluluk duygusunun, okul başarısı için takip etmeleri gereken yolları izleme konusunda inançları düşük, başarısız öğrenciler arasındaki yaygınlığına dikkat çekilmiştir.

Suçluluk duygusunu ahlaki olarak ele alan Sheikh ve Bulman (2010a), suçluluğun bireyin istenilen, beğenilen, takdir edilen, yapılması yönünde teşvik edilen (prescriptive regulation) davranışların yerine getiril(e)meme durumunda ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bireyin yapılmamalı (should not) kodu yerine yapılmalı (should) kodu üzerinde yoğunlaştığı belirtilmektedir. Burada ebeveyn tutumlarının aktive edici/teşvik edici olması önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin suçluluk, teşvik edici yaklaşıma maruz kalan çocuğun, teşvik edilen davranışı yap(a)maması durumunda veya olması gereken davranışın yapılmaması durumunda hissedilmektedir (Carver ve White 1994). Kişi yapmadığı eylemden dolayı empati duygusunun da aracı olduğu bir suçluluk duygusu hissetmektedir (Sheikh ve Bulman 2010a; 2010b).

1.1.3.2. Utanç

Freud’a göre utanç, odipus kompleksinin çözülmesiyle ortaya çıkan zihinsel güçlerin, cinsel ve saldırgan dürtüleri ve içtepileri sınırlamaya çalışmasıyla ortaya çıkan gerilimden kaynaklanan bir duygudur (Aktaran: Tangney ve Dearing 2002). Miller’e

göre ise utanç, kişinin kendi eksikliklerini kabul etmesiyle ve kendisini küçük veya kusurlu olarak yargılamasıyla ve diğerlerinin gözünde neye benzediğinin ortaya çıkmasıyla tetiklenen kişisel ve acı dolu hisleri içeren bir duygudur (Aktaran: Broucek, 1991). Dolayısıyla utanç çok acı veren ve biran önce bitmesi arzu edilen ve bireyi sosyal çevreden uzaklaştıran bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır (Barret 1995; Lewis 1987). Utanç duygusu yaşayan kişilerin, utanmaya yol açan davranış üzerine değil, kendi benlikleri üzerine yoğunlaştıkları ve değerlendirmelerinin de davranış üzerine değil öz benlikleri üzerine olduğu anlaşılmaktadır. Utanç duygusuna ilişkin çalışmalar incelendiğinde bireyin benliğini yetersiz hissettiği, başkaları tarafından sevimsiz, itici görüldüğü düşüncesi, kendisini değersiz ve başkalarınca kaba algılandığı düşüncesi söz konusudur (Greenberg ve Watson 2006). Utancın öz benliği inciten kötü bir duygu olduğu ve kişiyi zaman zaman edilgenleştirdiği görülmektedir. Burada birey yaptığı ya da yap(a)madığı eylemi sorgulama eğilimi içinde değil, eylemin kendi benliği üzerindeki etkilerini değerlendirme içindedir.

Utanç duygusunun öz saygıyı azalttığı (Jacoby 1994), bireyin öz benliğini değersizleştiren bir duygu olduğu görülmektedir. Jacob ve arkadaşlarına göre erken olgunlaşan kızlarda benlik saygısı uzun dönemli ve keskin bir şekilde azalmaktadır ve genelde ergen kızlar erkeklerden daha düşük bir benlik saygısına sahiptirler (Aktaran: Slavin 2013). Bireyin öz benliğine ilişkin ilk yapılandırması, yaşamın ilk yıllarında işleyen modelle açıklanmaktadır. Buna göre bebeğe bakan kişi tarafından gösterilen veya gösterilmeyen ilgi bebeğin öz benliğine dair önemli bir rol oynamaktadır. Burada ailesi tarafından her türlü ihtiyacı karşılanan bebekte, kendisinin cevap verilecek kadar değerli olduğu algısı gelişmekte ve sevgi gösteren bakıcının sevilen kişi olduğunu dolayısıyla kendisinin de sevebilir olduğu görüşü gelişmektedir (Barret 1995).

Utanç duygusunun bireyin geri çekilmesine, inkâr mekanizmasını kullanmasına ve utanç veren olaydan kaçmasına yol açtığı görülmektedir. Lewis (1987) utanç durumunda bireyin “ben ne kadar salağım, ne kadar aptalca bir duruma düştüm, ne kötü ne değersiz biriyim, kendimden utanmalıyım” gibi düşünce biçimlerine girdiğini ifade etmektedir. Burada bireyin davranıştan çok, öz benliğine ilişkin değerlendirmelere odaklandığı görülmektedir. Ayrıca, utancın yasaklanan bir davranışın yapılması

durumunda yaşandığı (proscriptive regulation) ve ebeveyni tarafından yasaklanan davranışı yapan çocuklarda odak noktasının bu davranış olduğu, dolayısıyla ahlaki başarısızlık durumunda, başka bir anlatımla yasak çiğnendiğinde çocukta utanç duygusunun geliştiği saptanmıştır (Sheikh ve Bulman 2010a; 2010b). Burada birey “yapılmalı” (should) kodu yerine “yapılmamalı” (should not) kodu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Utanç engellenen, tiksindirici bulunan ve yapılması istenmeyen durumlarda hissedilmektedir. Kişi yaptığı eylemden dolayı huzursuzluk duygusunun da aracı olduğu bir utanç duygusuna girmektedir. Burada ebeveyn tutumlarının engelleyici/yasaklayıcı olması önemli bir rol oynamaktadır (Sheikh ve Bulman 2010a; 2010b).

1.1.3.3. Suçluluk ve Utanç Duygularının Karşılaştırılması

Tangney (1995)’e göre suçluluk ve utanç duygularının farklı özellikleri olmasına karşın ortak özellikleri de mevcuttur. İki duygunun da kişiler arası ortamlarda gerçekleşmesi, ahlaki duygular olması, içsel yorumlar içermesi, olumsuz değerler duygular olması, benlik bilinci duyguları olması, ortak özellikler arasında gösterilmektedir. Bu ortak özelliklerinin yanı sıra bu iki duygunun temel farklılıkları da söz konusudur. Walbott ve Scherer’in yaptığı çalışmalarda utanç duygusunun toplulukçu kültürlerde daha çok yaşandığı, öz saygı ve ilişkiler üzerinde daha az negatif etkisinin olduğu görülmektedir (Aktaran: Goetz ve Keltner 2007). Toplulukçu kültürlerde utancın daha çok gülünç veya komik duruma düşmeyle ilişkilendirildiği, suçluluk eğiliminin ise modern Batı kültürlerinde daha fazla görüldüğü belirtilmektedir.

Suçluluk duygusu ile utanç duygusu arasındaki ayrımı hem pratik hem teorik açıdan yapmakta bir çok teorisyen ve terapist güçlük çekmiştir (Stocker 2008). Yukarıda gerek utanç duygusu gerekse suçluluk duygusu için ayrı başlıklar altında açıklamalar yapılmış olmasına karşın her iki duygunun ayrımının yapılması bu araştırma açısından oldukça önemlidir. Bu çerçevede suçluluk ve utanç duygularının farklı özellikleri karşılaştırmalı olarak aşağıda belirtilmiştir.

Lewis (1987)'e göre suçluluk ve utanç arasındaki temel farklar ele alındığında, suçluluk duygusunun ahlaki standartların ihlali durumunda, utanç duygusunun ise kişisel yetersizliğin farkına varılması durumunda hissedildiği görülür. Utanç duygusunda benlik pasif ve çaresiz iken, suçluluk duygusunda benlik aktif ve onarmaya yönelik motive olmuş durumdadır. Ayrıca utanç duygusuna değersizlik duygusu eşlik ederken, suçluluk duygusunda öz benliğe ilişkin değersizlik duygusu görülmez.

Tangney (1995) tarafından ortaya konan farklılıklara göre ise, utanç duyan bireylerde öfke hissi, suçluluk duyanlara göre daha fazla görülmektedir. Utanç durumunda bireyin olaylardan kaçmaya ve başkalarını suçlamaya yatkınlığı varken, suçluluk duygusunda olaylardan kaçma yerine kötü durumu onarma eğilimi vardır. Ayrıca utanç duygusunda öz benliğe ilişkin değerlendirmeler varken, suçluluk duygusunda olaya ilişkin değerlendirmeler söz konusudur.

Başka araştırmacılar da bu iki duygu arasındaki farklara işaret etmiştir. Eisenberg (2000)'e göre, iki duygu arasındaki temel fark, empatik eğilimin, utanç duygusunu hissedenlerle kıyaslandığında, suçluluk duygusu hissedenlerde daha çok görülmesidir. Bulman ve Sheikh (2010a)'e göre, utanç duygusu yasaklanan negatif sonuçlu durumlarda ortaya çıkarken (proscriptive regulation), suçluluk duygusu teşvik edilen, onaylanan davranışların yapıl(a)maması durumunda ortaya çıkmaktadır (prescriptive regulation). Ayrıca utanç duygusunda birey yasaklanan davranışta bulunmakla, huzursuzluk ve kaygı duygularını da deneyimlerken, suçluluk duygusunda birey teşvik edilen davranışı yerine getirmemekle empati duygusunu deneyimlemektedir.

Bu araştırmada utanç ve suçluluk duygusu Bulman ve Sheikh'in yukarıda belirtilen ayrımları göz önünde bulundurularak ele alınmıştır.

Alanyazın incelendiğinde suçluluk ve utanç duyguları arasındaki ayrıma yönelik eleştirilerin olduğu da görülmektedir. Örneğin Kugler ve Jones (1992) geniş bir katılımcı kitlesi ile yaptıkları çalışmada, suçluluk ve utanç puanlarının pozitif yönlü yüksek bir ilişkisini saptamış ve bu iki duygu arasındaki farkın görgül olarak

desteklenmediğini ileri sürmüşlerdir. Buna rağmen, ortaya atılan niteliksel farklılıkların korunması gerektiğini, görgül farklarınsa daha net olarak belirlenebilmesi için geliştirilen ölçeklerin revize edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

1.2. Ebeveyn Yaklaşımları ve Ahlaki Tutumlar

Çocuk anne babasını taklit yoluyla birçok şeyi ilk olarak ailede öğrenmektedir. Anne babalar çocuklarını salt taklit yoluyla etkilememekte, aynı zamanda ödül ya da kınama davranışlarıyla çocuğa toplumsal özelliklere uygun davranmasını öğretmektedir (Doğan ve Tosun 2003). Çocuğun kültürel norm ve standartlara uymayı öğrenmesi, birçok ahlaki davranışın temelini oluşturmakta ve yardımlaşma, saygı ve benzeri ahlaki içeriği olan birçok sosyal davranışı edinmesine katkı sağlamaktadır (Hökenekli 1998). Ailede anne baba ile çocuk arasındaki iletişim biçimi ve anne babanın disiplin anlayışı çocuğun eğitiminde önemli yer tuttuğu gibi ahlaki gelişiminde ve ahlaki eğilimlerinde de önemli rol oynamaktadır. Anne baba tutumları ise onların çocuklarına dair geliştirdikleri duygusal ve bilişsel örüntüler tarafından geliştirilmektedir. Anne babaların çocuklarını her haliyle kabul etmeleri için öncelikle kendi kendilerini kabul etmiş olmaları gerekmektedir. Kendi kendileriyle uyum içinde olmayan, henüz kendilerini benimseyememiş bireylerin, çocuklarını da kendilerinin bir parçası olarak kabul edebilmeleri zorlaşmaktadır. Bu bakımdan kabul eden anne baba ile reddeden anne baba terimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir (Aydın 2006).

Kabullenici Anne Baba Tutumları: Burada anne babanın kabulü, çocuğu sevgi ve sevecenlikle ele alması biçiminde davranışa yansımaktadır.

Reddeden Anne Baba Tutumları: Buradaki tutumlar, çocuğun bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılamayı aksatarak, ona düşmanca duygular beslemek şeklinde kendini gösterebilmektedir (Yavuzer 1999).

Kabullenici ve reddedici anne baba tutumları dışında yaygın olarak ebeveyn tutumlarının dört grupta ele alındığı görülmektedir.

Demokratik Ebeveyn Tutumu: Anne baba ve çocuk ilişkisi sevgi temeline dayanmakta ve sorunlar buyruklarla değil, konuşularak ve ortaklaşa çözüm aranarak giderilmeye çalışılmaktadır. Bu tutuma sahip anne ve baba ılımlı yaklaşımlar sergilemektedir.

Otoriter (Yetkeci) Ebeveyn Tutumu: Çocuğuna yaşamın ilk yıllarından itibaren yeterli sevgi göstermemiş, çocuğunu sürekli baskı ve kontrol altında tutan, kurallara sıkı sıkı uyulmasını arzu eden ve çocukları adına kendisi karar veren ebeveyn tutumudur.

İlgisiz Ebeveyn Tutumu: Çocuğuna karşı ilgisiz, maddi ve manevi ihtiyaçlarına karşı duyarsız, sevgi ve şefkati yetersiz, disiplini gevşek ve sorumsuz ebeveyn tutumudur.

Aşırı Koruyucu Ebeveyn Tutumu: Çocuğuna aşırı bir sevgiyle bağlanmış ve yaşamını tamamen çocuğun ihtiyaçlarına göre uyarlamış, adeta sadece çocuk için yaşıyormuş gibi görünen ve çocuğun her dediğini yapan, çok verici ve çok koruyucu ebeveyn tutumudur.

Hoşgörü sahibi olma, aşırı koruma, aşırı hoşgörü ve düşkünlük, çocuğu baskı altında bulundurma, çocuklara boyun eğme, çocuk ayırma gibi ebeveyn tutumları Türkiye toplumunda sıklıkla görülen durumlardır (Yavuzer 1999). Anne baba tutumlarının kültürel özelliklerinin olduğu, toplumdan topluma değişebildiği de bilinmektedir. Herz ve Gullone'a göre bireyci toplumlarda ebeveynler daha geri planda kalarak çocuk merkezli ve daha az kontrollü disipliner bir yaklaşım sergilerken toplulukçu kültürlerdeki ebeveynler bağlılık, disiplin, otoriteye saygı ve kontrol mekanizmasının daha güçlü olduğu yaklaşım sergilemektedirler (Aktaran: Yıldız 2012). Çocuğu disipline etme anlayışı ebeveyn tutumlarını etkileyen önemli bir faktördür. Disiplin sözcüğünün katı, tavizsiz ve olumsuz bir sinyali olsa da bu kavramın doğru bir şekilde hayat bulması çocuğun ahlaki gelişimi üzerinde olumlu etki yaratmaktadır.

Disiplin kavramı çocuğun davranışlarını topluma uyum noktasında yönlendirmek olup katılık veya kuralcılık ile karıştırılmamalıdır (İnanç vd. 2005).

Brean Barberve arkadaşları ebeveyn tutumlarını iki gruba ayırmaktadır. Bu ayırım davranışsal kontrol sağlayan ebeveynler ve psikolojik kontrol sağlayan ebeveynler şeklindedir (Aktaran: Shaffer 2009). Davranışsal kontrol sağlayan ebeveynlerin daha çok davranışlar üzerinde durdukları ve suça eğilimli davranışı dışarıdan iyi davranışa doğru yöneltmeye çalıştıkları görülürken, psikolojik kontrol sağlayan ebeveynlerin sıklıkla uygunsuz şekilde davrandığın ve beni dikkate almadığın için utandırıcısının' mesajını ilettikleri görülmektedir. Bu tür mesajlar çocuğun öz düzenleme mekanizmasını da etkilemektedir. Öz düzenleme ise bazı içsel istek ya da amaçlar tarafından motive edilen bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Carver ve Scheier 2008). Öz düzenleme ahlaki kurallar ile duygusal deneyimleri birleştirmeyi amaçlayan da bir süreçtir (Bulman ve Sheikh 2010b). Bu noktadan hareketle, ebeveynlerin çocuklarını eğitirken ve ya onları hayata hazırlarken kullandıkları dil büyük önem taşımaktadır. Kabahatli bir davranışa verilen yapıcı bir eleştiri ile yıkıcı bir eleştirinin farkı önemlidir. Bu fark direk olarak çocuğun öz düzenleme mekanizması üzerinde, dolaylı olarak da ahlaki gelişimi üzerinde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, ebeveynleri tarafından takdir edilmenin gelecekte için çocuklara ivme ve motivasyon kazandırdığı gibi onlara iyimserlik de sağladığı bir gerçektir (Levine 2005). Ebeveyn tutumlarının öz düzenleme mekanizması üzerindeki etkisinin yanı sıra çocuktaki öz yeterlilik duygusu üzerinde de etkisi vardır. Bandura ve diğerleri (2001), insanların kendi eylemleriyle istenen sonuçları ortaya çıkarabileceklerine ve istenmeyen sonuçların önüne geçebileceklerine inanmamaları durumunda, terslikler ve zorluklarla yüzleşmeye direnç göstereceklerini öne sürmüşlerdir. Burada çocuğun olumlu davranış gösterme ve kötü davranış sergilememe yönündeki bireysel iradesi ile öz yeterliliği arasındaki ilişki ön plana çıkmaktadır.

Anne baba tutumlarının yasaklayıcı ve/veya teşvik edici olması, çocuğun kendi davranışlarını bu çerçevede kontrol etmeye çalışarak başarısızlık yaşadığı durumlarda öz yetersizlik duygusu ve ardından utanç hissetmesi, bu araştırmada ahlaki uzaklaşma için önemli bir ilişki olarak değerlendirilmiştir.

Ebeveyn tutumları ile çocuğun ahlaki yönelimleri, ahlaki olgunlukları, sosyal kural bilgileri, ahlaki gelişimleri gibi değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çok

sayıda araştırma mevcuttur. Bu araştırmaların bulguları anne baba tutumunun çocuklar ve ergenlerin ahlaki gelişimleri üzerinde anlamlı bir ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Aşağıda bu çalışmalardan bazılarına değinilmiştir.

Anne baba tutumları ile lise çağındaki gençlerin ahlaki olgunlukları arasındaki ilişkinin incelendiği, ayrıca üniversite öğrencilerinin ahlaki muhakeme ve ahlaki yönelimleri ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkilerin ele alındığı çalışmalar konu ile ilgili olarak Türkiye’de yakın zamanda yapılan çalışmalar arasındadır. Ebeveyni otoriter olarak algılayan gençlerin ahlaki olgunluk puanlarının, ebeveynlerini demokratik olarak değerlendiren gençlerin ahlaki olgunluk puanlarından daha düşük olduğu görülmüştür (Şengün 2013). Cesur ve Küyel (2009)’in yaptığı çalışmada ise, otoriter ebeveyn tutumunun, gençlerde normların, kuralların devamı için çalışmaya ve düzenin bozulmaması yönünde bir ahlaki muhakemeye yol açtığı gösterilmiştir.

Altı yaşındaki çocukların ahlaki ve sosyal kural bilgisi ile anne baba tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmada ise, olumlu anne çocuk ilişkisi ve demokratik baba tutumu ile çocukların ahlaki ve sosyal gelişimleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır (Özyürek ve Şahin 2015). Ahlak ve ebeveyn tutumlarına dair yapılan başka bir araştırma ise Fivush tarafından yapılmıştır (Aktaran: Nucci ve Turiel 2001). O’na göre anne tutumları kız ve erkek çocukları üzerinde değişiklik göstermektedir. Annelerin üzücü, can sıkıcı durumlarda kızları ile daha ayrıntılı ve özenle seçilmiş bir dil kullanmaya eğilim gösterirken, erkek çocukları hasar görmüş ilişkiyi yeniden düzeltmeye odaklandıkları ve bu sebeple sıklıkla daha sınırlı çerçeveler içinde bir dil kullanma eğilimleri gösterdikleri görülmüştür. Burada annelerin kız çocuklarına kıyasla erkek çocuklarıyla daha çekinik bir durum içinde oldukları görülmektedir

Ebeveyn tutumları ergenlik dönemi içinde ele alındığında, anne baba tutumlarının ergen tarafından sorgulanabilir bir durum kazandığı görülmektedir.

“Ergenin idealizm yüklü düşünce yapısı ebeveyn ile olan ilişkilerine yansır. Anne babalar hangi ölçüde ideal olabilmektedirler? şeklinde sorgulamalar başlamıştır.

Nasıl olmalılar sorusu irdelenirken, başka alanlarda da benzer sorgulamalar görünür.” (Aydın 2005:187).

Ergenlik dönemindeki çocukların görece daha hassas olmaları, yaşamı ve yaşamın içindeki değerleri sorgulama, anlamlandırma ve değer biçme gibi eğilimlerin başlaması, bu çerçevede ahlaki değerlere ilişkin yeniden bir yapılandırma içine girme eğiliminde olmaları, anne baba tutumlarının çocuklar üzerindeki etkisini özellikle bu dönem içinde daha önemli kılmaktadır. Ergenlik dönemindeki çocukların ahlaki uzaklaşma davranışlarını ele alan bu çalışmada ebeveynlerin yasaklayıcı/ teşvik edici yaklaşımlarının ahlaki uzaklaşma üzerindeki etkisi incelenecektir.

1.2.1. Yasaklayıcı/Engelleyici Ebeveyn Tutumları (Proscriptive Regulation)

Yasaklayıcı/engelleyici ebeveyn tutumları, yapılması istenmeyen bir davranıştan çocuğu alıkoyma adına gösterilen eylemdir. Yasaklayıcı ebeveyn tutumuna klasik bakış açısında da aynı tema söz konusudur. Ancak klasik yaklaşımların göz ardı ettiği önemli bir ayrıntı, bu yaklaşımın altındaki tiksindirici ve rahatsız edici mesajların yer almasıdır. Davranışsal engelleme sisteminin (DES) ve davranışsal aktivasyon sisteminin (DAS) nasıl bir sistem olduğu ve nasıl işlev kazandığı bu çalışmada önemli bir ayrıntıdır. Gray (1987, 1990)’in geliştirmiş olduğu pekiştirmeye duyarlılık kuramına göre, ödül (Davranışsal Aktivasyon Sistemi) ve ceza (Davranışsal Engelleme Sistemi) sinyallerine duyarlı olan iki temel güdüsel sistem vardır. Ceza süreci ile ilişkilendirilen duygu kaygı iken, ödül sürecinde dürtüsellik ön plandadır. Buna göre kaygı düzeyi yüksek olan kişiler ceza sistemine duyarlıyken, dürtüsellığı ön planda olan kişiler ödül sistemine daha duyarlı kişilerdir. Bu iki kişilik boyutu da beyindeki iki temel güdüsel sistemin çalışmasındaki bireysel farklılıklarla açıklanmaktadır. Bu sistemler çevresel uyaranlara karşı yaklaşma davranışını (Approach Behavior) ve çevresel uyaranlara karşı kaçınma davranışını (Avoidance Behavior) düzenleyerek sırasıyla DES ve DAS olarak adlandırılmaktadır. Bu başlık altında yasaklayıcı ebeveyn tutumlarıyla DES süreci ele alınırken, DAS süreci teşvik edici ebeveyn yaklaşımları başlığında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Davranışsal engelleme sistemi (DES), olası ceza durumundan kaçınmayı temsil ettiği için ceza sistemi olarak da tanımlanmaktadır (Şişman 2012). Gray (1990) burada bireyin, kendisi için olumsuz görülen durumdan, kötü sonuçlara maruz kalmaktan sakınmakta olduğunu ve beyin sapı ile beyin sapının frontal lobtaki nörolojik bağlantıları yoluyla engelleyici bir sistem içine girdiğini öne sürmektedir. Bu sistemin yüksek aktivasyonu durumunda kaygı, korku, üzüntü hayal kırıklığı gibi olumsuz duygular yaşanmaktadır. Yapılması istenmeyen, kaçınılması gerektiği mesajı verilen bu süreçte birey üzerinde söz konusu davranışa yönelik itici bir etki oluşmakta ve negatif sonuçlara odaklanılmaktadır. Bulman ve arkadaşları (2009) yasaklayıcı/engelleyici ebeveyn tutumunun DES süreciyle ilgisine dikkat çekmiş ve yasaklayıcı/ engelleyici sistemin (proscriptive moral regulation) birey üzerinde yarattığı olumsuz sonuçlara odaklanma, kaçınma davranışı gösterme ve yasaklanan davranışın gerçekleşmesi durumunda hissedilen utanç duygusunu vurgulamıştır. Yasaklayıcı/engelleyici sistemde, istenmeyen davranışın gerçekleşmesi durumunda bireyde kabahatlilik duygusu ve yaşanacak cezadan ötürü tehdit algısı oluşmaktadır. Bulman ve arkadaşları (2009) ahlaki yapı ölçeğini (moralism scale) geliştirerek bireylerin maruz kaldıkları engelleyici sistem ile ahlaki eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yasaklayıcı/engelleyici sisteme maruz kalan kişilerin ahlaki eğilimlerinin de engelleyici/kısıtlayıcı (proscriptive morality) olduğu görülmüştür.

Yasaklayıcı/engelleyici sistemde bireye “yapmamalısın” mesajı iletilmektedir ve DES süreci bu mesaj üzerinden etkin olmaya başlamaktadır. Kaçınılması gereken bir davranış vardır ve ulaşılması gereken bir hedef veya amaç söz konusu değildir (Carver 2006). “Başkalarına zarar verme” (do not harm) ifadesinde yer alan negatif içsel referans, amaçsızlığa ve acı sondan kaçınmaya yönelik motivasyon sağlayan iyi bir örnek cümle olarak görülebilir (Sheikh 2010). Burada anne babaların kullandıkları dilin çocuğun ahlaki eylemleri üzerinde de etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Kochanska “yapma” iletisinin uyum davranışı ile ilişkisinin “yap” iletisine uyum davranışı ile kıyaslandığında daha güçlü ve içsel bir süreç barındırdığına vurgu yapmaktadır (Aktaran: Bulma vd. 2009). Ancak bu araştırmada “yap” ve “yapma” iletileri teşvik edici ve yasaklayıcı sistemler çerçevesinde ele alınmış ve bu iletilerin ahlaki uzaklaşmaya etkisi incelenmek istenmiştir.

Yasaklayıcı ahlaki düzenlemenin özellikleri:

- 1) Suça ve yanlış davranışa odaklanma vardır.
- 2) Otoritenin katı yaptırım ve zorunluluk söz konusudur.
- 3) Somut ve belirlidir.
- 4) Bireyde kaygı ve huzursuzluk oluşturur.
- 5) Yasaklanan eylem gerçekleştiğinde kabahatlilik ve utanç oluşur.
- 6) Görev temellidir ve amaçsızlık söz konusudur.
- 7) Kınayıcı ve serttir.

1.2.2. Teşvik Edici Ebeveyn Tutumları (Prescriptive Regulation)

Teşvik edici ebeveyn tutumu DAS'ın devreye girdiği ebeveyn tutumudur. Teşvik edici yaklaşımın hedefi istendik davranışa yönelik bireyde istek uyandırmaktır. Burada tiksindirici ve rahatsız edici mesajlar yerine iştah açıcı, istek uyandırıcı mesajlar yer almaktadır. Gray (1987; 1990)'a göre dürtüsellik ön planda olan kişiler ödül sistemine, dolayısıyla teşvik edici sisteme karşı daha duyarlı kişilerdir. Bu sistem çevresel uyarılara karşı yaklaşma davranışını (Approach Behavior) düzenleyerek davranışın aktive olmasını sağlamaktadır.

DAS ödüle yaklaşma davranışının oluşmasında rol aldığı için ödül sistemi olarak da tanımlanmaktadır (Şişman 2012). DAS burada mezolimbik dopaminerjik sistemde merkezi rol oynamaktadır (Gray 1987; 1990). Bu sistemin yüksek aktivasyonu durumunda dürtüsellik söz konusudur. Yapılması istenen, yaklaşılması gerektiği mesajı verilen bu süreçte, birey üzerinde davranışa yönelik iştah açıcı bir etki oluşmakta ve pozitif sonuçlara odaklanılmaktadır. Burada kaçınılması gereken bir davranış yerine yapılması arzu edilen, amaçlanan bir hedef bulunmaktadır (Carver 2006). “Başkalarına yardım et” (help others) ifadesinde yer alan pozitif içsel referans belli bir amaca ve iyi sona ulaşmaya yönelik motivasyon sağlayan örnek bir cümle olarak görülebilir (Sheikh 2010). Bulman ve arkadaşları (2009) teşvik edici sistemin (prescriptive moral regulation) birey üzerinde yarattığı olumlu sonuçlara odaklanma, yaklaşma davranışı gösterme ve teşvik edilen davranışın gerçekleşmemesi durumunda hissedilen suçluluk duygusuna vurgu yapmıştır. Burada bireye yapmalı mesajı verilerek istek uyandırıcı bir

durum oluşmaktadır. Fakat birey bu istendik davranışı yerine getiremediğinde, empati duygusunu kullanarak diğerleri üzerindeki olumsuz sonuçlarıyla yüzleşmekte ve suçluluk duygusuna kapılmaktadır (Bulman ve Sheikh 2010a).

Bulman ve arkadaşları (2009) yaptıkları çalışmada teşvik edici sisteme maruz kalan kişilerin ahlaki eğilimlerinin de teşvik edici (prescriptive morality) yönde olduğunu saptamışlardır.

Teşvik edici ahlaki düzenlemenin özellikleri:

- 1) İyi eylemler ve doğru davranışa odaklanma vardır.
- 2) İsteğe bağlılık söz konusudur.
- 3) Soyuttur.
- 4) Bireyde empati duygusu oluşur.
- 5) Teşvik edilen eylem gerçekleşmediğinde suçluluk duygusu oluşur.
- 6) Görev ya da istek temellidir ve amaç söz konusudur.
- 7) Tavsiye edici ve sert olmayan ifadeleri barındırır.

1.3. Bağlanma

Psikanaliz yaklaşım temelli olan bağlanma kuramı Bowlby tarafından geliştirilmiş ve yaşamın ilk yıllarında bebek ile anne (ya da bebeğe bakan kişi) arasında kurulan bu bağın bireyin yaşamı boyunca etkileri olduğu ileri sürülmüştür (Aktaran: Bee ve Boyd 2009).

Bowlby'e göre çocuklar, bakıcı için uyarıcı olan ağlama, gülümseme ve göz teması kurma gibi doğuştan gelen içgüdüsel davranış biçimleri ile doğarlar. Anne de (ya da başka bir bakıcı), bebeğin bu uyarıcı iç güdüsel davranışlarına karşılık olarak, bebeği kucaklama ya da onunla tiz bir sesle konuşma gibi çeşitli içgüdüsel davranışlar gösterir. Bu karşılıklı ilişki biçimi, çocukta bir yetişkine karşı özel bir bağlanma oluşmasına yol açar (Aktaran: Bee ve Boyd 2009).

Bebeğin yaşamının ilk döneminde kurduğu bu ilk bağ bağlanma teorisinin temelini oluşturmaktadır. Bebeklerin bağlanma evreleri üç aşamalı şekilde sınıflandırılmıştır (Bkz: Bee ve Boyd 2009).

1. *Aşama - Odaklanmamış Yönelme ve İşaret:* Burada iki kişiyi birbirine yakınlaştıran, yakınlık kurucu davranışlar söz konusudur. Göz teması kurmak, tutunmak, sokulmak, bebeğin memeyi araması, ağladığında kucağa alınması gibi davranış biçimleriyle karakterize bir aşamadır.
2. *Aşama - Bir Ya da Daha Fazla Figüre Odaklanma:* İkinci aydan itibaren bebeğin kendisiyle ilgilenen kişilere daha çok gülümsemeye başlamasıyla, yakınlık kurucu davranışlar birkaç kişi ile sınırlandırılmaktadır. Bu aşamada bebek için hiç kimse henüz güvenli bir üs değildir.
3. *Aşama - Güvenli Üs Davranışı:* Nesne sürekliliğinin geliştiği altıncı aydan itibaren bebek kendisi için güvenli üs olarak değerlendireceği kişileri seçmeye başlamaktadır. Burada güvenli olarak değerlendirdiği kişilerin yüz ifadeleri bebeğin keşif davranışlarını geliştirmesinde önemli bir referans noktasıdır.

Bağlanma sistemini çocukların bakıcılarıyla olan ilişkilerinde gözlenen dört davranış örüntüsü ile açıklamak mümkündür: a) Yakınlığı arama ve koruma, b) ayrılığı protesto etme, c) bakıcıyı keşif dünyaları için güvenli bir üs olarak değerlendirme, d) destek ve güvenlik ihtiyacı adına bakıcıyı güvenli bir sığınak olarak kullanma (Hazan ve Shaver 1994). Bu dört davranış stiline güvenli bağlanmanın belirtileri ve ön koşulu olduğu ileri sürülmektedir. Çocukların stres yaratan koşullarda dahi keşfetme davranışlarını ve güvenlik duygusunu koruyabilmeleri güvenli bağlanma kurmuş olmalarına bağlıdır. Güvenli bağlanmanın oluşması için de çocuğun kesintisiz ve tutarlı bir şekilde her zaman ulaşılabilir bir bakıcıya sahip olması gerekmektedir. Annenin tutarsız bir şekilde ihtiyaçlara cevap vermesi, duyarsız ya da aşırı müdahaleci tutumlarınınsa çocukta güvensiz bağlanmaya yol açacağı, bağlanma teorisinin önemli savlarından biridir. Güvensiz bağlanma yaşayan çocuklarda erken bağımsızlık isteği ve bakıcısından/annesinden kopma isteği görülmektedir (Sümer ve Güngör 1999).

Ainsworth ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği *yabancı durum* deneyi bağlanmanın sınıflandırılmasında etkili olmuştur (Aktaran: Bretherton 1992). Bu deneyde anne ve 12-18 ay arası çocuklar bir odada iken sistematik aralıklarla önce anne ortamdan ayrılır, sonra yabancı biri girer ve ardından anne tekrar içeri girer. Bu olay akışlarına göre çocuğun vermiş olduğu tepkiler doğrultusunda bağlanma stillerinin aktif bir şekilde gözlenmesi amaçlanmıştır. Yabancı durum deneyine göre üç çeşit bağlanma stili söz konusudur.

- 1) *Güvenli Bağlanma*: Çocuğun anneyi güvenli üs olarak kullandığı ve ayrılmadan kısa bir süre sonra sakinleştiği ve anne döndüğünde ise onunla kolayca yakınlık kurabildiği bağlanma tipidir.
- 2) *Kaygılı/Kararsız Bağlanma*: Çocuğun anne yokluğunda yoğun bir gerilim ve kaygı duyduğu, yabancıyı reddettiği, anne döndüğünde ise sakinleşmesi uzun zaman aldığı bağlanma tipidir.
- 3) *Kaygılı/Kaçınan Bağlanma*: Çocuğun yabancıya karşı sakıngan olduğu, ayrılma durumundan fazla etkilenmeyen anne döndüğünde ise ilgisiz olduğu bağlanma tipidir (Sümer ve Güngör 1999).

İkinci ve üçüncü tip bağlanmalar güvensiz bağlanma şeklinde değerlendirilmektedir (Bee ve Boyd 2009).

Çocuğun, bakıcısı/annesi ile kurduğu bağı ileride bir referans olarak değerlendirmesi, bağlanma kuramını derinleştiren ve belki de daha önemli kılan bir durumdur. Üç yaş dolaylarında oluşan anne imajı, çocuğun ilerideki yaşantısında kullanacağı ötekiler imajının temelini oluşturmaktadır (Tüzün ve Sayar 2006).

Hazan ve Zeifman'a göre bireyin ebeveynlerine olan bağımlılığının giderek azaldığı ergenlik döneminde arkadaşlar ve romantik ilişki içinde olunan kişiler bağlanma güvenliği oluşturma noktasında önem kazanmaktadır (Aktaran: Günaydın ve ark. 2005). Buradaki bağlanma türleri ise bebeklik döneminden farklı olarak a) güven, b) iletişim ve c) yabancılaşma olmak üzere üç boyutta görülmektedir (Günaydın ve ark. 2005). Kültürel dinamiklerin de etkisi ile farklı tür boyutlar da söz konusu

olabilmektedir. Örneğin Türkiye toplumunda bu üç boyut görülmeyip anne ve babaya bağlanma tek boyutlu şekilde ele alınmıştır.

1.3.1. Ebeveyne Bağlanma ve Ahlak İlişkisi

Bağlanmanın ahlaki düşüncenin boyutunu ve şeklini etkileyebileceğini iddia eden Van IJzendoorn (1997)'a göre güvenli bağlanmış çocuğu olan anneler, güvensiz bağlanmış çocuğu olan annelerden daha iyi öğretmendir. Burada çocuklarıyla güvenli bağlanan ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarına uygun davranışlara sahip olduğu, ayrıca çocuğun kendi yeteneklerini ve sınırlılıklarını keşfetmesine yönelik duygusal atmosferi sağlayabildikleri vurgulanmıştır. Dolayısıyla, güvenli bağlanma figürünün eğitici rolü, bağlanmanın güvenli ya da güvensiz olması ile değişkenlik göstermektedir. Bu durumun, ahlaki gelişimi ve ahlaki yapıyı etkilediğini ifade etmek mümkündür. Kochanska (1995), ebeveyn disiplini ve bağlanmanın, çocuğun içselleşmesine giden alternatif yollar olduğunu, bu yolla anne çocuk arasında işbirliği sağlandığı ve yüksek kaygı durumundan fayda elde edildiğini ileri sürmüştür.

Ahlaki içselleştirme ve bağlanma arasındaki ilk deneysel çalışma Ainsworth, Hogan ve Stayton tarafından gerçekleştirilmiştir (Aktaran: Bretherton 1992). Bu çalışmaya göre bebeklerin ahlaki yönlerinin belirmeye başlamasının iki yönü vardır; ilki annenin sözel direktiflerine itaat, ikincisi ise içselleşmiş kontroldür.

İçselleşmiş kontrol; öz engelleme ve öz kontrolü ifade etmektedir. Bebekteki temel duyarlılık belirtileri üç boyutla kodlanmıştır; duyarlılık – duyarsızlık, kabullenme – itiraz, işbirliği - engel olma.

Son dönemlerde bağlanma ve ahlak arasındaki ilişkiye kuramsal açıdan yenilikler getirilse de, bağlanma tipleri ile ahlaki yapılar arasındaki bağlantıyı ortaya koyan çok fazla çalışma mevcut değildir (Koleva vd. 2014). Bu yöndeki araştırmalara göre, güvensiz bağlanan çocuklar, güvenli bağlanan çocuklara göre daha öfkeli, daha saldırgan ve düşmanca davranışlar sergilemektedir (Bayraktar, Sayıl ve Kumru 2009; Kaplan, Aksel 2013; LaFreniere ve Sroufe 1985; Troy ve Sroufe 1989). Kohut'a göre

“doğuştan büyüklenmeci özelliklere sahip insan, anne babanın narsistik gereksinimlerinin karşılanması oranında sosyal ortama uyum sağlar ve bu tatmin boyutunu, diğer insanlardan beklentisini belirleyen bir referans noktası olarak kullanır” (Aktaran: Tüzün ve Sayar 2006). Sosyal ilişkilerdeki ahlaksal duruşu etkileyebilecek bu referans noktasının ebeveyn tutumunun aşırı düşkün ve korumacı olmasıyla da ilişkili olduğu görülmektedir. Bu konuda Hopf ve arkadaşları otoriterlik ile güvenli bağlanma arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırma yapmış, güvenli bağlanan ergenlerin daha ılımlı otoriterlik sergilediği ya da hiç otoriterlik sergilemediği, güvensiz bağlananların ise tamamının otoriterlik sergilediğini tespit etmiştir (Aktaran: Van IJzendoorn 1997).

Van IJzendoorn ve ZwartWoudstra (1995), güvenli bağlanan ergenlerin B tipi olarak tanımlanan kişilik özelliklerini, güvensiz bağlanan ergenlerinse A tipi olarak tanımlanan kişilik özelliklerini gösterdiğini saptamışlardır. Güvenli bağlananlar var olan geleneksel veya toplumsal normlardan ve grup baskısından bağımsız ve etik algısıyla (Tip B) hareket ederken, güvensiz bağlananlar sosyal uyum ve sosyal düzen algısıyla (Tip A) hareket etmektedirler. Dolayısıyla güvenli bağlanma ile güvensiz bağlanmanın, bireyin ahlaki basamaklardan (Kohlberg’in kuramı) hangi aşamada olduğunu ya da olacağını da belirlediği görülmektedir. Bu konuda Shaver ve Mikulincer (2012) bağlanmanın işleyen modeli üzerinde durmuşlar ve işleyen modeli özgecil ya da toplumsal uyum bağlamında değerlendirmişlerdir. Bu çalışmada güvenli bağlanma arttıkça empatik düşünce, şefkat, fedakâr davranışlar, şükran ve affetme eğilimlerinin de arttığı yönünde bulgular elde edilmiştir. Kaygılı güvensiz kişilerin ahlaki seçimlerini, kendilerine karşı tehdit olarak değerlendirdikleri durumlarda benliklerini koruma yönünde gerçekleştirdikleri saptanmıştır. Yakın ilişkilerdeki güvenli bağlanma ile kendini aşmış (self-transcendent) değerlerin ilişkili olması konu ile ilgili bulgular arasındadır (Mikulincer vd. 2003). Elchert ve Gaasedelen (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırma ise, kaygılı güvensiz bağlanan yetişkinlerde ve kaçınan güvensiz bağlanan yetişkinlerde zarar verme ve dikkat eğilimleri arasında anlamlı pozitif yönlü ilişki bulunmuştur.

Ahlaki uzaklaşma ile bağlanma arasındaki ilişkiyi ele alan başka bir çalışmada ise katılımcıların bağlanma stilleri manipüle edilerek karar almaları sağlanmıştır.

Burada güvenli bağlanan bireylerin yalan söyleme ve hırsızlık eğilimlerinin, güvenli bağlanan bireylerin yalan söyleme ve hırsızlık eğilimlerinden anlamlı düzeyde düşük çıktığı görülmüştür (Chugh vd. 2014). Ahlaki uzaklaşma ve güvenli bağlanma arasındaki negatif ilişkinin bulunduğu bir başka çalışma ise Bao ve arkadaşlarının (2015) Çin ergenlerle yaptığı çalışmadır. Bu çalışmada ahlaki uzaklaşma ve ebeveyn bağlanmasının ergen suları üzerinde aracı rolü görülmüştür.

1.4. Araştırmanın Hipotezleri

Bu araştırmada alan yazındaki bulgular temelinde geliştirilen hipotezler aşağıda yer almaktadır.

Ebeveynlerini otoriter olarak algılayan gençlerin ahlaki olgunluk puanları, ebeveynlerini demokratik olarak değerlendiren gençlerin ahlaki olgunluk puanlarından daha düşüktür (şengün 2013). Otoriter ebeveyn tutumunun, gençlerde normların, kuralların devamı için çalışmaya ve düzenin bozulmaması yönünde bir ahlaki muhakemeye yol açtığı (Cesur ve Küyel 2009) bilinmektedir. Ayrıca altı yaşındaki çocuklarda, olumlu anne ocuk ilişkisi ve demokratik baba tutumu ile ahlaki ve sosyal gelişim arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır (zyrek ve şahin 2015). Bu bulgular ışığında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H_{1a}: Yasaklayıcı yaklaşım/teşvik edici yaklaşım, anne baba tutumlarının Ahlaki Uzaklaşma leği'nden önce/sonra sorulmasının ve cinsiyetin ahlaki uzaklaşma üzerinde etkileşim etkisi vardır.

H_{1b}: Teşvik edici yaklaşıma maruz kalan ergenlerin ahlaki uzaklaşma puanı, yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan ergenlerin ahlaki uzaklaşma puanından düşük olacaktır.

H_{1c}: Kontrol grubunda yer alan ergenlerin ahlaki uzaklaşma puanları teşvik edici yaklaşıma maruz kalanlardan yüksek, yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalanların ahlaki uzaklaşma puanlarından düşük olacaktır.

Yapılan çalışmalarda ahlaki uzaklaşma puanı açısından kızlar ve erkekler arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir (Caravita vd. 2013; Caroli ve Sagone 2014; Gini, Pozzoli, Hymel 2014; Paciello vd. 2013; Perren ve Gutzwiller-Helfenfinger 2012). Bu çalışmalardan hareketle H₂ hipotezi geliştirilmiştir.

H₂: Erkeklerin ahlaki uzaklaşma puanı kızların ahlaki uzaklaşma puanından yüksek olacaktır.

Utanç duygusu bireyde geri çekilme, inkâr mekanizmasını kullanma ve utanç veren olaydan kaçmaya yol açmaktadır (Lewis 1987). Menesini ve Camodeca (2008) suçluluk ve utanç duygusunun zorbalıkla negatif yönlü ilişkisi olduğunu göstermiştir. Ayrıca Türkiye'deki cezaevi deneyimi yaşayan ergenler ile yapılan çalışmada, cezaevine ilk kez girenlerin suçluluk puanı, birden fazla sayıda cezaevine girmiş olanların suçluluk puanlarından anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır (Öztürk 2005). Bu çalışmalar, suçluluk ve utanç puanları ile ahlaki uzaklaşma arasında negatif yönlü ilişki olabileceği varsayımını güçlendirmiş ve aşağıdaki hipotezlerin geliştirilmesine yol açmıştır.

H₃: Suçluluk puanı yükseldikçe ahlaki uzaklaşma puanı düşecektir.

H₄: Utanç puanı yükseldikçe ahlaki uzaklaşma puanı düşecektir.

H₅: Suçluluk ve utanç puanlarının ahlaki uzaklaşma puanı üzerinde düzenleyici bir etkisi vardır.

Suçluluk ve utanç duyguları 17-21 yaş aralığındaki gençlerde incelenmiş ve bu iki duygu arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Aktaran: Dost ve Yağmurlu 2006). Ancak Sığrı, Tabak ve Sağır (2010) tarafından yapılan çalışmada, utanç ve suçluluk duygularının birbirinden bağımsız olduğu ve aralarında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca Kugler ve Jones (1992) geniş bir örneklem ile yaptıkları çalışmada, suçluluk ve utanç puanlarının yüksek pozitif ilişkisini saptamış ve bu iki duygu arasında fark olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₆: Suçluluk ile utanç arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Suçluluk ve utanç duygularının ebeveyn tutumlarıyla ilişkisini inceleyen çalışmalar ele alındığında kişinin yapmadığı eylemden dolayı empati duygusunun da aracı olduğu bir suçluluk duygusu hissettiği görülmektedir (Sheikh ve Bulman 2010a; 2010b). Dolayısıyla teşvik edilen davranışın yapılmaması durumunda suçluluk hissedilmektedir (Carver ve White 1994). Utanç duygusunun ise yasaklanan bir davranışın yapılması durumunda yaşandığı (proscriptive regulation), başka bir anlatımla, yasak çiğnendiğinde geliştiği saptanmıştır (Sheikh ve Bulman 2010a; 2010b). Alanyazındaki bu çalışmalara göre aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₇: Yasaklayıcı yaklaşım grubundaki ergenlerin utanç puanları, teşvik edici yaklaşım grubundaki ergenlerin utanç puanlarından yüksek olacaktır.

H₈: Teşvik edici yaklaşım grubundaki ergenlerin suçluluk puanları, yasaklayıcı yaklaşım grubundaki ergenlerin suçluluk puanlarından yüksek çıkacaktır.

Düşük güvenli bağlanan bireylerin, yüksek güvenli bağlananlardan daha otoriter ve zorba oldukları bilinmektedir (Van IJzendoorn 1997). Saldırganlık, otoriterlik ve zorbalık gibi davranış özelliklerinin ahlaki uzaklaşma ile yakın ilişkisi H₉, H₁₀, H₁₁ ve H₁₂'yi geliştirmiştir. Ayrıca Çin'de yapılan bir çalışmada da bağlanma ve ahlaki uzaklaşma arasında negatif yönde bir ilişki bulunması (Bao vd. 2015) söz konusu hipotezlerin önemli bir dayanağıdır.

H₉: Anneye güvenli bağlanmanın, ahlaki uzaklaşma puanı üzerinde düzenleyici bir etkisi vardır.

H₁₀: Babaya güvenli bağlanmanın, ahlaki uzaklaşma puanı üzerinde düzenleyici bir etkisi vardır.

H₁₁: Anneye güvenli bağlanma arttıkça ahlaki uzaklaşma puanı düşecektir.

H₁₂: Babaya güvenli bağlanma arttıkça ahlaki uzaklaşma puanı düşecektir.

Ön ergenlik dönemindeki katılımcıların anne ve babaya güvenli bağlanmaları arttıkça suçluluk ve utanç puanlarının da artacağı beklenmektedir. Bu çerçevede aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₁₃: Suçluluk puanı yükseldikçe anneye güvenli bağlanma artacaktır.

H₁₄: Utanç puanı yükseldikçe anneye güvenli bağlanma artacaktır.

H₁₅: Suçluluk puanı yükseldikçe babaya güvenli bağlanma artacaktır.

H₁₆: Utanç puanı yükseldikçe babaya güvenli bağlanma artacaktır.

II. BÖLÜM

2. ÇALIŞMA I

2.1. Yöntem

Birinci çalışmada, katılımcıya ilk olarak ebeveyne bağlanma ölçeği verilerek, yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımların, anne baba tutumlarının Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği'nden önce/sonra sorulması ve cinsiyetin ahlaki uzaklaşma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bunun için 3 (ergene yaklaşım: yasaklayıcı, teşvik edici, kontrol) X 2 (anne-baba tutumlarının önce/sonra sorulması) X 2 (cinsiyet: kız, erkek) araştırma deseni geliştirilmiştir. Tablo 2.1'de araştırmanın deseni ve örneklem sayıları verilmiştir.

Tablo 2.1: Deney Deseni ve Örneklem Sayıları

		Ergene Yaklaşım			
			Yasaklayıcı	Teşvik Edici	Kontrol
Anne-Baba Tutumlarının Sorulma Sırası	Önce	Kız	12	8	20
		Erkek	8	8	16
	Sonra	Kız	10	11	21
		Erkek	9	6	8
	TOPLAM		39	33	29
					101

2.1.1. Araştırmanın Örnekleme

Örneklem, Bolu İzzet Baysal 50. Yıl Ortaokulu öğrencilerinden oluşmuştur. Çalışmada 62 kız ve 39 erkek olmak üzere toplam 101 katılımcı yer almıştır. Katılımcıların yaş ve cinsiyet durumlarına göre sayıları ve yüzdelik oranları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo: 2.2: Örneklemin Demografik Özellikleri

Demografik Değişkenler	N	%
Cinsiyet		
Kız	62	61.38
Erkek	39	38.62
Yaş		
12	13	12.9
13	74	73.3
14	14	13.8
TOPLAM	101	100

2.1.2. Kullanılan Ölçme Araçları

2.1.2.1. Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Envanteri

Raja, McGee ve Stanton tarafından geliştirilen Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Envanterinin (EABE) kısa formu Günaydın ve arkadaşları (2005) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek 7 basamaklı ölçümler üzerinden değerlendirme yapılacak şekilde düzenlenmiştir (1 = asla, 7 = daima). Tek faktörlü ölçeğin tüm maddeleri toplanarak anne ve babaya bağlanma için ayrı ayrı oluşturulan EABE toplam puanı elde edilmiştir. Toplam bağlanma puanı hesaplanırken 2., 4., 5., 6., 9. ve 10. maddeler ters kodlanıp diğer maddeler ile toplanmıştır. Ayrıca, hem anne hem de baba formunda yer alan 6. maddenin faktör yükünün çok düşük olması (anne formu için -.049; baba formu için ise -.090) sebebiyle toplam bağlanma puanı hesaplanırken bu madde dikkate alınmamıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha değerleri anne için 0.86 baba için ise 0.87 bulunmuştur.

2.1.2.2. Manipülasyon Araçları

Araştırmanın manipülasyonunda üç farklı hikâye kullanılmıştır. Teşvik edici yaklaşımda, anne baba, hikâyede geçen olay sonrasında çocuğa açıklama yaparken, engelleyici yaklaşımda olay sonrasında anne baba çocuğa ceza vermiştir. Kontrol grubunda ise bir çocuğa ait sıradan bilgiler verilmiştir. Manipülasyon hikâyeleri ve kontrol grubu hikâyesi aşağıdaki gibidir.

Teşvik edici yaklaşım hikâyesi:

Aşağıdaki hikâye bir varsayımdır. Ancak hikâyedeki olayın başına geldiğini hayal et.

Bir gün okul çıkışında, okulda verilen kursa girmek yerine arkadaşlarıyla bir kafeye gitmeye karar verdiğini düşün. Güzel vakit geçirdikten sonra eve dönüş saatinin her zamankinden daha geç olduğunu fark ettin. Eve girdiğinde anne ve babana kursun uzadığını söyledin. Onlar da buna inandı. Birkaç gün sonra annen ve baban gerçeği bir şekilde bir yerden öğrendi. Durumu itiraf ettin. Baban ilk olarak çok şaşırdığını ve üzüldüğünü ifade etti, ardından annense neden böyle bir şey yaptığını sordu. Ardından her ikisi de “bundan sonra ne olursa olsun her zaman bize doğru söyle ve her zaman bize karşı dürüst ol” şeklinde bir uyarı yaparak konuyu kapattılar.

Yasaklayıcı yaklaşım hikâyesi:

Aşağıdaki hikâye bir varsayımdır. Ancak hikâyedeki olayın başına geldiğini hayal et.

Bir gün okul çıkışında, okulda verilen kursa girmek yerine arkadaşlarıyla bir kafeye gitmeye karar verdin. Güzel vakit geçirdikten sonra eve dönüş saatinin her zamankinden daha geç olduğunu fark ettin. Eve girdiğinde anne ve babana kursun uzadığını söyledin. Onlar da buna inandı. Birkaç gün sonra annen ve baban gerçeği bir şekilde bir yerden öğrendi. Durumu itiraf ettin. Babanın ilk tepkisi iki tokat oldu ardından bağırıp çağırdı ve sen ağlamaya başladın. Annense seni akşam yemeğine kadar çıkmamak üzere odaya kilitledi.

Kontrol grubu hikâyesi:

Ahmet, Bolu’da yaşayan iki çocuklu bir ailenin büyük çocuğudur. Kendisi ortaokul öğrencisi, kardeşi ise ilkokul öğrencisidir.

Manipülasyon öykülerinden sonra, katılımcılara iki manipülasyon kontrol sorusu sorulmuştur. Yasaklayıcı ve teşvik edici yaklaşım öykülerinden sonra “Hikâyeye göre yaptığın şey doğru mudur?” ve “Hikâyede cezalandırma var mıdır?” soruları sunulmuştur. Öykünün içeriğine ilişkin sorulara doğru yanıt veren katılımcıların verileri değerlendirilmiştir.

2.1.2.3. Ebeveyn Tutum Ölçeği

Manipülasyon öykülerinden sonra katılımcılara “Bu olay, senin başına gerçekten gelseydi, baban/ annen ne yapardı?” soruları anne ve baba için ayrı ayrı açık uçlu

şekilde sorulmuştur. Verilen cevapların içeriği teşvik edici ve yasaklayıcı yaklaşımlar bağlamında değerlendirilmiştir. Katılımcıların verdiği cevaplardan anne babanın çocuğa karşı söylem ve davranışları “yapma”, “yapmamalısın” gibi kaçınmacı ve yasaklayıcı bir içeriğe sahipse veya anne babanın davranışları ceza niteliğindeyse ve şiddet içeriği taşıyorsa, bu içeriğe sahip olan her bir kelimeye 1 puan verilerek toplam yasaklayıcı puan elde edilmiştir. Yasaklayıcı puan alan ifadeler “annem/babam bir daha yalan söyleme derdi, bana çok kızardı, ceza verirdi, odaya kilitlerdi, bilgisayarını yasaklardı, dışarı çıkmamı yasaklardı” gibi örnekler verilebilir. Verilen cevaplardan anne ve/veya babanın söylem ve davranışları daha olumlu veya yapıcı nitelikte olup “... yapmalısın” gibi heveslendirici ve teşvik edici bir niteliğe sahip olan her bir kelimeye 1 puan verilerek toplam teşvik edici puan elde edilmiştir. Teşvik edici puan alan ifadeler “bir dahaki sefer haber ver öyle git, bundan sonra izin al, bize karşı dürüst olmalısın” ve benzeri örnekler verilebilir. Bu şekilde içerik analizi yöntemiyle nitel verinin nicel veriye dönüştürülmesi gerçekleştirilmiş ve nicel veriler temel analizlere dâhil edilmiştir.

2.1.2.4. Duygular Ölçeği

Manipülasyon öykülerinden sonra katılımcının duygusal süreçleri ölçülmüştür. Bu bağlamda katılımcılara öyküden hemen sonra “Böyle bir olayı gerçekte yaşasaydın kendini nasıl hissederdin?” sorusu sorulmuştur. Ölçümde ise suçluluk, utanç, gurur ve kırgınlık duyguları 1’den (Hiç katılmıyorum) 6’ya (Tamamen katılıyorum) kadar 7’li Likert tipi derecelendirilerek sorulmuştur. Burada temel olarak suçluluk ve utanç duyguları ele alınmış olup, diğer duygular dolgu maddesi olarak konulmuştur.

2.1.2.5. Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği

Bandura ve arkadaşları (1996) tarafından geliştirilen Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği Gezici-Yalçın ve arkadaşları (2016) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Orijinal ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0.82’dir. Türkçe’ye uyarlanan ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.86 bulunmuştur. Orijinal ölçekte, sekiz sosyo-bilişsel mekanizmasının her birinin 4 madde ile ölçüldüğü toplam 32 soru yer almaktadır.

- 1) Ahlaki gerekçelendirme mekanizmasının ölçüldüğü maddeler: 9, 17, 25, 32

- 2) Hafifletici kıyaslama mekanizmasının ölçüldüğü maddeler: 3, 11, 19, 27
- 3) Örtük etiketleme mekanizmasının ölçüldüğü maddeler: 2, 10, 18, 26
- 4) Sorumluluğun yerini değiştirme mekanizmasını ölçen maddeler: 5, 13, 21, 29
- 5) Sorumluluğu dağıtma mekanizmasını ölçen maddeler: 4, 12, 20, 28
- 6) Gayri insanileştirme mekanizmasını ölçen maddeler: 7, 15, 23, 31
- 7) Sonuçları önemsememe mekanizmasını ölçen maddeler: 6, 14, 22, 30
- 8) Suçlama mekanizmasını ölçen maddeler: 1, 8, 16, 24

Ölçek maddeleri 0'dan (Hiç katılmıyorum), 5'e (Tamamen katılıyorum) uzanan beşli Likert tipindedir. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında 11., 15., 18., 22. ve 27. maddelerinin basıklık ve sivrilik değerleri normal aralıkta olmadığından ve 4., 5., 8., 19., 20., 28. maddelerinin de faktör yükleri anlamlı olmadığı için ölçekten çıkarılmıştır. Toplam 21 madde ile analizler gerçekleştirilmiştir.

2.1.3. İşlem

Araştırmaya başlamadan önce Bolu İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden İzzet Baysal 50. Yıl Orta Okulu'ndan veri toplamak için gerekli izinler alınmıştır. Daha sonra kurum yetkilileriyle görüşülmüş ve onayları alınarak, ders saati uygun olan sınıflarda uygulamaya geçilmiştir. Öncelikle ön uygulama yaparak ölçeklerin ve manipülasyonların etkisine bakılmıştır. Ana çalışmadaki değişkenler şu şekildedir:

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken
Ebeveyne Bağlanma	Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği
Yasaklayıcı Ebeveyn Yaklaşımına Maruz Kalma	
Teşvik Edici Ebeveyn Yaklaşımına Maruz Kalma	
Suçluluk ve Utanç	

Katılımcılar yasaklayıcı öykü, teşvik edici öykü ve herhangi bir yaklaşım içermeyen öykü olmak üzere üç farklı öyküye maruz bırakılmıştır. Buna ek olarak, katılımcıya kendi ebeveynlerinin tutumları Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği'nden önce ve sonra sorulmuştur. Katılımcılara uygulanan ölçeklerin veriliş sırası aşağıdaki gibidir.

Ebeveyn Tutumunun Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği'nden Önce Sorulması	Ebeveyn Tutumunun Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği'nden Sonra Sorulması
1. Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Envanteri	1. Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Envanteri
2. Manipülasyon Öyküsü	2. Manipülasyon Öyküsü
3. Ebeveyn Tutum Ölçeği	3. Duygular Ölçeği
4. Duygular Ölçeği	4. Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği
5. Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği	5. Ebeveyn Tutum Ölçeği

Katılımcıların ölçekleri doldurma süreleri 30-40 dakika arasında sürmüştür. Ayrıca yasaklayıcı yaklaşıma ve teşvik edici yaklaşıma maruz bırakılan gruplara, manipülasyon öyküsündeki olayın gerçekte yaşanması durumunda suçluluk ve utanç duygularını ne ölçüde hissedecekleri sorulmuştur.

Bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişki Üç Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu analizde ebeveyn bağlanma toplam puanları anne ve baba için ayrı ayrı hesaplanmış ve bu şekilde bağımlı değişken üzerindeki düzenleyici etkisi incelenmiştir. Anlamlılık ölçüsü olarak ise $p \leq .05$ değeri referans alınmıştır.

2.2. Bulgular

Araştırmada 12-14 yaş grubundaki erken ergenlik döneminde olan 101 ergenin ebeveyne bağlanma modelleri, maruz kaldıkları yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımlar, bu yaklaşımlar doğrultusunda hissettikleri suçluluk/utanç duyguları ve tüm bu değişkenlerin ahlaki uzaklaşmaya etkisi analiz edilmiştir. Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen verilere ve uygulanan istatistiksel analizlere ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

2.2.1. Ölçek Maddelerinin Geçerlik ve Güvenirliğine İlişkin Bulgular

2.2.1.1. Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri

Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği'nin maddelerinin normal dağılım sayıltılarını karşılayıp karşılamadığı test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre 11., 15., 18., 22. ve 27. maddelerin basıklık ve sivrilik değerleri +2.5 ile -2.5 aralığında olmadığı için bu maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Nitekim Gezici-Yalçın ve diğerlerinin (2016) çalışmasında da bu maddelerin basıklık ve sivrilik değerleri yüksek bulunmuştur. Aynı zamanda, Türkçe'ye uyarlama çalışmasında Ahlaki Uzaklaşma Ölçeğinin 4. maddesinin faktör yükünün anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmadaki faktör analizinde ise 4. maddenin .85 faktör yüküyle tek başına ayrı bir faktör altında toplandığı görülmüştür. Aynı şekilde 5., 20. ve 28. maddeler de 1. Faktörün altında toplanmamıştır. Ancak hem Bandura'nın orijinal çalışmasında hem de Gezici-Yalçın ve meslektaşlarının uyarlama çalışmasında ölçeğin tek faktörlü yapı gösterdiği ifade edildiği için bütün maddeler tek bir ölçek puanı elde edilecek şekilde toplanmıştır. Nitekim madde toplam korelasyonları göz önünde bulundurulduğunda, madde toplam korelasyonlarının 4. madde için .00, 5. madde için .14, 8. madde için .20, 19. madde için .09, 20. madde için .14 ve 28. madde için ise .09 olduğu görülmüştür. Madde toplam korelasyonu .20 ve altında olan bu maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Analize ilişkin bulgular Tablo 2.3 ve Tablo 2.4'de gösterilmiştir.

Tablo 2.3: Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği Madde Analizi

		ORTALAMA	SS	BASIKLIK	SİVRİLİK
1.	Madde	1.68	1.39	.29	-1.10
2.	Madde	.36	.80	2.50	1.35
3.	Madde	1.10	1.48	.97	-.60
4.	Madde	2.80	1.75	-.90	-1.13
5.	Madde	1.36	1.36	.66	-.75
6.	Madde	1.30	1.32	.73	-.60
7.	Madde	1.06	1.48	1.00	-.47
8.	Madde	1.41	1.28	.60	-.61
9.	Madde	1.63	1.59	.41	-1.40
10.	Madde	1.01	1.24	1.12	.19
11.	Madde	.10	.50	5.80	37.85
12.	Madde	.95	1.34	1.20	.09
13.	Madde	1.38	1.42	.70	-.78
14.	Madde	.96	1.28	1.21	.31
15.	Madde	.55	1.02	2.15	4.26
16.	Madde	.95	1.17	1.10	.30
17.	Madde	1.06	1.46	1.00	-.43
18.	Madde	.33	.91	2.83	7.45
19.	Madde	.70	1.11	1.93	3.15
20.	Madde	3.20	1.37	-1.55	.85
21.	Madde	.84	1.30	1.46	.85
22.	Madde	.30	.79	3.20	10.55
23.	Madde	1.45	1.30	.44	-.90
24.	Madde	1.52	1.42	.55	-.98
25.	Madde	1.53	1.41	.52	-.97
26.	Madde	1.50	1.30	.56	-.75
27.	Madde	.20	.71	3.75	13.00
28.	Madde	2.38	1.73	-.40	-1.60
29.	Madde	1.31	1.37	.83	-.53
30.	Madde	.73	1.12	1.60	1.75
31.	Madde	.70	1.15	1.62	1.60
32.	Madde	1.17	1.39	.91	-.47

Tablo 2.4: Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği Madde-Toplam Korelasyonları

Madde - Toplam Korelasyonu		Madde - Toplam Korelasyonu	
Madde 1	.48	Madde 17	.52
Madde 2	.24	Madde 19	.09
Madde 3	.25	Madde 20	.14
Madde 4	.00	Madde 21	.50
Madde 5	.14	Madde 23	.34
Madde 6	.45	Madde 24	.34
Madde 7	.43	Madde 25	.43
Madde 8	.20	Madde 26	.53
Madde 9	.34	Madde 28	.09
Madde 10	.40	Madde 29	.40
Madde 12	.25	Madde 30	.47
Madde 13	.28	Madde 31	.46
Madde 14	.32	Madde 32	.50
Madde 16	.25		

Kalan 21 maddelik Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği'nin Cronbach Alfa değeri 0.83 çıkmıştır. Bu maddeler toplanarak katılımcıların ahlaki uzaklaşma puanı hesaplanmıştır. Ölçeğin ortalaması 24.27 standart sapması ise 13.47'dir. Tek faktörlü ölçek toplam varyansın % 24.58'ini açıklamaktadır.

2.2.1.2. Ebeveyne Bağlanma Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Analizi

Analiz sonuçlarına göre hem anneye bağlanma hem de babaya bağlanma ölçeklerinin tüm maddelerinin basıklık ve sivrilik değerlerinin normal dağılıma işaret ettiği görülmüştür. Her iki ölçeğin madde toplam korelasyonları analiz edildiğinde hem anneye bağlanma hem de babaya bağlanma ölçeğinde 6. maddenin madde toplam korelasyonu düşük çıkmıştır. Madde-toplam korelasyonu anne ölçeğinde .00, baba ölçeğinde ise -.00 değerine sahip olan 6. madde ölçekten çıkarılmıştır. Nitekim Günaydın arkadaşları (2005) da yaptıkları çalışmada benzer sonuçları tespit ederek ölçekten 6. maddeyi çıkarmışlardır. Analize ilişkin bulgular Tablo 2.5'te gösterilmiştir.

Tablo 2.5: Anne-Babaya Bağlanma Ölçeklerinin Madde - Toplam Korelasyonları

Anneye Bağlanma Ölçeği	Madde - Toplam Korelasyonu	Babaya Bağlanma Ölçeği	Madde - Toplam Korelasyonu
Madde 1	.62	Madde 1	.69
Madde 2	.47	Madde 2	.55
Madde 3	.58	Madde 3	.55
Madde 4	.36	Madde 4	.32
Madde 5	.60	Madde 5	.36
Madde 6	.00	Madde 6	-.00
Madde 7	.55	Madde 7	.36
Madde 8	.61	Madde 8	.66
Madde 9	.64	Madde 9	.67
Madde 10	.44	Madde 10	.53
Madde 11	.55	Madde 11	.64
Madde 12	.50	Madde 12	.62

Anneye bağlanma ölçeğinin kalan 11 maddesi ile yapılan güvenirlik analizi sonucunda Cronbach Alfa değeri 0.85 olarak görülmüştür. Babaya bağlanma ölçeğinin kalan 11 maddesiyle yapılan güvenirlik analizi sonucunda ise Cronbach Alfa değeri ise 0.84 çıkmıştır. Bu maddeler toplanarak anneye güvenli bağlanma ve babaya güvenli bağlanma puanları ayrı ayrı hesaplanmıştır. Anneye bağlanma ölçeğinin ortalaması 61.32, standart sapması 12,42 iken, babaya bağlanma ölçeğinin ortalaması 59.68,

standart sapması 14.02'dir. Tek faktörlü anneye bağlanma ölçeği toplam varyansın %38.70'ini, yine tek faktörlü babaya bağlanma ölçeği toplam varyansın %40.57'sini açıklamaktadır.

2.2.1.3. Anne Baba Tutum Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Analizi

Manipülasyon öykülerinden sonra katılımcılara kendi anne ve babalarının aynı olay durumunda ne yapacakları sorularak elde edilen veriler, içerik analiz yöntemi ile analiz edilerek nicel veriye dönüştürülmüştür. Analiz sonuçlarına göre elde edilen bulgular Tablo 2.6'da gösterilmiştir.

Tablo 2.6: Ebeveyn Tutum Ölçeğine İlişkin Bulgular

	Min.	Max.	Ort.	S.S
Yasaklayıcı Ebeveyn Tutumları	0	4	.30	.71
Teşvik Edici Ebeveyn Tutumları	0	6	2.34	1.39

2.2.2. Betimleyici Bulgular

Ergenlerin Ebeveyne Bağlanma Ölçeği'nden, Duygular Ölçeği'nden ve Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği'nden aldıkları ortalama puanlar ve standart sapma değerleri Tablo 2.7'de gösterilmiştir.

Tablo 2.7: Betimleyici Analiz Sonuçları

		X	SS
Ebeveyn Bağlanma Ölçeği	Anneye Bağlanma	61.32	12.42
	Babaya Bağlanma	59.68	14.02
Duygu Ölçeği	Suçluluk	6.05	1.72
	Utanç	5.90	1.80
Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği		24.27	13.47

2.2.3. Yasaklayıcı / Teşvik Edici Yaklaşımların, Anne Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulmasının ve Cinsiyetin Ahlaki Uzaklaşma Puanına Etkisi

Burada 3 (ergene yaklaşım: yasaklayıcı, teşvik edici, kontrol) X 2 (anne-baba tutumlarının önce/sonra sorulması) X 2 (cinsiyet: kız, erkek) Üç Yönlü Varyans Analizi

yapılmıştır. Ahlaki uzaklaşma puanı üzerinde hiçbir değişkenin temel etkisinin olmadığı, etkileşim etkilerinin de benzer biçimde anlamlı olmadığı görülmüştür [$F(2,89) = .40$, $p = .67$, $\eta^2 = .009$]. Bulgulara ilişkin bilgiler Tablo 2.8’de gösterilmiştir.

Tablo 2.8: Üç Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

		N	X	S.S.	F	P
KOŞUL						
Yasaklayıcı yaklaşım		39	20.80	11.02		
Teşvik edici yaklaşım		33	24.93	13.85	1.78	.17
Kontrol		29	28.20	15.18		
CİNSİYET						
Kız		62	23.04	14.00		
Erkek		39	26.23	12.50	2.31	.13
UYGULAMA						
Anne-baba tutumunun önce sorulması		48	22.87	11.17		
Anne-baba tutumunun sonra sorulması		53	25.54	15.25	.25	.61
KOŞUL X CİNSİYET X UYGULAMA						
Yasaklayıcı yaklaşım	Kız	Önce Sorulma	12	18.33	8.98	
		Sonra Sorulma	10	18.40	9.70	
	Erkek	Önce Sorulma	8	26.12	10.84	
		Sonra Sorulma	9	22.00	14.51	
Teşvik edici yaklaşım	Kız	Önce Sorulma	8	20.00	9.21	
		Sonra Sorulma	11	25.27	18.24	
	Erkek	Önce sorulma	8	28.25	12.32	
		Sonra Sorulma	6	26.50	13.08	
Kontrol	Kız		21	27.95	16.09	
	Erkek		8	28.87	13.46	

2.2.4. Ahlaki Uzaklaşma, Yasaklayıcı / Teşvik Edici / Yaklaşımlar, Bağlanma, Suçluluk / Utanç Duyguları ve Anne-Baba Tutumlarının Önce / Sonra Sorulması Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Araştırmanın temel değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla korelasyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon analizi sonuçları aşağıdaki Tablo 2.9’da gösterilmiştir.

Tablo 2.9: Araştırma Değişkenlerine İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1 Ahlaki Uzaklaşma	1									
2 Ebeveyn Tutumlarının Önce/Sonra Sorulması	.10	1								
3 Ergene Yaklaşım (Yasaklayıcı/Teşvik Edici/Kontrol)	.23*	.080	1							
4 Anneye Bağlanma	-.45**	-.16	-.10	1						
5 Babaya Bağlanma	-.38**	-.06	-.145	.59**	1					
6 Suçluluk	-.20	.13	.05	.25*	.16	1				
7 Utanç	-.071	.17	.14	.36**	.10	.70**	1			
8 Cinsiyet	.11	-.06	-.13	.01	.09	.01	-.05	1		
9 Teşvik Edici Ebeveyn Tutumları	-.10	-.27*	-.00	.10	.08	-.05	-.12	-.07	1	
10 Yasaklayıcı Ebeveyn tutumları	.01	.27*	-.07	-.06	.05	.12	.15	.07	-.44**	1

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tabloda görüldüğü üzere manipüle edilen yasaklayıcı yaklaşım grubu, teşvik edici yaklaşım grubu ve kontrol grubu (koşul) ile ahlaki uzaklaşma puanı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .23$, $p < .05$). Bu ilişkiye göre yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan katılımcıların ahlaki uzaklaşma puanı teşvik edici yaklaşıma maruz kalan katılımcıların ahlaki uzaklaşma puanından düşüktür.

Anneye bağlanma puanı ile ahlaki uzaklaşma puanı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r = -.45$, $p < .01$). Anneye güvenli bağlanma arttıkça ergenin ahlaki uzaklaşma puanının düştüğü anlaşılmaktadır. Benzer bir şekilde, babaya bağlanma ile ahlaki uzaklaşma arasındaki negatif yönlü anlamlı ilişki ($r = -.38$, $p < .01$), babaya güvenli bağlanma arttıkça ahlaki uzaklaşma puanının düştüğünü göstermektedir. Anneye bağlanma puanı ile babaya bağlanma puanlarına bakıldığında, burada da pozitif yönlü anlamlı bir ilişki görülmektedir ($r = .59$, $p < .01$). Suçluluk ve utanç duygularının ise anneye bağlanma puanı ile pozitif yönlü ilişkide olması (sırasıyla $r = .25$, $p < .05$ ve $r = .36$, $p < .01$), anneye güvenli bağlanma arttıkça suçluluk ve utanç duygularının da arttığını göstermektedir. Buradaki suçluluk ve utanç duygularının da birbirleriyle pozitif yönlü anlamlı ilişkisi analiz sonucu elde edilen önemli bulgular arasındadır ($r = .70$, $p < .01$).

Teşvik edici ebeveyn tutumları ile anne baba tutumlarının önce/sonra sorulması arasında negatif yönde ve orta seviyede anlamlı ilişkisi çıkmıştır ($r = -.27$, $p < .05$). Bunun yanında, anne baba tutumlarının önce/sonra sorulması ile yasaklayıcı ebeveyn tutumu arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .27$, $p < .05$). Ayrıca, yasaklayıcı ebeveyn tutumları ile teşvik edici ebeveyn tutumları arasındaki negatif yönlü orta düzeyde anlamlı ilişki ($r = -.44$, $p < .01$), anne babaların teşvik edici tutumları arttıkça yasaklayıcı tutumlarının azaldığını göstermektedir.

2.2.5. Ebeveyne Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşmaya Düzenleyici Etkisi

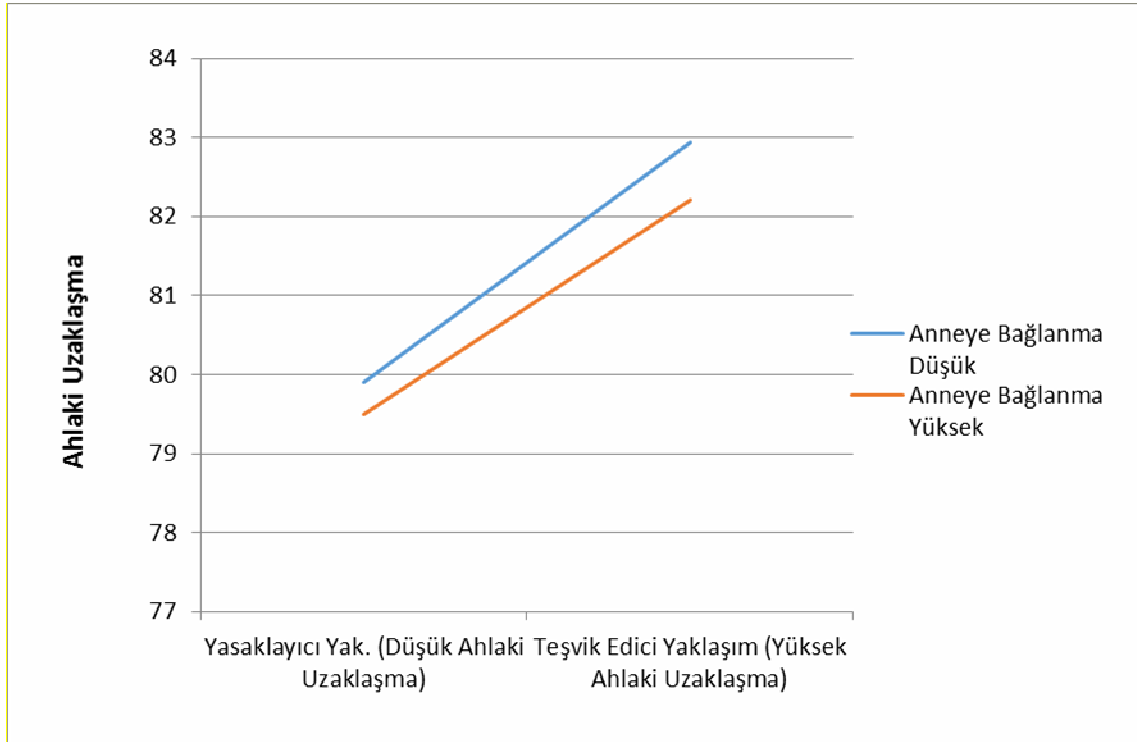
Ergene yaklaşımın (yasaklayıcı/teşvik edici), ahlaki uzaklaşma üzerindeki etkisine bağlanmanın düzenleyici bir etkisinin olup olmadığı test edilmiştir. Anneye bağlanma ile babaya bağlanma ayrı ayrı değerlendirilmeye alınmıştır.

2.2.5.1. Anneye Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşma Üzerindeki Düzenleyici Etkisi

Ergenin anneye güvenli bağlanması ile ahlaki uzaklaşması arasındaki ilişkiye bakılarak yapılan Doğrusal Regresyon analiz sonucu, anneye bağlanmanın ahlaki uzaklaşmaya düzenleyici bir etkisinin olduğu görülmüştür ($\beta = .45$, $p < .05$). Bu sonucun basit regresyon eğrilerine göre (Grafik:1) yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan ergenlerde anneye bağlanma düzeyi düşük ise, anneye bağlanma puanının yüksek olduğu duruma göre ahlaki uzaklaşma daha az görülmektedir. Öte yandan, teşvik edici yaklaşıma maruz kalan ergenlerin bağlanma puanı yükseldikçe ahlaki uzaklaşma puanlarının da yükseldiği görülmüştür. İlgili analiz sonuçları Tablo 2.10'da ve Grafik 2.1'de gösterilmiştir.

Tablo 2.10: Anneye Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşmaya Düzenleyici Etkisi

	β	R^2	Düz. R^2	F	P
KOŞUL	.18				.04
ANNEYE BAĞLANMA	-.43	.24	.23	15.34	.00
KOŞUL	.18				.05
ANNEYE BAĞLANMA	-.02				.94
KOŞUL X ANNEYE BAĞLANMA	.45	.27	.24	11.82	.05

Grafik 2.1: Ahlaki Uzaklaşma Puanlarının Yordanmasında Yasaklayıcı/Tespvik Edici Yaklaşım ve Anneye Bağlanma Arasındaki Etkileşim Grafiği

2.2.5.2. Babaya Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşma Üzerindeki Düzenleyici Etkisi

Ergenin babaya güvenli bağlanması ile ahlaki uzaklaşması arasındaki düzenleyici etkiye de bakılmıştır. Yapılan Doğrusal Regresyon analiz sonucu babaya bağlanmanın ahlaki uzaklaşmaya düzenleyici etkisinin olmadığı görülmüştür ($\beta = .18$, $p < .48$). İlgili analiz sonucu Tablo 2.2.5.2.1’de gösterilmiştir.

Tablo 2.11: Babaya Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşmaya Düzenleyici Etkisi

	β	R^2	Düz. R^2	F	P
KOŞUL	.17				.06
BABAYA BAĞLANMA	-.36	.17	.16	10.48	.00
KOŞUL	.18				.06
BABAYA BAĞLANMA	-.19				.47
KOŞUL X BABAYA BAĞLANMA	.18	.18	.15	7.11	.48

2.2.6. Suçluluk/Utanç Duygularının Ahlaki Uzaklaşma Üzerindeki Düzenleyici Etkisi

Ergene yaklaşımın (yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşım) ahlaki uzaklaşmaya etkisine suçluluk ve utanç duygularının düzenleyici etkisinin olup olmadığı sınanmıştır. Suçluluk ve utanç puanları ayrı ayrı analize dahil edildiğinden düzenleyici etki analizi de her iki duygu için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir.

2.2.6.1. Suçluluk Duygusunun Ahlaki Uzaklaşma Üzerindeki Düzenleyici Etkisi

Ergenlerin aldıkları suçluluk puanlarının Doğrusal Regresyon analiz yöntemi ile ahlaki uzaklaşma puanı üzerindeki düzenleyici etkisi incelenmiştir. Analiz sonucu suçluluk duygusunun düzenleyici etkisi görülmemiştir ($\beta = .29$, $p < .46$). Analize ilişkin Tablo 2.2.6.1.1.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.12: Suçluluk Duygusunun Düzenleyici Etkisi

	β	R^2	Düz. R^2	F	P
KOŞUL	.11				.38
SUÇLULUK	-.20	.05	.02	1.61	.11
KOŞUL	.11				.38
SUÇLULUK	.07				.87
KOŞUL X SUÇLULUK	.29	.06	.01	1.25	.46

2.2.6.2. Utanç Duygusunun Ahlaki Uzaklaşma Üzerindeki Düzenleyici Etkisi

Ergenlerin aldıkları utanç puanlarının Doğrusal Regresyon analiz yöntemi ile ahlaki uzaklaşma puanı üzerindeki düzenleyici etkisi incelenmiştir. Analiz sonucu suçluluk duygusunun düzenleyici etkisi görülmemiştir ($\beta = .47$, $p < .23$). Bulgu Tablo 2.13'de gösterilmiştir.

Tablo 2.13: Utanç Duygusunun Düzenleyici Etkisi

	β	R^2	Düz. R^2	F	P
KOŞUL	.11				.39
UTANÇ	-.09	.02	-.02	.53	.50
KOŞUL	.12				.36
UTANÇ	.37				.36
KOŞUL X UTANÇ	.47	.04	-.00	.84	.23

2.2.7. Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımların Suçluluk ve Utanç Duygusuna Etkisi

Yasaklayıcı yaklaşım ve teşvik edici yaklaşımların ergenin suçluluk ve utanç duygularını hangi yönde etkilediğini incelemek amacı ile One Way Anova analizi yapılmıştır. Suçluluk ve utanç duyguları ayrı ayrı analize dâhil edilmiştir. Analiz sonucuna göre koşulun suçluluk ve utanç duygusu üzerinde anlamlı bir etkisi görülmemiştir (sırasıyla, $p = .70$, $p = .27$). Analiz sonucuna ilişkin bilgiler Tablo 2.14 ve Tablo 2.15’de gösterilmiştir.

Tablo 2.14: Koşulun Suçluluk Duygusuna Etkisi

	N	X	S.S.	F	P
Yasaklayıcı Yaklaşım	23	5.96	1.81	.14	.70
Teşvik Edici Yaklaşım	29	6.14	1.64		

Tablo 2.15: Koşulun Utanç Duygusuna Etkisi

	N	X	S.S.	F	P
Yasaklayıcı Yaklaşım	23	5.66	1.91	1.21	.27
Teşvik Edici Yaklaşım	29	6.17	1.67		

2.2.8. Anne ve Babaya Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşmaya Etkisi

Anneye ve babaya bağlanma puanlarının ahlaki uzaklaşma puanına hangi yönde etki ettiğini incelemek amacıyla One Way Anova yöntemi ile analiz yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre anneye bağlanmanın anlamlı bir etkisi görülmüştür ($p = .00$) Babaya bağlanmanın da ahlaki uzaklaşma puanına anlamlı bir etkisi saptanmıştır ($p = .05$). Bu etki anne ve babaya güvenli bağlanma arttıkça ahlaki uzaklaşma puanın düştüğü yönünde bir etkidir. İlgili analiz sonuçları Tablo 2.16’da gösterilmiştir.

Tablo 2.16: Anne ve Babaya Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşmaya Etkisi

	N	X	S.S.	F	P
Anneye Bağlanma	101	61.30	12.42	2.2	.00
Babaya Bağlanma	101	59.70	14.02	1.6	.05

2.3. Tartışma

Birinci çalışmaya ilişkin analiz sonuçlarından elde edilen bulgular alanyazın çerçevesinde aşağıda tartışılmıştır.

2.3.1. Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımların, Anne Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulmasının ve Cinsiyetin Ahlaki Uzaklaşma Puanına Etkisine İlişkin Bulguların Tartışılması

Türkiye’de lise öğrencileri ile yapılan bir çalışmada (Balkaya ve Ceyhan 2007) erkek öğrencilerin suç davranışı düzeylerinin kız öğrencilerden yüksek olduğu görülmektedir. Benzer bulgular gerek çocuklarla yapılan çalışmalarda (Seber vd. 2001) gerekse ergenlerle yapılan çalışmalarda (Sipahioğlu 2002, Yılmaz 2000) ortaya konulmuştur. Bu çalışmada ise, ebeveyn tutumlarının ahlaki uzaklaşma Ölçeği’nden önce/sonra sorulması yoluyla, ön ergenlik dönemindeki çocuklara bağımlı değişkenden önce ebeveynlerinin tutumlarını hatırlatıp hatırlatmamanın etkisini incelemek amaçlanmıştır. Ergenlik döneminde çocuğun anne babaya karşı bağımsızlık ilanı adına gösterdiği asiliğin (Kılıç 2013; Kulaksızoğlu 2004; Ömerlioğlu ve Ulutaş 2007) de, ebeveyn tutumlarının hatırlatılıp hatırlatılmaması çerçevesinde ergenlerin ahlaki uzaklaşmalarını etkileyebileceği varsayılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada ergene yaklaşımın yasaklayıcı olması veya teşvik edici olmasının ebeveyn tutumlarının Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği’nden önce/sonra sorulmasının ve cinsiyet faktörünün ahlaki uzaklaşma üzerinde etkili olabileceği hipotezi geliştirilmiştir. Bu çerçevede, ergene yaklaşımın (yasaklayıcı yaklaşım/teşvik edici yaklaşım), anne baba tutumlarının önce/sonra sorulması (başka bir ifadeyle, bu tutumların hatırlatılıp hatırlatılmamasının) ve cinsiyet faktörünün ahlaki uzaklaşma puanı üzerindeki etkisi incelenmiş olup bu üç değişkenin de ahlaki uzaklaşma puanına anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüş ve H_{1a} doğrulanmamıştır. Bu çalışmada ergenlerin ön ergenlik döneminde olması, henüz anne

babadan bağımsızlaşmamış olmaları ahlaki uzaklaşma puanlarını etkilemiş ve diğer değişkenlerin birlikte etki göstermemesine sebep olmuş olabilir. Nitekim ebeveyn ve akranlara bağlanma envanterinin Türkçe'ye uyarlama çalışmasında (Günaydın vd. 2005) da ergenlerin Türkiye'de akran etkisinden çok, anne baba etkisinde kaldıkları, hala anne babadan bağımsız hareket edemedikleri görülmüştür. Değişkenlerin ahlaki uzaklaşmaya herhangi bir etkileşim etkisinde bulunmamasında yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımların manipülasyon sürecinin etkili olmaması neden olabileceği gibi ahlaki uzaklaşma ölçeğinden önce bağlanma ölçeğinin kullanılması da bunda etkili olmuş olabilir. Bu nedenle, Ebeveyne ve Akranla Bağlanma Ölçeğinin, Ahlaki Uzaklaşma Ölçeğinden sonra verildiği ikinci bir çalışma yapılmıştır. İkinci çalışmada bu hipoteze ait bulgular ilerideki bölümde tartışılmıştır.

2.3.2. Ahlaki Uzaklaşma, Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımlar, Bağlanma, Suçluluk/Utanc Duyguları ve Anne-Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulması Arasındaki İlişkilerin Tartışılması

Burada tüm değişkenler arasındaki ilişki ele alınmıştır. Değişkenler arası ilişki aşağıda sırasıyla tartışılmıştır.

2.3.2.1. Ahlaki Uzaklaşma İle Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımların İlişkisinin Tartışılması

Yapılan analiz sonuçlarına göre yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan ergenlerin ahlaki uzaklaşma puanı, teşvik edici yaklaşıma maruz kalan ergenlerin ahlaki uzaklaşma puanından düşüktür. Teşvik edici yaklaşıma maruz kalan ergenlerin puanı ise kontrol grubundaki ergenlerin ahlaki uzaklaşma puanından düşüktür. Dolayısıyla ahlaki uzaklaşma puanı en yüksek olan grup, kontrol grubu olarak görülmüştür. Bu bulgular H_{1b} 'nin tersi yöndedir. Ayrıca olumlu anne çocuk ilişkisi ve demokratik baba tutumu ile çocukların ahlaki ve sosyal gelişimleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu (Özyürek ve Şahin 2015) bulgusuyla ele alındığında beklenen bir sonuç değildir. Demokratik ebeveyn tutumlarının, otoriter ebeveyn tutumlarına göre ergenlerin ahlaki olgunluk düzeylerini olumlu yönde etkilediği (Şengün 2013) düşünüldüğünde elde edinilen bu

bulgu beklenmeyen bir sonuçtur. Dolayısıyla araştırma hipotezleri (H_{1b} ve H_{1c}) doğrulanmamıştır. Burada ergenlere bağlanma ölçeğinin önce verilip, onlara anne babalarıyla olan duygusal ilişkilerinin hatırlatılmış olmasının karıştırıcı bir etkisi söz konusu olabilir.

2.3.2.2. Ahlaki Uzaklaşmanın Ebeveyne Bağlanma İle İlişkisinin Tartışılması

Ahlaki uzaklaşmanın anneye ve babaya güvenli bağlanma ile negatif yönlü ilişkisi ergenin anneye ve babaya güvenli bağlanmasının arttıkça ahlaki uzaklaşmasının zayıfladığını göstermektedir. Elde edilen bu bulgu, alanyazın doğrultusunda oluşturulan H_{11} ve H_{12} hipotezlerini doğrulamaktadır. Alanyazında pek çok bulgu ebeveyne güvenli bağlanma arttıkça saldırgan eylemlerin görülme oranının düştüğü yönündedir (Bayraktar, Sayıl ve Kumru 2009; Kaplan ve Aksel 2013; LaFreniere ve Sroufe 1985; Troy ve Sroufe 1989). Ayrıca düşük güvenli bağlanan bireylerin yüksek güvenli bağlananlardan daha otoriter ve zorba oldukları elde edilen bulgular arasındadır (Van IJzendoorn 1997). Bao ve diğerlerinin (2015) Çin’de yaptıkları çalışmada da bağlanma ve ahlaki uzaklaşma arasında negatif yönde bir ilişkinin bulunması, güvenli bağlanma arttıkça bireydeki ahlaki uzaklaşmanın azalmasının kültürel bir farka bağlı olmaksızın gerçekleştiğini göstermektedir.

2.3.2.3. Ebeveyne Bağlanma ve Suçluluk/Utanç İlişkisinin Tartışılması

Yapılan analiz sonucu ergenlerin anneye güvenli bağlanmaları ile babaya güvenli bağlanma puanları arasında pozitif yönlü ve yüksek seviyede anlamlı bir ilişki görülmüştür. Burada ergenin anneye güvenli bağlandıkça babaya da güvenli bağlandığını ve ebeveynler arasında tutarlı bir ebeveyn çocuk bağlanmasının olduğunu görülmektedir. Alanyazına bakıldığında anneye bağlanma ile babaya bağlanma arasında pozitif ilişki olduğu görülmektedir (Sümer ve Şendağ 2009). Bu durum yurt dışındaki çalışmalarla da örtüşür niteliktedir. Nitekim Kerns ve arkadaşlarının orta çocukluk dönemindeki çocuklarla yaptığı çalışmada, bağlanmanın cinsiyet farkı göstermediği saptanmıştır (Aktaran: Sümer ve Şendağ 2009). Ergenin istenmedik bir davranış sonrası hissettiği suçluluk ve utanç duygusu ile anneye güvenli bağlanma puanı arasında pozitif

ilişki görülürken babaya güvenli bağlanma ile suçluluk ve utanç duyguları arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Dolayısıyla H_{13} ve H_{14} doğrulanırken H_{15} ve H_{16} doğrulanmamıştır. Bu ilişki anneye güvenli bağlanan ergenlerin, suçluluk ve utanç duygularının, anneye daha az güvenli bağlanan ergenlerden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Nitekim suçluluk ve utanç duygusu arttıkça zorbalığın azaldığı (Menesini ve Camodeca 2008) dolayısıyla ahlaki uzaklaşmanın da zayıfladığı bulgularıyla ele alındığında, anneye bağlanma ile ahlaki uzaklaşma arasındaki negatif ilişki şaşırtıcı görünmemektedir. Ayrıca, suçluluk duygusunu, birden daha fazla cezai deneyimi olan gençlerin, sadece bir kez cezai deneyimi olan gençlerden daha az hissetmeleri (Öztürk 2005) de bu araştırmadaki bulgu ile örtüşür niteliktedir.

2.3.2.4. Suçluluk İle Utanç Arasındaki İlişkinin Tartışılması

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon tablosu incelendiğinde suçluluk ve utanç duyguları arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür. Bulman ve Sheikh (2010a) özellikle DES'e (Davranışsal Engelleme Sistemi) maruz kalan üniversite öğrencilerinde utanç duygusuna eğilimin arttığı, DAS'a (Davranışsal Aktivasyon Sistemi) maruz kalanlarda ise suçluluk duygusuna eğilimin arttığı yönünde bulgular elde etmişlerdir. Bu çalışmada da benzer şekilde DES'i temsil eden yasaklayıcı yaklaşım grubu ergenlerin istenmedik davranış sonrası utanç duygusunu suçluluktan daha fazla gösterecekleri varsayılmıştır. DAS'ı temsil eden teşvik edici yaklaşım grubundaki ergenlerin ise suçluluk duygusunu utanç duygusundan daha fazla yaşayacakları varsayılmıştır. Bu araştırmada ergendeki suçluluk duygusu arttıkça utanç duygusunun da arttığı, suçluluk duygusu azaldıkça utanç duygusunun da azaldığı görülmüştür. Böylece araştırma kapsamında ileri sürülen H_6 doğrulanmamıştır. Bu yönde yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin Sıgır, Tabak ve Sağır (2010) tarafından yapılan bir araştırmada suçluluk ve utanç duygularının birbirinden bağımsız olduğu ve aralarında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Ayrıca 17-21 yaş aralığındaki gençlerin suçluluk ve utanç ölçekleri arasında olumlu yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Aktaran: Dost ve Yağmurlu 2006). Araştırma bulgularına göre suçluluk ve utanç duyguları arasında anlamlı bir farkın görülmemesi, katılımcıların henüz bu iki duyguyu ayırt edebilecek yaşta olmamaları ve ya yaşa bağlı

olmaksızın Türkiye kültüründe bu iki duygunun ayırt edilmemesi ile açıklanabilir. Nitekim suçluluk ve utanç duygularının kültürel özelliklere bağlı olarak değişebildiği (Goetz ve Keltner 2007) alandaki bulgular arasındadır. Bu alanda Türkiye’de farklı yaş grupları ile yapılacak çalışmalar konuya dair önemli katkılar sağlayacaktır.

2.3.2.5. Yasaklayıcı ve Teşvik Edici Ebeveyn Tutumları İle Anne Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulması Arasındaki İlişkinin Tartışılması

Teşvik edici ebeveyn tutumuyla, ergene ebeveyn tutumlarının önce/sonra sorulması değişkenleri arasında negatif yönlü bir ilişki görülürken yasaklayıcı ebeveyn tutumu ile ebeveyn tutumlarının önce/sonra sorulması arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Anne baba tutumlarının önce sorulması, ergenlere Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği’nden önce ebeveyn tutumlarını hatırlatmıştır. Anne baba tutumlarının sonra sorulması ise ergenlere Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği’nden önce ebeveyn tutumlarını hatırlatmamıştır. Ergen ahlaki uzaklaşma ölçeğinden önce “annen baban olsa bu durumda ne yapardı?” sorusuna maruz kaldığında anne baba tutumlarını hatırlamış ve bu şekilde ahlaki uzaklaşma ölçeğine geçmiştir. Ergene ahlaki uzaklaşma ölçeğinden sonra “annen baban olsa bu durumda ne yapardı?” sorusu sorulduğunda ise ebeveyn tutumlarını hatırlatmadan ahlaki uzaklaşma ölçeğine geçmesi sağlanmıştır. Araştırma bulgusuna göre, ahlaki uzaklaşma ölçeğinden önce ergen anne babasının tutumlarını hatırlayıp yanıtladığında teşvik edici tutum ifadelerini, ahlaki uzaklaşma ölçeğinden sonraki yanıtlarına göre daha fazla kullanmıştır. Başka bir ifade ile ergen ahlaki uzaklaşma ölçeğindeki sorulara maruz kalmadan önce, anne babasının tutumlarını daha teşvik edici olabileceğini ifade etmiştir. Ergenin yasaklayıcı tutum ifadeleri ise ahlaki uzaklaşma ölçeğinden sonra anne baba tutumları sorulduğunda daha fazla görülmüştür. Başka bir ifade ile ergen ahlaki uzaklaşma ölçeğindeki sorulara maruz kaldıktan sonra, anne babasının tutumlarının daha yasaklayıcı olacağını ifade etmiştir.

İki bulgunun bu şekildeki ters yönlü ilişkisi Dehşet Yönetimi Kuramı (Terror Management Theory) ile ilgili yapılan çalışmalarla ele alındığında, manipülasyonun bilinçaltına atılması ile açıklanabilir. Ölümlülüğün hatırlatılıp araya zaman ve ya alakasız bir değişken koyularak bağımlı değişken incelendiğinde ölümlülüğün

bilinçaltına atıldığı ve bağımlı değişkenler üzerinde daha dürtüsel davranışlar sergilendiği görülmüştür (Doğulu ve Uğurlu 2015). Buradan hareketle manipülasyondaki kabahatli davranışın gerçek olması durumunda anne babasının tutumlarının daha teşvik edici (ılımlı, kabullenici) olacağını ifade eden ergenler, araya ahlaki uzaklaşma ölçeği girdiğinde bu kabahatli davranışı bilinçaltına itmiş olabilir. Nitekim bilinçaltına itildiği düşünülen bu koşulda ergenin cevapları, ebeveynin daha yasaklayıcı (cezalandıracağı) olacağı yönünde görülmüştür. Burada yasaklayıcı olacağı yönündeki ifadelerin anlamlı ölçüde yüksek görülmesi ergenin bu yaş döneminde anne babada henüz ayrışmadığı ve ebeveynin kontrolünü dürtüsel olarak arzuladığı şeklinde yorumlanabilir. Nitekim ebeveyne ve akranlara bağlanma envanterinin Türkçeye uyarlama çalışmasında ergenlerde akrana bağlanma boyutunun görülmemesi, bu yaş grubunun hala anne babadan ayrışmadığını göstermektedir (Günaydın vd. 2005).

2.3.2.6. Yasaklayıcı ve Teşvik Edici Ebeveyn Tutumları Arasındaki İlişkinin Tartışılması

Ebeveyn tutumlarının ergene sorulmasıyla elde edilen nitel verinin nicel hale dönüştürülerek yapılan analizde yasaklayıcı ebeveyn tutumu ile teşvik edici ebeveyn tutumu arasındaki negatif yönlü ilişki görülmüştür. Bulguya göre, anne babaların yasaklayıcı ve teşvik edici tutumları bir arada sergilemedikleri, yasaklayıcı tutumu benimsemişlerse teşvik edici tutumdan vazgeçtikleri veya teşvik edici tutumları önemli ölçüde göstermedikleri anlaşılmaktadır. Benzer şekilde teşvik edici tutumu benimseyen anne babaların yasaklayıcı tutumdan vazgeçtikleri veya yasaklayıcı tutumu önemli ölçüde göstermedikleri anlaşılmaktadır. Anne babalar ödül ya da kınama davranışlarıyla çocuğu toplumsal düzene hazırlarken (Doğan ve Tosun 2003) belirli tutum ve davranış kalıplarına girebilmektedirler. Reddedici ve kabullenici anne baba tutumları da çocuğu disipline etmek adına geliştirilen ebeveyn tutumları olduğu (Yavuzer 1999) düşünüldüğünde her iki tutumun ayrışması anne babaların tercihlerini ağırlıklı olarak belli bir tutum üzerine geliştirdiklerini göstermektedir. Benzer şekilde kabullenici ebeveyn ve reddedici ebeveyn sınıflaması da alanyazındaki bulgular arasındadır (Aydın 2006). Dolayısıyla yasaklayıcı tutum sergileyen ebeveynlerin, teşvik edici tutum sergilememeleri doğrultusundaki araştırma bulgusu alanyazın ile örtüşür niteliktedir.

Burada anne baba tutumlarının, spesifik bir durum (manipölasyon öyküsü) üzerine sorulmuş olması, ebeveynin genel tutumunu yordamayı sınırlandıran bir etmen olabilir.

2.3.2.7. Cinsiyet İle Ahlaki Uzaklaşma Arasındaki İlişkinin Tartışılması

Araştırma hipotezi doğrultusunda yapılan analiz sonuçlarına göre kızlar ve erkekler arasında ahlaki uzaklaşma açısından anlamlı bir fark görülmemiş ve H_2 doğrulanmamıştır. Alanyazında konu ile ilgili olarak erkeklerin kadınlara göre daha fazla saldırganlık ve daha az sosyallik gösterdikleri görülmektedir (Caravita vd. 2013; Caroli ve Sagone 2014; Gini, Pozzoli, Hymel 2014; Paciello vd. 2013; Perren ve Gutzwiller-Helfenfinger 2012). Başka bir çalışmada ise saldırganlık ile ahlaki uzaklaşma arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu görülmüştür (Bandura vd. 2001). Bu doğrultuda ahlaki uzaklaşmanın da erkeklerde kadınlardan daha yüksek görülmesi beklenmiştir. Nitekim yurt dışında yapılan ahlaki uzaklaşma çalışmalarında erkeklerin ahlaki uzaklaşmaya kızlardan daha eğilimli oldukları görülmüştür (Bandura vd. 1996). Ancak bu çalışmada Türkiye kültüründeki kızlar ve erkeklerin anlamlı ölçüde ahlaki uzaklaşma farkı göstermedikleri tespit edilmiştir. Bu sonucun kültürel sebepleri olabileceği gibi araştırma grubumuzun erken ergenlik döneminde olması ve henüz kadın ve erkek rollerini sosyal kimlik rolleri bakımından edinmemiş olmaları etkili olmuş olabilir.

2.3.2.8. Suçluluk/Utanç Duyguları İle Ahlaki Uzaklaşma Arasındaki İlişkinin Tartışılması

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon tablosu incelendiğinde suçluluk ve utanç duyguları ile ahlaki uzaklaşma arasında anlamlı bir ilişki görülmemiş ve H_3 ve H_4 doğrulanmamıştır. Alanyazında utanç ve suçluluk duyguları ile zorbalık arasına negatif yönlü ilişkilerin olduğunu gösteren bir çalışmaya (Menesini ve Camodeca 2008) göre, zorba davranış eğilimleri arttıkça utanç ve suçluluk duygularının zayıfladığı görülmektedir. Ayrıca suçluluk duygusunun sosyal ilişkileri olumlu yönde düzenlendiği düşünüldüğünde (Baumeister vd. 1995) güçlü sosyal uyum

gösteren bireylerde ahlaki uzaklaşmanın düşük seviyede görülmesi (Bandura vd. 2001) beklenen bir sonuçtur.

Utanç duygusu ile bireyde görülen inkâr mekanizmasının devreye girmesi (Lewis 1987) yine ahlaki uzaklaşma ile utanç duygusu arasında negatif ilişki beklentisini arttıran bir başka çalışmadır. Alanyazındaki bulgulara göre bu çalışmada ahlaki uzaklaşma ile suçluluk/utanç duyguları arasında ilişki görülmemesi beklenen bir durum değildir.

Bu araştırmada suçluluk ve utanç duyguları arasında anlamlı bir farkın görülmemesi, araştırma katılımcılarının henüz bu iki duyguyu ayırt edebilecek yaşta olmamaları veya yaşa bağlı olmaksızın Türkiye kültüründe bu iki duygunun ayıt edilmemesi ile açıklanabilir. Nitekim suçluluk ve utanç duygularının kültürel özelliklere bağlı olarak değişebildiği (Goetz ve Keltner 2007) alandaki bulgular arasındadır. Bu alanda Türkiye’de farklı yaş grupları ile yapılacak çalışmalar konuya dair önemli katkılar sağlayacaktır.

2.3.3. Ebeveyne Bağlanma Puanının Ahlaki Uzaklaşmaya Düzenleyici Etkisine İlişkin Bulguların Tartışılması

Burada elde edilen bulgu anneye bağlanmanın, ahlaki uzaklaşma ile yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımlar arasındaki ilişkiyi marjinal düzeyde etkilediği yönünde olup babaya güvenli bağlanmanın herhangi bir düzenleyici etkisinin olmadığı yönündedir. Elde edilen bulgular H_9 ’u doğrularken H_{10} ’u doğrulamamaktadır. Konu ile ilgili alanyazındaki bulgular güvenli bağlanma arttıkça saldırgan eğilimlerin azaldığı yönündedir (Bayraktar, Sayıl ve Kumru 2009; Kaplan, Aksel 2013; LaFreniere ve Sroufe 1985; Troy ve Sroufe 1989).

Alanyazında pek çok bulgu ebeveyne güvenli bağlanma arttıkça saldırgan eylemlerin görülme oranının düştüğü yönündedir Ayrıca düşük güvenli bağlanan bireylerin yüksek güvenli bağlananlardan daha otoriter ve zorba oldukları elde edilen bulgular arasındadır (Van IJzendoorn 1997). Bao ve diğerlerinin (2015) Çin’de

yaptıkları çalışmada da bağlanma ve ahlaki uzaklaşma arasında negatif yönde bir ilişkini bulunması, bu ilişkinin kültürel bir farka bağlı olmaksızın gerçekleştiğini göstermektedir.

Yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan ergenlerin ahlaki uzaklaşma puanının, teşvik edici yaklaşıma maruz kalan ergenlerin ahlaki uzaklaşma puanından düşük çıkması, ergenin anneye güvenli bağlanma faktörü tarafından düzenlenmektedir. Yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan ergenlerde ahlaki uzaklaşmanın daha fazla görüleceği varsayılmış ancak tersi yönde bir ilişki görülmüştür. Beklenmeyen bu bulgu ergenin anneye bağlanmasının düzenleyici etkisi ile açıklanabilir. Nitekim bağlanmanın kişisel ve sosyal hayatı etkilediği etkilediği (Hazan ve Shaver 1994) düşünüldüğünde elde edilen bu bulgu beklenen bir bulgudur. Ergen bağlanma envanterini doldurarak annesi ile duygusal ilişkisini hatırlamış ve ahlaki uzaklaşma puanı da bu yönde değişmiştir. Araştırma bulgusuna göre ergenin anneye bağlanmasının ahlaki uzaklaşma üzerindeki bu etkisi ergenin anne ile henüz tam olarak ayrışmadığı ve anne ile kurduğu bağlanma modeli ile ahlaki eğilimler gösterdiği ifade edilebilir.

2.3.4. Suçluluk/Utanç Duygularının Ahlaki Uzaklaşmaya Düzenleyici Etkisine İlişkin Bulguların Tartışılması

Burada yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımlarla ahlaki uzaklaşma arasındaki ilişkiye, suçluluk ve utanç duygularının düzenleyici bir etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Ancak her iki duygunun da düzenleyici bir etkisinin olmadığı görülmüş ve H_5 doğrulanmamıştır. Bu konuda yapılan çalışmalarda suçluluk ve utanç duygularının belirli ölçülerde yaşanmasının toplumsal uyumu kolaylaştırdığı ve ahlaki duygular olduğu (Cirhinlioğlu ve Güvenç 2011; Tangney ve Dearing 2002) bilinmektedir. Suçluluk duygusunun sosyal ilişkilere özen ve dikkati arttığı yapılan çalışma bulguları arasındadır (Baumeister vd. 1995). Bu çalışmalardan hareketle suçluluk ve utanç puanlarının ahlaki uzaklaşma puanına düzenleyici bir etkisi olabileceği varsayılmıştır. Bu varsayımın araştırma bulgularıyla örtüşmemesi, anneye güvenli bağlanmanın düzenleyici etkisinin, suçluluk ve utanç puanlarının düzenleyici etki göstermemesine neden olması olarak görülebilir. Ayrıca analiz sonuçlarına göre β

değerlerinin yüksek çıkmış olması katılımcı sayısının artırılması halinde sonuçların anlamlı olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Bu olasılık dahilinde katılımcı sayısının yeterli olmaması da suçluluk ve utanç duygularının ahlaki uzaklaşmaya düzenleyici bir etki göstermemesine neden olmuş olabilir.

2.3.5. Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımların Suçluluk ve Utanç Duygusuna Etkisine İlişkin Bulguların Tartışılması

Yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımlara maruz kalmanın ergenin suçluluk ve utanç puanları üzerindeki etkisi incelendiğinde hem yasaklayıcı yaklaşımın hem de teşvik edici yaklaşımın suçluluk ve utanç duyguları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Suçluluk ve utanç duygularının ahlaki duygular olduğu ve bireyin kendi davranışlarını sorgulamaya ittiği bilinmektedir (Lewis 1987). Ayrıca bu duyguların sosyal ilişkileri güçlendirdiği ve kişiler arası ilişkileri korumaya yardımcı olduğu görülmektedir (Baumeister vd. 1995). Carver ve White'a (1994) göre suçluluk, olması gereken davranışın yapılmaması durumunda hissedilmektedir. Kişi yapmadığı eylemden dolayı empati duygusunun da aracı olduğu bir suçluluk duygusu hissetmektedir (Sheikh ve Bulman 2010a; 2010b). Dolayısıyla teşvik edici manipülasyon grubundaki ergenlerin suçluluk duygusunun, yasaklayıcı yaklaşım grubuna göre daha yüksek olması beklenmiştir. Diğer taraftan istenmeyen, yasaklanan bir davranışın gerçekleşmesi durumunda bireyin utanç duygusunun ön planda olduğu (Sheikh ve Bulman 2010a; 2010b) bilindiğinden, yasaklayıcı yaklaşım grubundaki ergenlerin suçluluk duygusunun teşvik edici yaklaşım grubundan yüksek olması beklenmiştir. Ancak beklenen bu durum analiz sonuçlarında görülmemiş ve H₇ ile H₈ doğrulanmamıştır. Burada ergenlere bağlanma ölçeğinin önce verilmesiyle, onlara anne babalarıyla olan duygusal ilişkilerin hatırlatılması etkili olmuş olabilir. Ayrıca suçluluk ve utanç duygularının birbirleriyle pozitif yönlü anlamlı ilişkisi de ele alındığında bu iki duygunun birbirinden ayırt edilemediği ifade edilebilir.

2.3.6. Anne ve Babaya Bağlanmanın Ahlaki Uzaklaşmaya Etkisine İlişkin Bulguların Tartışılması

Ebeveyne bağlanmanın ahlaki uzaklaşma üzerinde doğrudan bir etkisinin olup olmadığı incelendiğinde hem anneye bağlanmanın hem de babaya bağlanmanın ahlaki uzaklaşma üzerinde anlamlı etkisi olduğu görülmüştür. Alanyazına bakıldığında anneye ve babaya güvenli bağlanan bireylerin sosyal uyumunun daha güçlü olduğu görülmektedir (Bayraktar, Sayıl ve Kumru 2009; Kaplan ve Aksel 2013; LaFreniere ve Sroufe 1985; Troy ve Sroufe 1989). Hazan ve Shaver'e göre ise bağlanma sosyal hayatı etkilediği gibi kişisel hayatı da etkilemektedir. Güvenli bağlanma arttıkça fedakârlık, şefkat, affetme gibi ahlaki davranışlara eğilimin de arttığı yine alanyazındaki bulgular arasındadır (Shaver ve Mikulincer 2012).

Kaygılı güvensiz bağlanan yetişkinlerde ve kaçınan güvensiz bağlanan yetişkinlerde zarar verme ve dikkat eğilimleri arasında görülen pozitif yönlü ilişki (Elchert ve Gaasedelen 2016) ebeveyne güvenli bağlanma ile ahlak arasındaki ilişkiye dair bulgular arasındadır. Alanyazın incelendiğinde araştırma sonucu elde edilen bulgunun şaşırtıcı olmadığı görülmektedir.

III. BÖLÜM

3. ÇALIŞMA II

3.1. Yöntem

Birinci çalışmanın hipotezlerinin elde edilen bulgularla desteklememesinin nedeni, bağlanma ölçeğinin katılımcılara en başta sunulması ve bunun katılımcılar üzerinde hazırlayıcı bir etkide (priming effect) bulunması şeklinde yorumlanmıştır. Anne babası ile kendi ilişkisini düşünerek ölçekleri doldurmaya başlayan katılımcılar üzerinde manipülasyon öykülerinde sunulan yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımların etki gücü zayıflamış veya katılımcıları ters yönde etkilemiş olabilir. Bu yüzden anne babaya bağlanma ölçeğinin katılımcıya en başta sunulmadığı, doğrudan manipülasyon öykülerine maruz bırakıldığı ikinci bir araştırma gerçekleştirilmiştir. İkinci çalışmada, katılımcıya Ebeveyne Bağlanma Ölçeği en sonda verilerek, yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımların, anne baba tutumlarının önce/sonra sorulmasının ve cinsiyetin ahlaki uzaklaşma üzerindeki etkisi tekrar incelenmiştir. Bunun için 3 (ergene yaklaşım: yasaklayıcı, teşvik edici, kontrol) X 2 (anne-baba tutumlarının önce/sonra sorulması) X 2 (cinsiyet: kız, erkek) araştırma deseni geliştirilmiştir. Tablo 3.1’de araştırmanın deseni ve örneklem sayıları verilmiştir.

Tablo 3.1: Deney Deseni ve Örneklem Sayıları

			Ergene Yaklaşım			
			Yasaklayıcı	Teşvik Edici	Kontrol	
Anne-Baba Tutumlarının Sorulma Sırası	Önce	Kız	10	8		18
		Erkek	10	11		21
	Sonra	Kız	12	7	12	31
		Erkek	3	10	18	31
	TOPLAM		35	36	30	101

3.1.1. Araştırma Örnekleme

Örneklem grubunda yer alan katılımcılar Bolu Canip Baysal Ortaokulu ve Bolu İzzet Baysal 50. Yıl Ortaokulu öğrencilerinden 49 kız, 52 erkek olmak üzere toplam 101 kişiden oluşturulmuştur. Katılımcıların yaş, cinsiyet ve okul durumlarına göre sayıları ve yüzdelik oranları aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo: 3.2: Örneklemin Demografik Özellikleri

Demografik Değişkenler	N	%
Cinsiyet		
Kız	49	48.5
Erkek	52	51.5
Yaş		
12	2	2
13	34	33.7
14	65	64.3
TOPLAM	101	100

Tablo: 3.3: Cinsiyet ve Okul Dağılımı

	KIZ	ERKEK	%
Bolu İzzet Baysal 50. Yıl Ortaokulu	17	21	37.7
Bolu Canip Baysal Ortaokulu	32	31	63.3

3.1.2. Kullanılan Ölçme Araçları

3.1.2.1. Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Envanteri

Raja, McGee ve Stanton tarafından geliştirilen Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Envanterinin kısa formu Günaydın ve arkadaşları (2005) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek 7 basamaklı ölçümler üzerinden değerlendirme yapılacak şekilde uyarlanmıştır (1 = asla, 4 = bazen, 7 = daima). Tek faktörlü ölçeğin tüm maddeleri toplanarak anne ve babaya bağlanma için ayrı ayrı oluşturulan EABE toplam puanı elde edilmiştir. Toplam bağlanma puanı hesaplanırken 2., 4., 5., 6., 9. ve 10. maddeler ters kodlanıp diğer maddeler ile toplanmıştır. Ayrıca, hem anne hem de baba formunda yer alan 6. maddenin faktör yükünün çok düşük olması sebebiyle toplam bağlanma puanı hesaplanırken bu madde dikkate alınmamıştır.

3.1.2.2. Manipülasyon Araçları

Araştırmada kullanılan manipülasyon araçları Çalışma I'deki manipülasyon araçlarıyla aynıdır. Manipülasyon öyküleri aşağıda verilmiştir.

Teşvik edici yaklaşım hikâyesi:

Bir gün okul çıkışında, okulda verilen kursa girmek yerine arkadaşlarıyla bir kafeye gitmeye karar verdiğini düşün. Güzel vakit geçirdikten sonra eve dönüş saatinin her zamankinden daha geç olduğunu fark ettin. Eve girdiğinde anne ve babana kursun uzadığını söyledin. Onlar da buna inandı. Birkaç gün sonra annen ve baban gerçeği bir şekilde bir yerden öğrendi. Durumu itiraf ettin. Baban ilk olarak çok şaşırdığını ve üzüldüğünü ifade etti, ardından annense neden böyle bir şey yaptığını sordu. Ardından her ikisi de “bundan sonra ne olursa olsun her zaman bize doğru söyle ve her zaman bize karşı dürüst ol” şeklinde bir uyarı yaparak konuyu kapattılar.

Yasaklayıcı yaklaşım hikâyesi:

Bir gün okul çıkışında, okulda verilen kursa girmek yerine arkadaşlarıyla bir kafeye gitmeye karar verdin. Güzel vakit geçirdikten sonra eve dönüş saatinin her zamankinden daha geç olduğunu fark ettin. Eve girdiğinde anne ve babana kursun uzadığını söyledin. Onlar da buna inandı. Birkaç gün sonra annen ve baban gerçeği bir şekilde bir yerden öğrendi. Durumu itiraf ettin. Babanın ilk tepkisi iki tokat oldu ardından bağırıp çağırdı ve sen ağlamaya başladın. Annense seni akşam yemeğine kadar çıkmamak üzere odaya kilitledi.

Kontrol grubu hikâyesi :

Ahmet, Bolu’da yaşayan iki çocuklu bir ailenin büyük çocuğudur. Kendisi ortaokul öğrencisi, kardeşi ise ilkokul öğrencisidir.

Manipülasyon öykülerinden sonra, katılımcılara iki manipülasyon kontrol sorusu sorulmuştur. Yasaklayıcı ve teşvik edici yaklaşım öykülerinden sonra, birinci soru: “Hikayeye göre yaptığın şey doğru mudur?”, ikinci soru: “Hikayede cezalandırma var mıdır?”. Öykünün içeriğine ilişkin sorulan sorulara doğru yanıt veren katılımcılar, manipüle edildikleri varsayımıyla değerlendirilmeye alınmıştır.

3.1.2.3. Ebeveyn Tutum Ölçeği

Manipülasyon öykülerinden sonra katılımcılara “Bu olay, senin başına gerçekten gelseydi, baban/ annen ne yapardı?” soruları anne ve baba için ayrı ayrı açık uçlu şekilde sorulmuştur. Verilen cevapların içeriği teşvik edici ve/veya yasaklayıcı yaklaşımlar bağlamında değerlendirilmiştir. Katılımcıların verdiği cevaplardan anne babanın çocuğa karşı söylem ve davranışları “yapma!”, “yapmamalısın!” gibi kaçınmacı ve yasaklayıcı bir içeriğe sahipse veya anne babanın davranışları ceza niteliğindeyse ve şiddet içeriği taşıyorsa, bu içeriğe sahip olan her bir kelimeye 1 puan verilerek toplam yasaklayıcı puan elde edilmiştir. Yasaklayıcı puan alan ifadeler “annem/babam bir daha yalan söyleme derdi, bana çok kızardı, ceza verirdi, odaya kilitlerdi, bilgisayar yasaklardı, dışarı çıkmamı yasaklardı” gibi ifadeler örnek verilebilir. Verilen cevaplardan anne ve babanın söylem ve davranışları daha olumlu veya yapıcı nitelikte olup “....yapmalısın” gibi heveslendirici ve teşvik edici bir niteliğe sahip olan her bir kelimeye 1 puan verilerek toplam teşvik edici puan elde edilmiştir. Teşvik edici puan alan ifadeler “bir dahaki sefer haber ver öyle git, bundan sonra izin al, bize karşı dürüst olmalısın” ve benzeri ifadeler örnek verilebilir. Bu şekilde içerik analizi yöntemiyle nitel verinin nicel veriye dönüştürülmesi gerçekleştirilmiş ve nicel veriler temel analizlere dâhil edilmiştir.

3.1.2.4. Duygu Ölçeği

Manipülasyon öykülerinden sonra katılımcının duygusal süreçleri de aktive edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda katılımcılara öyküden hemen sonra “Böyle bir olayı gerçekte yaşasaydın kendini nasıl hissederdin?” sorusu sorulmuştur. Ölçümde ise suçluluk, utanç, gurur ve kırgınlık duyguları 1’den (Hiç Katılmıyorum) 6’ya (Tamamen Katılıyorum) kadar 7’li Likert tipi derecelendirilerek sorulmuştur. Burada temel olarak suçluluk ve utanç duyguları ele alınmış olup, diğer duygular dolgu maddesi olarak konulmuştur.

3.1.2.5. Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği

Bandura ve arkadaşları (1996) tarafından geliştirilen Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği Gezici-Yalçın ve arkadaşları (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Orijinal ölçeğin Cronbach Alfa değeri .82'dir. Türkçe'ye uyarlanan ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .86 bulunmuştur. Orijinal ölçekte, sekiz sosyo-bilişsel mekanizmasının her birinin 4 madde ile ölçüldüğü toplam 32 soru yer almaktadır.

Ölçek, 32 maddeden oluşmaktadır ve 0'dan (hiç katılmıyorum), 5'e (tamamen katılıyorum) uzanan beşli Likert tipindedir. Ölçeğin 2., 11., 15., 18., 22. ve 27. maddelerinin basıklık ve sivrilik değerleri normal aralıkta olmadığından ayrıca 4., 12., 14., 16., 20. ve 28. maddelerin de faktör yükleri anlamlı olmadığı için ölçekten çıkarılmıştır. Toplam 20 madde ile analizler gerçekleştirilmiştir.

3.1.3. İşlem

Araştırmaya başlamadan önce Bolu İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden İzzet Baysal 50. Yıl Orta Okulundan ve Canip Baysal Orta Okulu'ndan veri toplamak için gerekli izinler alınmıştır. Daha sonra kurum yetkilileriyle görüşülmüş ve onayları alınarak, ders saati uygun olan sınıflarda uygulamaya geçilmiştir. Bu çalışmada da 1. çalışmadaki değişkenler ele alınmıştır. Değişkenler aşağıdaki gibidir:

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken
Ebeveyne Bağlanma	Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği
Yasaklayıcı Ebeveyn Yaklaşımına Maruz Kalma	
Teşvik Edici Ebeveyn Yaklaşımına Maruz Kalma	
Suçluluk ve Utanç	

Katılımcılar teşvik edici öykü, yasaklayıcı öykü ve herhangi bir yaklaşım içermeyen öykü olmak üzere üç farklı öyküye maruz bırakılmıştır. Teşvik edici yaklaşım grubu, yasaklayıcı yaklaşım grubu ve kontrol grubu olmak üzere üç grup oluşturulmuştur. Birinci çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da katılımcılara verilen diğer ölçme araçlarının katılımcıya veriliş sırasına göre ayrı bir gruplama şekli oluşturulmuştur. Buradaki amaç birinci çalışmada olduğu gibi katılımcıya ebeveyn tutumlarının Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği'nden önce ve sonra sorulmasıyla, başka bir

deyişle, anne baba tutumlarının bağımlı değişkenden önce hatırlatılıp hatırlatılmamasının bağımlı değişken üzerindeki etkisini gözlemlemek olmuştur. Birinci çalışmadan farklı olarak burada ebeveyne bağlanmanın düzenleyici etkisine bakılmayacağı ve ergene anne ve babası ile duygusal ilişkisinin hatırlatılmak istenmediği için ebeveyne bağlanma ölçeği katılımcıya, ahlaki uzaklaşma ölçeğinden sonra verilmiştir. Buna göre katılımcılara uygulanan ölçeklerin veriliş sırasına göre gruplanması şu şekilde olmuştur:

Ebeveyn Tutumunun Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği'nden Önce Sorulması	Ebeveyn Tutumunun Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği'nden Sonra Sorulması
1. Manipölasyon Öyküsü	1. Manipölasyon Öyküsü
2. Ebeveyn Tutum Ölçeği	2. Duygular Ölçeği
3. Duygular Ölçeği	3. Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği
4. Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği	4. Ebeveyn Tutum Ölçeği
5. Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Envanteri	5. Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Envanteri

Yukarıdaki ölçeklerin veriliş sırasına göre oluşturulan grupların ölçekleri doldurma süreleri ortalama 30-40 dakika arası sürmüştür. Ayrıca yasaklayıcı yaklaşıma ve teşvik edici yaklaşıma maruz bırakılan gruplara, manipölasyon öyküsündeki olayı gerçekte yaşasaydı suçluluk ve utanç duygularını hangi ölçüde yaşayacağı sorulmuş ve araştırma desenine suçluluk/utanç duyguları da dahil edilmiştir.

Bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişki üç faktörlü varyans analizi (ANOVA) yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu analizde ebeveyn bağlanma toplam puanları anne ve baba için ayrı ayrı hesaplanmış ve bu şekilde bağımlı değişken üzerindeki ortak etkisi incelenmiştir. Anlamlılık ölçüsü olaraksa $p \leq .05$ değeri referans alınmıştır.

3.2. Bulgular

Bu çalışmada 12-14 yaş grubundaki erken ergenlik döneminde olan 101 ergenin ebeveyne bağlanma modelleri, maruz kaldıkları teşvik edici/yasaklayıcı yaklaşımlar, bu yaklaşımlar doğrultusunda hissettikleri suçluluk/utanç duyguları ve tüm bu

değişkenlerin ahlaki uzaklaşmaya etkisi analiz edilmiştir. Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen verilere ve uygulanan istatistiksel analizlere ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

3.2.1. Ölçek Maddelerine ve Güvenirliğine İlişkin Bulgular

3.2.1.1. Ahlaki Uzaklaşma Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi

Bu bölümde Ahlaki Uzaklaşma Ölçeğinin maddeleri analiz edilerek tablo 3.4 ve tablo 3.5’de bulgulara ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 3.4: Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği Madde Analizi

	SS	BASIKLIK	SİVRİLİK
Madde 1	1.41	.44	-1,10
Madde 2	.87	.90	3.90
Madde 3	1.45	.90	-.41
Madde 4	1.57	-1.32	-.05
Madde 5	1.24	.67	-.70
Madde 6	1.28	.82	-.34
Madde 7	1.43	1.15	-.18
Madde 8	1.33	.60	-.80
Madde 9	1.50	.46	-1.25
Madde 10	1.22	1.01	.048
Madde 11	.68	4.60	22.28
Madde 12	1.25	1.77	1.85
Madde 13	1.35	1.08	-.041
Madde 14	1.35	1.00	-.25
Madde 15	.92	2.38	5.18
Madde 16	1.06	1.65	2.36
Madde 17	1.33	.98	-.25
Madde 18	.53	4.80	28.62
Madde 19	1.27	1.35	.67
Madde 20	1.12	-2.43	4.67
Madde 21	1.37	1.33	.37
Madde 22	.76	3.33	11.85
Madde 23	1.35	.82	-.47
Madde 24	1.35	.61	-.75
Madde 25	1.47	.34	-1.30
Madde 26	1.37	.40	-1.00
Madde 27	.68	4.66	22.28
Madde 28	1.70	-.48	-1.52
Madde 29	1.37	.62	-.95
Madde 30	1.17	1.40	1.06
Madde 31	1.17	1.67	1.80
Madde 32	1.43	.72	-.93

2., 11., 15., 18., 22. ve 27. maddelerin basıklık ve sivrilik değerleri +2.5 ile -2.5 aralığında olmadığı için bu maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Kalan 26 maddenin toplam korelasyonları göz önünde bulundurulduğunda madde toplam korelasyonları 4. madde için .00, 12. madde için .16, 14. madde için .10, 16. madde için .03, 20. madde için .15 ve 28. madde için ise .07 olduğu görülmüştür. Madde toplam korelasyonu .20'nin altında olan bu maddeler de ölçekten çıkarılmıştır. Bulgulara ilişkin tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 3.5: Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği Madde - Toplam Korelasyonları

Madde Toplam Korelasyonu		Madde Toplam Korelasyonu	
Madde 1	.33	Madde 17	.66
Madde 3	.45	Madde 19	.48
Madde 4	.00	Madde 20	.15
Madde 5	.36	Madde 21	.58
Madde 6	.34	Madde 23	.43
Madde 7	.44	Madde 24	.41
Madde 8	.37	Madde 25	.55
Madde 9	.28	Madde 26	.56
Madde 10	.63	Madde 28	.07
Madde 12	.16	Madde 29	.40
Madde 13	.46	Madde 30	.50
Madde 14	.10	Madde 31	.48
Madde 16	.03	Madde 32	.53

Kalan 20 maddelik ahlaki uzaklaşma ölçeğinin Cronbach Alfa değeri .87 çıkmıştır. Bu maddeler toplanarak Ahlaki Uzaklaşma Puanı hesaplanmıştır. Ölçeğin ortalaması 24.18 standart sapması ise 14.62'dir.

3.2.1.2. Ebeveyne Bağlanma Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi

Ebeveyne bağlanma ölçeğinin maddeleri analize dâhil edilmiştir. Hem anneye bağlanma hem de babaya bağlanma ölçeklerinin tüm maddelerinin basıklık ve sivrilik değerlerinin -2,5 ile + 2,5 aralığında olduğu görülmüş ve bu sebeple ölçekten çıkarılması gereken maddenin olmadığı tespit edilmiştir. Her iki ölçeğin madde toplam korelasyonları analiz edildiğinde hem anneye bağlanma hem de babaya bağlanma ölçeğinde 6. maddenin madde toplam korelasyonu düşük çıkmıştır. Madde toplam korelasyonu anne ölçeğinde .09, baba ölçeğinde ise -.07 değerine sahip olan 6. madde ölçekten çıkarılmıştır.

Tablo 3.6: Anne-Babaya Bağlanma Ölçeklerinin Madde - Toplam Korelasyonları

Anneye Bağlanma Ölçeği	Madde Toplam Korelasyonu	Babaya Bağlanma Ölçeği	Madde Toplam Korelasyonu
Madde 1	.65	Madde 1	.75
Madde 2	.63	Madde 2	.70
Madde 3	.60	Madde 3	.63
Madde 4	.25	Madde 4	.28
Madde 5	.75	Madde 5	.40
Madde 6	.09	Madde 6	-.07
Madde 7	.55	Madde 7	.60
Madde 8	.56	Madde 8	.51
Madde 9	.65	Madde 9	.65
Madde 10	.65	Madde 10	.63
Madde 11	.70	Madde 11	.70
Madde 12	.46	Madde 12	.63

Anneye bağlanma ölçeğinin kalan 11 maddesi ile yapılan güvenirlik analizi sonucunda Cronbach Alfa değeri .87 olarak görülmüştür. Babaya bağlanma ölçeğinin kalan 11 maddesiyle yapılan güvenirlik analizi sonucunda ise Cronbach Alfa değeri .90 çıkmıştır. Bu maddeler toplanarak anneye güvenli bağlanma ve babaya güvenli bağlanma puanları ayrı ayrı hesaplanmıştır. Anneye bağlanma ölçeğinin ortalaması 61.5 standart sapması 12.50 iken babaya bağlanma ölçeğinin ortalaması 61.25 standart sapması 14.14’dir.

3.2.1.3. Anne Baba Tutum Ölçeği Analizi

Ergenlere manipülasyon öykülerinden sonra kendi anne ve babalarının aynı olay durumunda ne yapacakları sorulmuştur. Elde edilen veriler nitel analiz yöntemi ile analiz edilerek nicel veriye dönüştürülmüştür. Analiz sonuçları Tablo 3.7’de gösterilmiştir.

Tablo 3.7: Ebeveyn Tutum Ölçeğine İlişkin Bulgular

	Min.	Max.	Ort.	S.S
Yasaklayıcı Ebeveyn Tutumları	0	8	2.20	1.30
Teşvik Edici Ebeveyn Tutumları	0	4	.20	.55

3.2.2. Betimleyici Bulgular

Bu bölümde ergenlerin Ebeveyne Bağlanma Ölçeği’nden, suçluluk ve utanç duyguları ölçeğinden ve Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği’nden aldıkları ortalama puanlar ve standart sapma değerleri Tablo 3.8’de sunulmuştur

Tablo 3.8: Betimleyici Analiz Sonuçları

		X	Ss
Ebeveyn Bağlanma Ölçeği	Anneye Bağlanma	61.52	12.50
	Babaya Bağlanma	61.25	14.14
Duygu Ölçeği	Suçluluk	5.99	1.64
	Utanç	5.73	1.84
Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği		24.18	14.62

3.2.3. Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımların, Anne Baba Tutumlarının Öce/Sonra Sorulmasının ve Cinsiyetin Ahlaki Uzaklaşma Puanına Etkisi

Burada teşvik edici/yasaklayıcı yaklaşımların (koşul), anne baba tutumlarının hatırlatılıp hatırlatılmamasının (uygulama) ve cinsiyet faktörünün ahlaki uzaklaşma puanı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaçla univariate analiz yöntemi kullanılmış olup değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür [$F(2,89) = .63$, $p = .53$, $\eta^2 = .014$]. Bulgulara ilişkin homojenlik tablosu ve ANOVA tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3.9: Üç Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

			N	X	S.S.	F	P
KOŞUL							
Yasaklayıcı yaklaşım			35	27.91	16.70	1.95	.15
Teşvik edici yaklaşım			36	24.13	13.60		
Kontrol			30	19.90	12.32		
CİNSİYET							
Kız			49	22.40	16.01	2.68	.10
Erkek			52	25.86	13.12		
UYGULAMA							
Anne-baba tutumunun önce sorulması			53	25.01	13.50	.032	.85
Anne-baba tutumunun sonra sorulması			48	23.27	15.87		
KOŞUL X CİNSİYET X UYGULAMA							
Yasaklayıcı yaklaşım	Kız	Önce Sorulma	10	25.40	12.24	.63	.53
		Sonra Sorulma	12	31.75	18.76		
	Erkek	Önce Sorulma	10	28.10	19.90		
		Sonra Sorulma	3	20.33	11.93		
Teşvik edici yaklaşım	Kız	Önce Sorulma	8	23.75	12.09		
		Sonra Sorulma	7	18.71	10.40		
	Erkek	Önce Sorulma	11	29.45	12.88		
		Sonra Sorulma	10	22.40	14.02		
Kontrol	Kız		12	11.83	9.60		
	Erkek		18	25.27	11.09		

3.2.4. Ahlaki Uzaklaşma, Teşvik Edici/Yasaklayıcı Yaklaşımlar, Bağlanma, Suçluluk/Utanç Duyguları ve Anne Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulması Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Araştırmanın temel değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla korelasyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon analizi sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.10: Araştırma Değişkenlerine İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1 Ahlaki Uzaklaşma Puanı	1									
2 Ebeveyn Tutumlarının Önce/Sonra Sorulması	-.06	1								
3 Koşul (Yasaklayıcı/Teşvik Edici/Kontrol)	-.22*	.08	1							
4 Anneye Bağlanma Toplam Puanı	-.48**	-.04	.11	1						
5 Babaya Bağlanma Toplam Puanı	-.38**	-.04	.04	.53**	1					
6 Suçluluk	-.47**	.06	.21	.44**	.33**	1				
7 Utanç	-.38**	.03	.08	.30*	.19	.80**	1			
8 Cinsiyet	.12	-.18	.18	.22*	.10	.25*	.23	1		
9 Yasaklayıcı ebeveyn tutumları	.04	.18	-.01	-.15	-.16	.16	.15	.06	1	
10 Teşvik edici ebeveyn tutumları	.00	.02	-.04	-.04	.03	-.01	-.10	-.04	-.20*	1

Tabloda görüldüğü üzere manipüle edilen yasaklayıcı, teşvik edici ve kontrol grupları ile ahlaki uzaklaşma puanı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır ($r = -.22$, $p < .05$). Yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan katılımcıların ahlaki uzaklaşma puanının, teşvik edici yaklaşıma maruz kalan katılımcıların ahlaki uzaklaşma puanından yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Anneye bağlanma puanı ile ahlaki uzaklaşma puanı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki görülmüştür ($r = -.48$, $p < .01$). Anneye güvenli bağlanma arttıkça ergenin ahlaki uzaklaşma puanının düştüğü anlaşılmaktadır. Benzer bir şekilde babaya

bağlanma ile ahlaki uzaklaşma arasındaki negatif yönlü anlamlı ilişki ($r = -.38, p < .01$), babaya güvenli bağlanma arttıkça ahlaki uzaklaşma puanının düştüğünü göstermektedir. Anneye bağlanma puanı ile babaya bağlanma puanlarına bakıldığında ise burada pozitif yönlü anlamlı bir ilişki görülmektedir ($r = .53, p < .01$). Suçluluk duygusu ele alındığında, ahlaki uzaklaşma puanı ile negatif yönde anlamlı bir ilişki görülmektedir ($r = -.47, p < .01$). Ayrıca anneye güvenli bağlanma ve babaya güvenli bağlanma arttıkça suçluluk duygusunun da arttığı görülmektedir (sırasıyla $r = .44, p < .01$ ve $r = .33, p < .01$). Utanç duygusunun ise ahlaki uzaklaşma puanı ile negatif yönlü anlamlı ilişkisinin ($r = -.38, p < .01$), anneye güvenli bağlanma ile de pozitif yönlü orta seviyede bir ilişkisinin olduğu görülmektedir ($r = .30, p < .05$).

Cinsiyet faktörü incelendiğinde, anneye güvenli bağlanma ve suçluluk duygularıyla pozitif yönlü orta seviyede anlamlı bir ilişkisi görülmüştür (sırasıyla $r = .22, p < .05$ ve $r = .25, p < .05$). Bu ilişkiye göre erkeklerin anneye güvenli bağlanma puanları kızlardan daha yüksektir. Ayrıca erkeklerin suçluluk duygusu kızların suçluluk duygusundan yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca yasaklayıcı ebeveyn tutumları ile teşvik edici ebeveyn tutumları arasındaki negatif yönlü orta düzey anlamlı ilişki ($r = -.20, p < .05$), anne babaların teşvik edici tutumları arttıkça yasaklayıcı tutumlarının azaldığını göstermektedir.

3.2.5. Suçluluk/Utanç Duygularının Ahlaki Uzaklaşmaya Düzenleyici Etkisi

Manipülasyon öykülerinden sonra sorulan suçluluk ve utanç duygularından elde edilen puanlar analiz edilerek, yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımlar ile ahlaki uzaklaşma puanı arasındaki ilişkiye düzenleyici bir etkisinin olup olmadığı sınanmıştır.

3.2.5.1. Suçluluk Duygusunun Ahlaki Uzaklaşma Puanına Düzenleyici Etkisi

Ergenlerin aldıkları suçluluk puanlarının Linear Regresyon Analiz ile ahlaki uzaklaşma puanı üzerindeki düzenleyici etkisi incelenmiştir. Analiz sonucu suçluluk

duygusunun düzenleyici etkisi görülmemiştir ($p = .35$). Analize ilişkin tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3.11: Suçluluk Duygusunun Düzenleyici Etkisi

	B	R ²	Düz.R ²	F	P
KOŞUL	-.02				.83
SUÇLULUK	-.47	.22	.20	9.92	.00
KOŞUL	-.04				.74
SUÇLULUK	-.77				.03
KOŞUL X SUÇLULUK	-.32	.23	.20	6.9	.36

3.2.5.2. Utanç Duygusunun Ahlaki Uzaklaşma Puanına Düzenleyici Etkisi

Ergenlerin aldıkları utanç puanlarının Linear Regresyon yöntemi ile ahlaki uzaklaşma puanı üzerindeki düzenleyici etkisi incelenmiştir. Analiz sonucu utanç duygusunun düzenleyici etkisi görülmemiştir ($p = .28$). Bulgu Tablo 3.12’de gösterilmiştir.

Tablo 3.12 : Utanç Duygusunun Düzenleyici Etkisi

	B	R ²	Düz.R ²	F	P
KOŞUL	-.09				.41
UTANÇ	-.37	.15	.13	6.08	.00
KOŞUL	-.10				.37
UTANÇ	-.72				.04
KOŞUL X UTANÇ	-.38	.17	.13	4.46	.28

3.3. Tartışma

3.3.1. Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımların, Anne Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulmasının ve Cinsiyetin Ahlaki Uzaklaşma Puanına Etkisine İlişkin Bulguların Tartışılması

Yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımların (koşul), anne baba tutumlarının önce/sonra sorulmasının (uygulama) ve cinsiyet faktörünü ahlaki uzaklaşma puanı üzerindeki etkisi incelenmiş olup bu üç değişkenin ahlaki uzaklaşma puanına birlikte bir etkisinin olmadığı görülmüş ve H_{1a} doğrulanmamıştır. Bu bulguya, ahlaki uzaklaşma

puanına etkisi bulunabileceği düşünülen değişkenlerin bir arada analize dâhil edilmesinin bir etkisi olabilir. Ahlaki uzaklaşmaya etkisinin olabileceği düşünülen değişkenlerin ayrı ayrı etkisi söz konusu olabilir. Ancak birlikte etkileşim etkisi göstermedikleri saptanmıştır. Nitekim cinsiyetin ve anne baba tutumlarının çocuğun ahlaki gelişimi üzerinde etkisinin olduğu farklı çalışmalarda görülmektedir. Örneğin ahlaki uzaklaşmanın kızlara göre erkeklerde daha fazla görüldüğü yapılan çalışmalar arasındadır (Caravita vd. 2013; Caroli ve Sagone 2014; Gini, Pozzoli, Hymel 2014; Paciello v.d. 2013; Perren ve Gutzwiller-Helfenfinger 2012). Türkiye’de yapılan bir çalışmada (Balkaya ve Ceyhan 2007) erkek öğrencilerin suç davranışı düzeylerinin kız öğrencilerden yüksek olduğu görülmektedir. Benzer şekilde çocuklarla yapılan çalışmalarda (Seber vd. 2001) ve ergenlerle yapılan çalışmalarda (Sipahioğlu 2002, Yılmaz 2000) kız ve erkekler arasında suça eğim açısından farklar görülmektedir. Bu farklılık erkeklerde suça eğilimin kızlardan daha yüksek olması yönündedir.

Türkiye’de cinsiyet ve ahlaki olgunluk/ahlaki muhakeme gibi değişkenlerin ele alındığı çalışmalarda ebeveyn tutumları ile ahlaki muhakemenin yakın ilişkisi görülmektedir (Cesur ve Küyel 2009). Benzer şekilde ahlaki olgunluk ile ebeveyn tutumları arasında anlamlı ilişkinin olduğu bulgular arasındadır (Şengün 2013). Ahlaki uzaklaşma ile cinsiyet ve ebeveyn tutumu değişkenlerinin Türkiye kültüründe henüz ele alınmamış olması, bu araştırmadaki bulguların, Türkiye toplumu çerçevesinde tartışılmasını sınırlandırmıştır.

3.3.2. Ahlaki Uzaklaşma Yasaklayıcı/Teşvik Edici Yaklaşımlar, Bağlanma, Suçluluk/Utanç Duyguları ve Anne Baba Tutumlarının Önce/Sonra Sorulmasının Arasındaki İlişkilerin Tartışılması

Burada tüm değişkenler arasındaki ilişki ele alınmıştır. Değişkenler arası ilişki aşağıda sırasıyla tartışılmıştır.

3.3.2.1. Ahlaki Uzaklaşma İle Yasaklayıcı Yaklaşım/ Teşvik Edici Yaklaşım/ Kontrol Grupları Arasındaki İlişkinin Tartışılması

Yapılan analiz sonuçlarına göre yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan ergenlerin ahlaki uzaklaşma puanı, teşvik edici yaklaşıma maruz kalan ergenlerin ahlaki uzaklaşma puanından daha yüksektir. Bu ilişkiye göre yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan ergenlerin ahlaki uzaklaşma puanı, teşvik edici yaklaşıma maruz kalan ergenlerin puanından yüksektir. Buradan hareketle H_{1b} 'nin doğrulandığı ifade edilebilir.

Ebeveyn tutumlarının çocukların öz düzenleme mekanizmaları üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Öz düzenleme ile bazı içsel istek ya da amaçlar motive edilir (Carver ve Scheier 2008). Bu istek ve amaçlar yaşam içinde ahlaki eylemlere de yansıyabilir. Nitekim Bulman ve Sheikh (2010b)'e göre öz düzenleme ahlaki kurallar ile duygusal deneyimleri birleştirmeyi amaçlayan da bir süreçtir. Alanyazındaki bu tür bulgular araştırma hipotezimizin (H_{1b}) oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca bu bulgular, yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan ergenlerin ahlaki uzaklaşmalarının, teşvik edici yaklaşıma maruz kalan ergenlerden daha yüksek olmasını açıklar niteliktedir.

Elde edilen bu bulgu, olumlu anne-çocuk ilişkisi ve demokratik baba tutumu ile çocukların ahlaki ve sosyal gelişimleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu (Özyürek ve Şahin 2015) bulgusuyla ele alındığında beklenen bir sonuçtur. Yine bu bulgu demokratik ebeveyn tutumlarının, otoriter ebeveyn tutumlarına göre ergenlerin ahlaki olgunluk düzeylerini olumlu yönde etkilediği (Şengün 2013) bulgusuyla değerlendirildiğinde şaşırtıcı değildir. Birinci çalışmadan farklı olarak ebeveyne bağlanma ölçeğinin ahlaki uzaklaşma ölçeğinden sonra verilmesinin manipülasyon öykülerinin etkisini göstermesine yardımcı olmuş olabilir. Birinci çalışmada Ebeveyne bağlanma ölçeğinin hem ahlaki uzaklaşma ölçeğinden hem de manipülasyon öykülerinden önce verilmiş olması beklenen bu sonucun görülmemesinin nedeni olarak açıklanabilir.

3.3.2.2. Ahlaki Uzaklaşma ve Suçluluk/Utanç Arasındaki İlişkinin Tartışılması

Burada ahlaki uzaklaşma arttıkça ergendeki suçluluğun ve utancın azaldığı görülmektedir. Nitekim suçluluk duygusunun bireyde daha onarıcı ve telafi edici eğilimleri artırdığı (Lewis 1987) düşünüldüğünde ahlaki uzaklaşma ile suçluluk duygusunun negatif yönlü bu ilişkisi şaşırtıcı değildir. Bu araştırmada, ergenin suçluluk ve utanç duygusunu yüksek seviyede yaşamasıyla ahlaki uzaklaşmasında bir azalma görülmüştür. Bu durum araştırma hipotezlerini (H₃, H₄) doğrulamıştır. Baumeister ve arkadaşlarının (1999) suçluluk duygusunun kişiler arası ilişkileri güçlendirdiği ve olumlu sosyal davranışları tetiklediği yönündeki bulgusu, bu araştırma bulgusuyla örtüşen bir diğer çalışmadır. Ayrıca Türkiye’de yapılan suçluluk duygusu cezaevi deneyimi sayısı arasındaki ilişkiyi gösteren çalışmada (Öztürk 2005) suçluluk ile ahlaki uzaklaşma arasındaki negatif yönlü ilişkiyi açıklar niteliktedir. Görüldüğü gibi buradaki negatif yönlü ilişki literatürde daha çok suçluluk duygusuna referansla açıklanmıştır. Utanç duygusunun bireyde geri çekilme, bireyi pasifise edip onarıcı davranışlara sürüklememe gibi özellikleri (Tangney 1995) Türkiye toplumunda görülmemiştir. Buradan da utanç ve suçluluk duygularının Türkiye’deki ergenler tarafından ayrır edil(e)mediği anlaşılmaktadır.

3.3.2.3. Ahlaki Uzaklaşma İle Anne Babaya Bağlanma Arasındaki İlişkinin Tartışılması

Alanyazında pek çok bulgu ebeveyne güvenli bağlanma arttıkça saldırgan eylemlerin görülme oranının düştüğü yönündedir (Bayraktar, Sayıl ve Kumru 2009; Kaplan, Aksel 2013; LaFreniere ve Sroufe 1985; Troy ve Sroufe 1989). Ayrıca düşük güvenli bağlanan bireylerin yüksek güvenli bağlananlardan daha otoriter ve zorba oldukları elde edilen bulgular arasındadır (Van IJzendoorn 1997). Saldırganlık, otoriterlik ve zorbalık gibi davranış özelliklerinin ahlaki uzaklaşma ile yakın ilişkisi, bağlanma ile ahlaki uzaklaşma arasında da benzer bir ilişkinin görülebileceği hipotezini doğurmuştur. Nitekim ahlaki uzaklaşma ile anneye ve babaya güvenli bağlanma arasında negatif yönlü bir ilişki görülmüştür. Buna göre ergenin anneye ve babaya güvenli bağlanmasının arttıkça ahlaki uzaklaşmasının zayıfladığı anlaşılmaktadır. Elde

edilen bu bulgu, alanyazın doğrultusunda oluşturulan H_{11} ve H_{12} hipotezlerini doğrulamaktadır. Bao ve diğerlerinin (2015) Çin’de yaptıkları çalışmada da bağlanma ve ahlaki uzaklaşma arasında negatif yönde bir ilişkini bulunması, bu ilişkinin kültürel bir farka bağlı olmaksızın gerçekleştiğini göstermektedir.

3.3.2.4. Anneye Bağlanmanın Babaya Bağlanma, Suçluluk Duygusu ve Cinsiyetle İlişkinin Tartışılması

Yapılan analiz sonucu ergenlerin anneye güvenli bağlanmaları ile babaya güvenli bağlanma puanları arasında pozitif yönlü ve yüksek seviyede anlamlı bir ilişki görülmüştür. Burada ergenin anneye güvenli bağlandıkça babaya da güvenli bağlandığını ve ebeveynler arasında tutarlı bir ebeveyn çocuk bağlanmasının olduğunu ifade etmek mümkündür. Yine ergenin istenmedik bir davranış sonrası hissettiği suçluluk ve utanç duygusu ile anneye güvenli bağlanma puanı arasındaki pozitif ilişki saptanmış böylece H_{13} ve H_{14} doğrulanmıştır. Bu ilişki, güvenli bağlanan ergenlerin, suçluluk ve utanç duygularının, daha az güvenli bağlanan ergenlerden yüksek olduğunu göstermektedir. Nitekim suçluluk ve utanç duygusu arttıkça zorbalığın da arttığı (Menesini ve Camodeca 2008) dolayısıyla ahlaki uzaklaşmanın da zayıfladığı bulgularıyla yaklaşıldığında ve anneye bağlanma ile ahlaki uzaklaşma arasındaki negatif ilişki ele alındığında, anneye bağlanma ile suçluluk duygusu arasındaki pozitif yönlü ilişki şaşırtıcı değildir.

Anneye bağlanma ve cinsiyet arasındaki ilişkide kız ergenlerin, erkek ergenlere göre anneleriyle daha düşük seviyede güvenli bağlanma yaşadıkları görülmektedir. Bu konu ile ilgili olarak alanyazına bakıldığında orta çocukluk döneminde kızlar ve erkekler arasında anneye ve babaya bağlanmada anlamlı bir fark görülmemiştir (Sümer ve Şendağ 2009). Anne ve babaya bağlanma puanının orta çocukluk döneminde, yaş ilerledikçe düştüğü görülmüş ve bu durumun çocuğun ergenliğe geçişi ile açıklanabileceği savunulmuştur. Bu çalışmada ise erkeklerin anneye bağlanma puanlarının kızlardan daha yüksek çıkmış olması, erkeklerin kızlara göre daha geç ergenliğe girdikleri ve hala anne ile kurdukları bağlanmanın etkisinde oldukları şeklinde yorumlanabilir. Liberman ve arkadaşlarına göre ise yaş ilerledikçe bağımsızlık

ihtiyacının da ilerlemesi söz konusudur (Aktaran: Sümer ve Şendağ 2009). Erkeklerin kızlardan daha yüksek bağlanma göstermesi, kızlara göre daha geç ergenliğe girmeleri ve dolayısıyla erkeklerin bağımsızlık ihtiyaçlarının kızlar kadar yüksek olmaması ile açıklanabilir.

3.3.2.5. Babaya Bağlanma ve Suçluluk Arasındaki İlişkinin Tartışılması

Burada suçluluk duygusu ile babaya bağlanma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki görülmüş ve H_7 doğrulanmıştır. Buna göre ergende babaya bağlanma arttıkça kabahatli bir davranış sonrası hissedilen suçluluk duygusu da artış göstermektedir. Bu ilişki, babaya güvenli bağlanan ergenlerin, suçluluk duygularının, babaya daha az güvenli bağlanan ergenlerden yüksek olduğunu göstermektedir. Anneye bağlanma ile suçluluk duygusu arasındaki pozitif yönlü ilişki düşünüldüğünde, benzer ilişkinin babaya bağlanma ile de görülmesi beklenen bir sonuçtur. Çünkü anneye bağlanma ile babaya bağlanma arasında önemli bir farkın olmadığı (Sümer ve Şendağ 2009) bilinmektedir. Nitekim bu araştırmadaki bulgularla alanyazınla örtüşür nitelikte olup anneye ve babaya bağlanma arasında yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Suçluluk duygusu arttıkça zorbalığın da azaldığı (Menesini ve Camodeca 2008) dolayısıyla ahlaki uzaklaşmanın da zayıfladığı bulgularından hareketle ve babaya bağlanma ile ahlaki uzaklaşma arasındaki negatif ilişki ele alındığında suçluluk ile babaya bağlanma arasındaki pozitif yönlü ilişki şaşırtıcı değildir.

3.3.2.6. Suçluluk ve Utanç Arasındaki İlişkinin Tartışılması

Suçluluk duygusu ile utanç duygusu arasında pozitif yönde yüksek anlamlı bir ilişki görülmüştür. Buna göre ergende suçluluk duygusu arttıkça utanç duygusunun da arttığı, suçluluk duygusu azaldıkça utanç duygusunun da azaldığı ifade edilebilir. Araştırma hipotezi oluşturulurken DAS (Davranışsal Aktivasyon Sistemi) ve DES (Davranışsal Engellenme Sistemi) süreçlerinin duygular üzerindeki motivasyon etkisi önemli oranda etkili olmuştur. DAS sürecinde birey istendik bir davranışı yerine getiremediğinde suçluluk duygusu hissederken, DES sürecinde istenmedik veya engellenen bir davranışın gerçekleşmesi durumunda yaşanan utanç duygusu söz

konusudur (Bulman ve Sheikh 2010a). Bu çerçevede suçluluk ve utanç duygularının ayrı duygular olduğu ve birbirleriyle anlamlı ilişki göstermeyecekleri yönündeki H_6 gelişmiş ancak bulgulara göre bu hipotez doğrulanmamıştır. Suçluluk ve utanç duyguları ile ilgili çalışmalarda bu iki duygunun birbirinden ayrı olarak değerlendirilmediği ve aralarında pozitif yönlü ilişki olduğunu gösteren bulgulara rastlamak da mümkündür (Kugler ve Jones 1992). Bu yönde yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar da elde edilmiştir. Örneğin Sıgır, Tabak ve Sağır (2010) tarafından yapılan bir araştırmada suçluluk ve utanç duygularının birbirinden bağımsız olduğu ve aralarında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Diğer taraftan 17-21 yaş aralığındaki gençlerin suçluluk ve utanç ölçekleri arasında olumlu yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Aktaran Dost ve Yağmurlu 2006). Suçluluk ve utanç duygularının kültürel özelliklere göre de değişkenlik gösterdiği bilinmektedir (Goetz ve Keltner 2007). Bu farklı sonuçlara rağmen bu araştırma bulgusundan hareketle Türkiye’de ergenlerin suçluluk ve utanç duyguları arasındaki ayrımı yap(a)madıkları ifade edilebilir.

3.3.2.7. Suçluluk İle Cinsiyet Arasındaki İlişkinin Tartışılması

Suçluluk ile cinsiyet arasındaki fark erkeklerde suçluluk duygusunun kızlara oranla daha fazla görülmesi yönündedir. Araştırmaya katılan erkek ergenler kabahatli bir davranış neticesinde kız ergenlerden daha fazla suçluluk duygusu yaşamaktadırlar. Nitekim Lewis (1987) erkeklerin daha saldırgan ve kadınlara göre daha az sosyal olmaları sebebiyle suçluluk duymaya daha eğilimli olduklarını ileri sürmüştür. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, araştırma bulgusunda erkeklerin daha fazla suçluluk duygusu yaşamaları anlaşılır bir durum olarak görünmektedir. Ancak tersi yönde bulguların da olduğu göz ardı edilmemelidir. Nitekim kadınların sosyal kimliklerinin erkeklere kıyasla ikinci sınıf görülmesi ve ikinci sınıf cinsiyet olmasıyla da kadınların özür ve/veya hata durumlarında erkeklere kıyasla daha fazla utanç ve suçluluk hissetmeye eğilimli oldukları da araştırma bulguları arasındadır (Baldwin vd. 2006; Köksal ve Gençdoğan 2007; Walter ve Burnaford 2006). Katılımcıların ergenlik döneminin başlangıcında oldukları düşünüldüğünde henüz toplumsallaşmamış olmaları ve anne babalarından ayrılmış bireyler olmamaları, sosyal kimlik rollerini henüz edinmemiş olmaları yönüne yorumlanabilir. Dolayısıyla, sosyal kimlik rollerini henüz

edinmemiş olmaları, suçluluk duygusunun kızlarda daha fazla görülmemesini açıklayan bir etken olabilir. Henüz sosyal kimlik rollerini edinmemiş olmaları, anne babadan ayrışmamış olmaları, anneye bağlanma puanlarının, ahlaki uzaklaşma puanını manipülasyon öykülerinden daha çok etkilemiş olmasıyla da görülmektedir.

3.3.3. Suçluluk/Utanç Duygularının Ahlaki Uzaklaşma Puanına Düzenleyici Etkisine İlişkin Bulguların Tartışılması

Burada yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımlarla ahlaki uzaklama arasındaki ilişkiye, suçluluk ve utanç duygularının düzenleyici bir etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Ancak her iki duygunun da düzenleyici bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu konuda yapılan çalışmalarda suçluluk ve utanç duygularının belirli ölçülerde yaşanmasının toplumsal uyumu kolaylaştırdığı ve ahlaki duygular olduğu (Cirhinlioğlu ve Güvenç 2011; Tangney ve Dearing 2002) bilinmektedir. Suçluluk duygusu günümüzde özellikle ahlaki eylemler açısından ele alınmaktadır (Eisenberg 2000). Suçluluk, ahlaki standartları ön plana çıkaran, bireyin kendini bir nesne olarak değil olayın öznesi olarak hissetmesini sağlayan, dolayısıyla bireye yaptığı eylemi onarma fırsatı veren bir duygu olarak ele alınmaktadır. Kendisini suçlu hisseden kişi bir zarara yol açıp açmadığını veya zararı onarabileceği bir fırsat yakalamakta böylece kabiliyetlerini veya yetersizliklerini keşfetmektedir (Barrett 1995). Suçluluk duygusunun sosyal ilişkilere özen ve dikkati arttığı yapılan çalışma bulguları arasındadır (Baumeister vd. 1995). Ferguson, Stegge ve Damhuis'in yaptığı çalışmalar ele alındığında çocuklarda suçluluk duygusunun, hatayı onarmak için hatadan etkilenen kişilere yaklaşmayı ve hatayı onarmayı motive ettiği; utanç duygusunun ise böyle bir motivasyon sağlamadığı, aksine söz konusu durumdan kaçınmayı motive ettiği görülür (Aktaran: Sheikh ve Bulman 2010b). Bu çalışmalardan hareketle suçluluk ve utanç puanlarının ahlaki uzaklaşma puanına düzenleyici bir etkisi olabileceği varsayılmış ancak bu varsayım doğrulanmamıştır. Bu araştırmadaki bulgulara göre suçluluk ve utanç duygularının ahlaki uzaklaşma ile ters yönlü ilişki gösterdiği hatırlanacak olursa, aynı zamanda koşul ile ahlaki uzaklaşma arasındaki negatif yönlü ilişkinin olduğu (yasaklayıcı yaklaşım grubunun ahlaki uzaklaşma puanı yüksek, teşvik edici yaklaşım grubunun ahlaki uzaklaşma puanı düşük) ele alınırsa, ergenlerin suçluluk ve utanç

duygularını yasaklayıcı veya teşvik edici yaklaşımlar nedeniyle değil, manipölasyon öyküsündeki kabahatli davranış sebebiyle hissettiğı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla suçluluk ve utanç duygularının koşul ile ahlaki uzaklaşma arasındaki ilişkiye düzenleyici bir etki göstermemesi anlaşılır bir durum olarak görülebilir. Ayrıca analiz sonuçlarına göre β değerleri ve standart sapma yüksek çıkmıştır. Buna göre katılımcı sayısının artırılması halinde sonuçların anlamlı olabileceğı düşünülebilir. Bu olasılık dahilinde katılımcı sayısının yeterli olmaması da suçluluk ve utanç duygularının ahlaki uzaklaşmaya düzenleyici bir etki göstermemesine neden olmuş olabilir.

IV. BÖLÜM

4. GENEL TARTIŞMA

Yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımların, suçluluk utanç duygularının ve bağlanmanın ahlaki uzaklaşmaya etkisini incelenildiği bu araştırmada ebeveyne bağlanmanın düzenleyici veya karıştırıcı bir etken olabileceği varsayımı ile Çalışma I ve Çalışma II gerçekleştirilmiştir. Birinci çalışma ile ikinci çalışmada ortak bulgular elde edildiği gibi farklı bulgular da elde edilmiştir. Ortak bulgular arasında yasaklayıcı yaklaşım/teşvik edici yaklaşım ve anne baba tutumlarının hatırlatılması ve hatırlatılmaması (sorularının ahlaki uzaklaşma ölçeğinden önce ve sonra sorulması) değişkenleri arasında herhangi bir etkileşim etkisinin görülmemesi yer almaktadır. İlk çalışmada bu bulgunun ebeveyne bağlanma envanterinin önce verilmesi ile ilgili olabileceği düşünülmüştür. Ancak ikinci çalışmada da benzer bulguya ulaşılması, ergenin ebeveyni ile olan duygusal ilişkisini hatırlamasının, etkileşim etkisi görülmemesi sebebi olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla yasaklayıcı yaklaşım teşvik edici yaklaşım ve anne baba tutumlarının hatırlatılıp hatırlatılmamasının ahlaki uzaklaşma üzerinde hiçbir değişkenin temel etkisinin olmadığı, etkileşim etkilerinin de benzer biçimde anlamlı olmadığı görülmüştür.

Ahlaki uzaklaşma puanlarının iki cinsiyet arasında anlamlı bir fark göstermemesi, suçluluk/utanç puanları ile anneye ve babaya bağlanma arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olması iki çalışmanın ortak bulguları arasındadır. Ayrıca ahlaki uzaklaşma ile anneye ve babaya bağlanma arasındaki negatif yönlü ilişki iki çalışmada da görülen bir bulgudur. Suçluluk ve utanç duygularının birbirleri ile pozitif yöndeki ilişkisi her iki çalışmada da görülmüş olup, bu iki duygunun birbirinden anlamlı ölçüde ayırt edilmedikleri anlaşılmıştır.

Birinci ve ikinci çalışmada farklı yönde elde edilen bulgulara bakıldığında yasaklayıcı yaklaşım ve teşvik edici yaklaşımın ahlaki uzaklaşma ile ilişkisi ön plana çıkmaktadır. İlk çalışmada yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalanların ahlaki uzaklaşma puanı, teşvik edici yaklaşıma maruz kalanların ahlaki uzaklaşma puanından düşük görülmüştür ($r = .23$, $p < .05$). İkinci çalışmada ise tam tersi yönde, yasaklayıcı yaklaşım maruz kalanların ahlaki uzaklaşma puanı, teşvik edici yaklaşıma maruz kalanların ahlaki uzaklaşma puanından yüksek görülmüştür ($r = -.22$, $p < .05$). İlk çalışmada anne ve babaya bağlanma ölçeğinin önce verilip, ergene, ebeveyni ile kurmuş olduğu duygusal bağın hatırlatılmasının etkili olabileceği düşünülmüştür. Nitekim ilk çalışmadaki bu hazırlayıcı etkinin ikinci çalışmada olmaması, yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımlarla ahlaki uzaklaşma arasında beklenen ilişkinin görülmesine neden olmuş olabilir. Yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalanların DES ile daha fazla ahlaki uzaklaşma gösterme eğiliminde olacakları, teşvik edici yaklaşıma maruz kalanların ise DAS ile daha az ahlaki uzaklaşma eğilimi gösterecekleri yönündeki hipotez ikinci çalışmada doğrulanmıştır.

Suçluluk ve utanç duyguları yükseldikçe ahlaki uzaklaşmanın zayıflayacağı yönündeki hipoteze ilişkin bulgu da iki çalışmada farklılık göstermiştir. İlk çalışmada suçluluk ve utanç duygularının ahlaki uzaklaşma ile ilişkisi görülmezken ikinci çalışmada, suçluluk ve utanç yükseldikçe ahlaki uzaklaşmanın düştüğü görülmüştür. Suçluluk ve utanç duygularının manipülasyon öykülerinden sonra sorulduğu göz önüne alınırsa, ilk çalışmada yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımların (manipülasyonların) ahlaki uzaklaşma ile beklenen yönde ilişki göstermemesi, utanç ve suçluluk puanlarının ahlaki uzaklaşma ile ilişki göstermemesini açıklar niteliktedir. İkinci çalışmada ise yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımların (manipülasyon) ahlaki uzaklaşma ile ilişkili görülmesi, bu manipülasyon öykülerinden sonra sorulan suçluluk ve utanç puanları ile ahlaki uzaklaşma arasındaki ilişkiyi açıklar niteliktedir.

Sonuç olarak, ebeveyne bağlanmanın ahlaki uzaklaşma üzerinde hazırlayıcı bir etkisini olduğu, ancak ebeveyn ile duygusal ilişki hatırlatılmadığında yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan ergenlerin ahlaki uzaklaşma puanının yükseldiği, teşvik edici

yaklaşma maruz kalan ergenlerin ise ahlaki uzaklaşma puanının düştüğü ifade edilebilir.

V. BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan bu araştırmada ergenlerin ahlaki uzaklaşmalarına, yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımların, bağlanmanın ve suçluluk/utanç duygularının etkisi ele alınmak istenmiştir. Burada ergenin ebeveyne bağlanmasının düzenleyici bir etkisinin olup olmayacağı merak edildiğinden bağlanma ölçeğinin ergenlere ilk önce verildiği ve en son verildiği iki uygulama yapılmıştır.

İlk uygulamada anneye güvenli bağlanmanın ahlaki uzaklaşma puanı üzerinde düzenleyici etkisi bulunmuştur. Ancak yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımlarla ahlaki uzaklaşma arasındaki pozitif yönlü ilişki, aslında manipülasyonların beklenen etkiyi göstermediğine yorumlanabilir. Burada manipülasyonun beklenen etkiyi göstermemesi, ergene, anne babaları ile olan duygusal ilişkisinin bağlanma ölçeği ile hatırlatılmış olması ile açıklanabilir.

Ebeveyne bağlanma ölçeğinin ergenlere ahlaki uzaklaşma ölçeğinden önce verilmesinin de suçluluk/utanç duygularını ve manipülasyonu etkileyebileceği düşüncesiyle yapılan ikinci çalışmada beklenen sonuçlar görülmüştür. Şöyle ki; birinci çalışmada suçluluk/utanç duygularının ahlaki uzaklaşmaya etkisi görülmezken ikinci çalışmada görülen bu etki suçluluk ve utanç arttıkça ahlaki uzaklaşmanın da düştüğü yönündedir. Burada ebeveyne bağlanma envanteri ile karşılaşmayan ergen anne babası ile yaşadığı duygusal ilişkiyi hatırlamadığından manipülasyon hikayelerinden sonra hissettiği suçluluk duygusuyla ahlaki uzaklaşmayı daha az göstermiştir. Nitekim manipülasyon hikayelerine göre yasaklayıcı/teşvik edici yaklaşımlarla ahlaki uzaklaşma arasındaki negatif yönlü ilişki yine ikinci çalışmada görülmüştür. Buradan hareketle

yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan ergenler, teşvik edici yaklaşıma maruz kalan ergenlere göre daha fazla ahlaki uzaklaşma yaşamaktadır. İlgili literatür bağlamında değerlendirilecek olursa; burada yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan ergenin teşvik edici yaklaşıma maruz kalan ergenden daha az suçluluk yaşaması ve daha az suçluluk duygusu ile daha az hatasını onarma ve telafi etme eğilimleri içine girmesi, ergenin ahlaki uzaklaşmasını açıklayan süreçler olarak görülmektedir. Anne babalar çocuklarına karşı yasaklayıcı tutum yerine teşvik edici tutumlar sergilediklerinde, çocuklarının yapmış oldukları ya da yapacakları kabahatli davranıştan sonra daha fazla suçluluk duygusuyla daha az ahlaki uzaklaşma yaşayacakları varsayımı, araştırmanın ikinci çalışmasındaki bulgularla desteklenmektedir. Bu çerçevede araştırmanın gerek eğitimciler gerekse ebeveynler tarafından, yararlanılabilecek bir alternatif olması temenni edilmektedir.

Gelecekte bu konuyla ilgili çalışmayı düşünen araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir:

- 1- Ergenlik döneminin karakteristik özellikleri sebebiyle (asilik, ebeveyni beğenmeme vb.) araştırmamızın bu anlamda sınırlılığı söz konusu olduğundan farklı yaş gruplarıyla çalışılabilir.
- 2- Sosyo-ekonomik seviye, anne-baba birlikteliği/ayrılığı, eğitim politikaları vb. değişkenlerle ahlaki uzaklaşma, etkileşimi ele alınabilir.
- 3- Ahlaki uzaklaşmayı dinin etkisinin ne yönde olacağı araştırılabilir.
- 4- Suçluluk ve Utanç Ölçeği (Şahin ve Şahin 1992) ile yasaklayıcı yaklaşım/teşvik edici yaklaşım ve ahlaki uzaklaşma arasındaki ilişki incelenebilir.
- 5- Suçluluk ve utanç duygularını farklı yaş grupları ile çalışılarak, bu iki duygunun ayırımına ilişkin araştırma yapılabilir.

VI. BÖLÜM

6. SINIRLILIKLAR

Bu araştırmada yasaklayıcı yaklaşıma maruz kalan ergenlerin suçluluk ve utanç puanları değerlendirilmiştir. Ancak ebeveyn tutumlarının çocuğun öz yeterliliği üzerindeki etkisi (Bandura vd. 2001) dikkate alındığında, yasaklayıcı yaklaşım ile utanç arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde öz yeterlilik seviyesinin de ölçülmesi uygun görülmektedir. Dolayısıyla, z yeterlilik duygusunun ölçülmemiş olması bu araştırmanın sınırlılıkları arasındadır.

Araştırma analizlerinden elde edilen bulgulara göre, katılımcı sayısının artırılması anlamlı sonuçlar elde edilme ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Bu analiz sonuçlarına göre katılımcı sayısının yeterli olmaması bu çalışmanın diğer bir sınırlılığıdır.

KAYNAKLAR

- Akbaba, Sırrı (2009). “Ahlak ve Gelişim”. *Eğitim Psikolojisi*, Ed. Y. Özbay, S. Erkan
Ankara: Pegem Akademi, 165-203.
- Aydın, Ayhan (2004). Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, 5. Baskı, Tekağaç Eylül
Yayıncılık: Ankara.
- Aydın, Betül (2005). Çocuk ve Ergen Psikolojisi, 2. Baskı, Atlas Yayın Dağıtım:
Ankara.
- Aydın, M (1989). “Ahlak”. TDV İslam Ansiklopedisi 2:1-14 Ankara.
- Aydın, M. Zeki (2006). Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Baldwin, Kim M.; Baldwin, John R. ve Ewalt, Thomas (2006), “The Relationship
among Shame, Guilt, and Self-Efficacy”, *American Journal of Psychotherapy*,
Vol, 60(1): 1-21.
- Balkaya, Ayşen; Ceyhan, Esra (2007). “Lise öğrencilerinin Suç Davranışı Düzeylerinin
Bazı Kişisel ve Ailesel Nitelikler Bakımından İncelenmesi”. *Aile ve Toplum
Dergisi*, 3(11):13-27.
- Bandura, Albert (2002). “Selective Moral Disengagement in the Exercise of Moral
Agency”. *Journal of Moral Education*. 31(2): 101-119.
- Bandura, Albert (1999). “Moral Disengagementin the Perpatration of Humanities”.
Personality and Social Psychology Review.3: 193-209.

- Bandura, Albert; Barbaranelli, Claudio; Caprara, Vittorio Gian (2001). “Sociocognitive Self-Regulatory Mechanisms Governing Transgressive Behavior”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80/1: 125-135.
- Bandura, Albert; Barbaranelli, Claudio; Caprara, Vittorio Gian (1996). *Journal of Personality and Social Psychology*, 71/2: 364-374.
- Bao, Zhenzhou; Zhang Wei; Lail, Xuefen; Sun, Wengiang; Wang Yanhui (2015). “Parental Attachment and Chinese Adolescents’ Delinquency: The Mediating Role of Moral Disengagement”. *Journal of Adolescence* 44:37-47, DOI:10.1016/j.adolescence.2015.06.002.
- Baron, Reuben M. ve Kenny, David A. (1986). “The Moderator-Mediator Variable Distinctions in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic and Considerations”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6):1173-1182.
- Barrett, Karren Caplovitz (1995) “A Functionalist Approach to Shame and Guilt”. *Self-Conscious Emotions*, Ed. J.P. Tangney ve K.W. Fischer, New York, The Guildford Press, 25-63
- Baumeister, Roy. F; Stillwell, Arlene M. ve Heatherton, Todd. F. (1995) “Interpersonal Aspects of Guilt: Evidence from Narrative Studies”. *Self-Conscious Emotions*, Ed. J.P.
- Bayraktar, Fatih; Sayıl, Melike; Kumru, Asiye (2009). “Liseli Ergenler ve Üniversiteli Gençlerde Benlik Saygısı: Ebeveyn ve Akranla Bağlanma, Empati ve Psikolojik Uyum Değişkenlerinin Rolü”. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24/63: 48-63.
- Broucek, Frank (1991). *Shame and the self*, New York: Guildford.
- Bee, Helen ve Boyd Denise (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*, Çev. O. Gündüz. Kaknüs Yayınları, 1. Basım, İstanbul.

- Berk, Laura E. (2013). Çocuk Gelişimi, Çev. A. Dönmez, Ankara: İmge Kitapevi 1. Baskı.
- Bretherton, Inge (1992). The Origins Of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Development Psychology* 28 (5):759-775, 20 Mayıs 2016'da http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/online/inge_origins.pdf adresinden indirildi.
- Borba, Michele (2001) "Building Moral Intelligence" Sanfrancisco, Cossey-Bass.
- Budak, Selçuk (2003). Psikoloji Sözlüğü. Ankara Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bulman, Janoff; Sheikh, Sana; Hepp, Sebastian (2009). "Proscriptive versus prescriptive morality: Two faces of moral" . *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(3):521-537.
- Can, Gürhan (2004). "Çocuk Gelişimi". *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi* Ed. B. Yeşilyaprak, 6. Baskı, Pegem Yayıncılık: Ankara 109-140.
- Can, Gürhan (2007) "Kişilik Gelişimi". Eğitim Psikolojisi, Gelişim, Öğrenme, Öğretim. Ed. B.Yeşilyaprak PegemA Yayıncılık, Ankara, 353-380.
- Caravita, Simona. C. S.; Sijtsema J.J.; Rambarab, Ashwin; Gini, Gianluca (2013). "Peer Influences on Moral Disengagement in Late Childhood and Early Adolescence". *Journal of Youth And Adolescence*, 43:193-207, Doi:10.1007/s10964-013-9953-1.
- Caroli De Elvira, Maria ve Sagone, Elisabeta (2014). "Mechanism of Moral Disengagement: An Analysis from Early Adolescence to Young". *Social and Behavioral Science*, 140:312-317, DOI:10.1016/j.sbspro.2014.04.426.
- Carver, Charles S. (2006). "Approach, Avoidance, And Self-Regulation of Affect and Action". *Motivation and Emotion*, 30:105-110.

- Carver, Charles S. ve Scheier, M.F. (2008). "Feedback processes in the Simultaneous Regulation of Action and Affect". In JY. Eds. Shah ve W.L Gardner, Handbook of Motivation Science, Newyork: Guildford, 308-324.
- Carver Charles S. ve White, Teri L. (1994). "Behavioral Inhibition, Behavioral Activation and Affective Responses to Impending Reward and Punishment: BIS/BAS scales". *Journal of Personality and Social Psychology*, 67:319-333.
- Cesur, Sevim; Küyel, Özkan Nilay (2009). "Ebeveyn Tutumları ve Gençlerin Ahlaki Muhakeme ve Ahlaki Yönelimleri Arasındaki İlişkiler". *İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 29(1):65-91.
- Chugh, Dolly; Kern, Mary C.; Zhu, Zhu; Lee, Sujin (2014). "Withstanding Moral Disengagement: Attachmet Security as an Ethical Intervention". *Journal of Experimental Social Psychology*, 51:88-93, DOI:10.1016/j.jesp.2013.11.005.
- Cirhinlioğlu, Fatma Gül; Güvenç, Gülden (2011). "Utanç Eğilimi, Suçluluk Eğilimi ve Psikopatoloji". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8/1: 248-267.
- Cook, David (2004). *Filozoflar ve İnanç*. Çev. L. Güleç, İst. Haberci Basın Yayın.
- Çağdaş, Aysel ve Seçer, Zarife (2002). *Çocuk ve Ergenlerde Sosyal ve Ahlak Gelişimi*. Ankara: Nobel Yayın Evi.
- Çiftçi, Nermin (2007). "Ahlak Psikolojisi" *Eğitim Psikolojisi*, Ed. A. Kaya, PegemA yayıncılık Ankara.
- Doğan, Recai; Tosun, Cemal (2003). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi 6-7-8, 1. Baskı*, PegemA Yayıncılık, Ankara.
- Doğulu, Canay ve Uğurlu, Nuray S. (2015). "Dehşet Yönetimi Kuramı Üzerine Bir Derleme". *Türk Psikoloji Yazıları*, 18(35):33-47.

- Dost, Ayfer; Yağmurlu Bilge (2006). “Suçluluk ve Utanç Duygularının kavramsallaştırılmasına İlişkin Sorular”. *Türk Psikoloji Yazıları*, 9(17):37-52.
- Ekşi, Halil; Katılmış, Ahmet (2014). “Ahlak Gelişimi ve Eğitimi”. *Eğitim Psikolojisi*, Ed. A. Bakioğlu, Ankara: Nobel Kitabevi, 1. Basım, 101-127.
- Eisenberg, Nancy (2000). “Emotion, Regulation, and Moral Development”. *Annual Review Psychology*, 51:665-697.
- Elchert, M. Daniel ve Gaasedelen, J. Owen (2016). “Morality and Adult Attachment Style as Predictors Af Psychotherapy Process and Outcome Expectations”. *Counseling and Value*, 61(1):80-96 DOI:10.1002/cvj.12027.
- Erden, Münir; Akman, Yasemin (2014). *Eğitim Psikolojisi*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Gezici-Yalçın; Şenyurt, Ahmet Y.; Gültepe, Bedirhan ve Coşkun, Hamit (Yayında). “Ahlaki Uzaklaşma Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Kalem Uluslararası Dergisi*.
- Gini, Gianluca; Pozzoli, Tiziana; Hymel, Shelley (2014). “Moral Disengagement Among Children and Youth: A Meta-Analytic of Links to Aggressive Behavior”. *Aggressive Behavior*, 40:56-68.
- Graham Jesse; Nosek, Brian A.; Haidt, Jonathan; Iyer, Razi; Koleva, Spassena; Ditto Peter H. (2011). “Mapping The Moral Domain”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96:1029-1046, DOI:10.1037/a0015141.
- Gray, Jeffrey (1987). “Perspectives on Anxiety and Impulsivity: A Commentary”. *Journal of Research In Personality*, 21: 493-509.
- Gray, Jeffrey (1990). “Brain Systems that Mediate Both Emotion and Cognition”. *Cognition and Emotion*, 4:269-288.

- Greenberg, Leslie ve Watson Jeanne (2006). *Emotion Focused Theraphy For Depression*, Washington, APA.
- Goetz, Jennifer L. ve Keltner, Dacher (2007). “Shifting Meanings Across Cultures”. *The Self Conscious Emotions Theory and Research*, Ed. J. Tracy, R.Robins ve J.P. Tangney, The Guildford Press, London, 153-174.
- Günaydın, Gül; Selçuk, Emre; Sümer, Nebi; Uysal, Ahmet (2005). “Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Envanteri Kısa Formu’nun Psikometrik Açıdan Değerlendirilmesi”. *Türk Psikoloji Yazıları* 8(16):13-23.
- Gündüz, Mustafa (2005). *Ahlak Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Güngör, Aytar, Abide (2011). “Ahlaki (Törel) Gelişim”. *Eğitim Psikolojisi*, Ed. A. Ulusoy vd. Anı Yayıncılık, 3.Baskı, Ankara, 110-136.
- Haidt, Jonathan; Rozin, Poul; Lowery, Laura; Imada, Sumio (1999). “The CAD Trial Hypothesis: A Mapping Between Three Moral Emotions (Contempt, Anger, Disgust) and Three Moral Codes (Community, Autonomy, Divinity)”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(4):574-586.
- Haidt Jonathan; Graham Jesse (2007). “When Morality Opposes Justice: Conservatives Have Moral Instiutions That Liberals May Not Recognize”. *Social Justice Research*, 20:98-116. DOI:10.1007/s11211-007-0034-z.
- Haidt Jonathan; Kesebir Selin (2010). “Morality”. *Handbook of Socialpsychology*, Ed. S. Fiske, D. Gilbert ve G. Lindzey, 5. Baskı, NJ:Wiley, 797-832.
- Hazan, C., & Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychol Inq* , 5-1:4-17.
- Hökenekli, Hayati (1998). “Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi”. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ed. A. Dodurgalı vd. 1. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 185-216.

İnanç, Banu Yazan; Bilgin, Mehmet; Atıcı, Meral K. (2005). Gelişim Psikolojisi Çocuk ve Ergen Gelişimi 2. Baskı Adana Nobel Kitapevi.

Jacoby, Mario (1994). “Shame and the Origins of Self-Esteem” (Almanca’dan İngilizce’ye Çev: Douglas Whitcher) London, Routledge.

Kapıkıran, Necla A. (2007). “Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Davranışlarının, Empatik Eğilim ve Kendini Ayarlama Açısından İncelenmesi”. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3(28):33-47.

Kaplan, Bilge; Aksel, Eda Şeyda (2013). “Ergenlerde Bağlanma ve Saldırganlık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 1/1: 20-49.

Kılıç, Mustafa (2013). Gerçek Yaşam Tadında: Gelişim Dönemleri 2. Pegem Akademi, 1. Baskı, Ankara.

Kochanska, Grazyna; Aksan, Nazan (1995). “Mother-Child Mutually Positive Affect, the Quality of Child Compliance to Requests and Prohibitions and Maternal Control as Correlates of Early Internalization”. *Child Development*, 66:1752-1769.

Kohlberg, Lawrence (1981). “The Philosophy of Moral Development: Moral Stage and the Idea of Justice”. Cambridge, MA: Harper And Row.

Koleva, Spassena; Dylan, Selterman; Iyer, Razi; Ditto, Peter ve Graham, Jesse (2014). “The Moral Compass Of Insecurity: Anxious and Avoidant Attachment Predict Moral Judgement”. *Social Psychological and Personality Science* Published Online1-10. DOI:10.1177/1948550613490965.

- Köksal, Fikri ve Gençdoğan, Başaran (2007). “Depresif Olanlar İle Olmayanların Suçluluk, Utanç ve Öfke Tarzlarının İncelenmesi”. Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(1):163-175, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/> adresinden 22 Nisan 2016 tarihinde ulaşıldı.
- Kugler, Karen ve Jones, Warren H. (1992). On Conceptualizing and assessing shame and guilt. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(2):318-327.
- Kulaksızoğlu, Adnan (2004). *Ergenlik Psikolojisi*. Remzi Kitabevi, 6. Basım, İst.
- Lafreniere, Peter ve Sroufe, L. Alan (1985). “Profiles of Peer Competence in the Preschool: Interrelations Between Measures Influence of Social Ecology and Relation to Attachment History”. *Development Psychology*, 17:289-299.
- Levine, Mel (2005). *Hayata Hazır Gençler Yetiştirmek*. Çev. Z. Babayiğit, 1. Baskı, Boyner Yayınları, İstanbul.
- Lewis, Michael (1998). “Emotional Competence and Development”. *In Improving Competence Across the Lifespan*, Ed. Pushkar D. v.d. New York: Plenum.27-36.
- Lewis, Helen Block (1987). “Introduction: Shame the “Sleeper” In Psychopathology”. *The Role of Shame in Symptom Formation*. Ed. Lewis, H.B. London, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1-28.
- Malti, Tona; Gasser, Luciano; Buchmann, Marlis (2009). “Aggressive and Prosocial Children’s Emotion Attributions and Moral Reasoning”. *Aggressive Behavior*, 35(1):90-102.
- Menesini, Ersilia ve Camodeca, Marina (2008). “Shame And Guilt as Behaviour Regulators: Relationships with Bullying, Victimization and Prosocial Behaviour”. *British Journal of Developmental Psychology*, 26(2):183-196.

Mikulincer, Maria; Shaver Phillip; Perg, Dana (2003). “Attachment Theory and Affect Regulation: The Dynamics, Development and Cognitive Consequences of Attachment-Related Strategies”. *Motivation And Emotion*, 27(2):77-102.

Niec, Larissa N. ve Russ, Sandra W. (2002). “Children's internal representations, empathy, and fantasy play: A validity study of the Scors-q”. *Psychological Assesment*, 14(3): 331-338.

Nucci, Larry P. ve Turiel, Elliot (2001). “Morality ve Development of Social Value”. *Education in the Moral Domain*, Cambridge University Pres, 107-124 e-Kitap ISBN 9780511153396.

Ömerlioğlu, Esra; Ulutaş, İlkay (2007). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Morpa, İstanbul.

Öztürk, Ahmet ve Akbaba, Ahmet (2013). “Ahlak Gelişimi”. *Eğitim Psikolojisi*, Ed. İ. Yıldırım Anı Yayıncılık:122-137.

Öztürk, Özlem (2005). “İstanbul H Tipi Ceza Evinde Kalan Ergenlerde Suçluluk-Utanç Duygusunun Değerlendirilmesi”. Z.K.Ü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özyürek, Ayşe; Şahin, Tezel, Fatma (2015). “Anne- Çocuk İlişkisinin ve Baba Tutularının çocukların Ahlaki ve Sosyal Kural Anlayışları Üzerine Etkisi”. *Eğitim ve Bilim*, 40(177):161-174 Doi: 10.15390/EB. 2015.3672.

Paciello, Marinella; Fida, Roberta; Tramontano, Carlo; Cole, Ellie ve Cerniglia, Luca (2013). “Moral Dilemma in Adolescence: The Role of Values, Prosocial Moral Reasoning and Moral Disengagement in Helping Decision Makine”. *European Journal of Developmental Psychology*, 10(2):190-205. Doi.org/10.1080/17405629.2012.759099.

- Perren, Sonra; Helfenfinger-Gutzwiller, Eveline (2012). "Cyberbullying and Traditional Bullying in Adolescence: Differential Roles of Moral Disengagement, Moral Emotions, and Moral Value". *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2):195-209 Doi:10.1080/17405629.2011.643168.
- Piaget, Jean (1935). *The Moral Judgment of the Child*. Penguin Books Ltd. Middlesex, England.
- Reber, Arthur. S. (1985). *The Penguin Dictionary of Psychology*, England: Penguin Group.
- Santrock, Jhon W. (2012). *Ergenlik Adolescence*. Çev. Ç. M. Siye, Ankara: Nobel Yayınevi 14. Basım.
- Seber, Gülten; Günay, Yasemin; Yenilmez, Çınar; Güleç, Gülcan (2001). "Çocuk Suçluluğunda Sosyodemografik Özellikler". 1. Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu Ankara, 353-369.
- Shaffer, David R. (2009). *Social and Personality Development*. 6. Baskı, University of Georgia.
- Shaver, Phillip R. ve Mikulincer, Mario (2012). "An Attachment Perspective on Morality: Strengthening Authentic Forms of Moral Decision Making". *The Social Psychology of Morality: Exploring the causes of Good and Evil*, Ed. P. Shaver ve M. Mikulincer, 257-274.
- Sheikh, Sana (2010). "Paradoxial Consequences of Prohibitions". University of Massachusetts, Yayımlanmamış doktora tezi.
- Sheikh, Sana ve Bulman, Janoff R. (2010:a). "The 'Shoulds' and 'Should Not' of Moral Emotions: A Self-Regulatory Perspective on Shame And Guilt". *Personality and Social Psychology Biletin*, 36(2):213-224 Doi:10.1177/0146167209356788.

- Sheikh, Sana ve Bulman, Janoff R. (2010:b). “Tracing The Self Regulatory Bases of Moral Emotions”. *Emotion Review* 2(4):386-396 DOI:10.1177/1754073910374660.
- Sıgır, Ünsal, Tabak, Akif ve Sağır, Abdullah (2010). “Çalışanlarda Suçluluk ve Utanç Duygusunun Cinsiyet-Yaş Durumuna Göre Mukayesesi ve Örgütlerde Utanç Yönetiminin Kullanılması”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 2010, <http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/> adresinden 12 Mayıs 2016 tarihinde ulaşıldı.
- Sipahioğlu, Şeyma (2002). “Anan Baba Tutumları İle Gençlerdeki Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar Arasındaki İlişki”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Slavin, Robert E. (2013). *Eğitim Psikolojisi*. Çev. M. Artar. Ed. G. Yüksel Nobel Yayıncılık: Ankara.
- Stocker, Michael (2008). “Shame and Guilt”. *Morality And Self-Internet*, Ed. P. Bloomfield, Oxford University Pres, 287-303.
- Sümer, Nebi ve Şendağ-Anafarta, Meltem (2009). “Orta Çocukluk Döneminde Ebeveynlere bağlanma, Benlik Algısı ve Kaygı”. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24 (63):86-101.
- Şahin, Nesrin H. ve Şahin, Nail (1992). Guild, shame and depression in adolescence. World Congress of Cognitive Therapy, June 17-21, Toronto, Canada.
- Şengün, Mustafa (2013). “Anne Baba Tutumuna göre Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyleri”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(23):203-215.

- Şişman, Simge (2012). “Davranışsal İnhibisyon Sistemi, Davranışsal Aktivasyon Sistemi Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 32(2):1-22 <http://www.i.udergi.com/index.php/psikoloji>.
- Tangney, June Price (1995). “Shame and Guilt in İnterpersonal Relationships”. *Self Conscious Emotions*, Ed. J.P. Tangney, K.W. Fischer, New York., The Guildford Pres, 114-139.
- Tangney, June Price ve Dearing, Ronda (2002). *Shame and Guilt*. Newwyork, The Guildford Press.
- Tangney, June Prime; Stuewig, Jeff ve Mashek, Debra J. (2007). “Moral Emotion and Moral Behavior”. *Annual Review Psychology*, 58/1:345-372 Doi: 10.1146/Annurev.psych.56091103.070145.
- Topçu, Nurettin (2015). *Ahlak*. Dergah Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Troy, Michael ve Sroufe, L. Alan (1987). “Victimization Among Preschoolers: Rol of Attachment Relationship History”. *Journal of The American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 26:166-172.
- Tüzün, Olcay ve Sayar, Kemal (2006). “Bağlanma Kuramı ve Psikopatoloji”. *Düşünen Adam*, 19(1):24-39.
- Ural, Şafak (1998). “Epistemolojik Açıdan Değerler ve Ahlak”. *Doğu-Batı* (4):41-49.
- Van IJzendoorn, Marinus H. ve Zwart-Woudstra, Hylda A. (1995). “Adolescents’ Attachment Representations and Moral Reasoning”. *Journal of Genetic Psychology*, 156 (3):359-372.

- Van IJzendoorn, Marinus H. (1997). “Attachment, Emergent Morality and Aggression: Toward a Developmental Socioemotional Model of Antisocial Behaviour”. *International Journal of Behavioral Development*, 21(4):703-727.
- Walter, Jamie. L. ve Bumafor, Stacey. M. (2006). “Developmental Changes in Adolescents' Guilt and Shame: The Role of Family Climate and Gender”, *North American Journal of Psychology*, Vol 8(1); 321-338. <http://www.freepatentsonline.com/article/North-American-Journal-Psychology/159922649.html> adresinden 21 Nisan 2016 tarihinde ulaşıldı.
- Yalçın, Özgen (2014). “Ahlaki İhlallerde Tanıklıkta Ahlaki Geri Çekilme: Ahlaki Temel ve İçgrup/Dışgrup Durumlarında Gözlenen Farklılıklar”. Ankara Üniversitesi, Psikoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yavuzer, Haluk (1999). “Çocuk Psikolojisi”. Remzi Kitabevi, 1. Basım, Ankara.
- Yıldız, Armağan (2012). “Ahlak Gelişimi”. *Gelişim Psikolojisi*, Ed. H. Ergin ve Y. Armağan, Nobel Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara.
- Yılmaz, Türkan (2000). “Ergenlerde Risk Alma Davranışlarının İncelenmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Ege Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Young, Shari. K.; Fox, Nathan A.; Zahn-Waxler, Carolayn (1999). “The Relations Between Temperament and Empathy in 2 Years-Old”. *Developmental Psychology*, 35(5): 1189-1197.

EKLER

EK 1: Etik Kurul Onayı

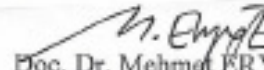
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu

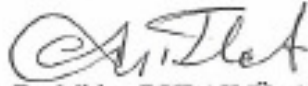
Arş. Gör. Fatma Zeynep SAYLIK
 Abant İzzet Baysal Üniversitesi
 Fen-Edebiyat Fakültesi
 Psikoloji Bölümü

Sayın Arş. Gör. Fatma Zeynep SAYLIK,

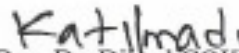
"Ergenlerde Güvenli Bağlanmanın ve Ödüllendirme/Cezalandırma Yaklaşımlarının Ahlaki Karar Alma Süreçlerine Etkisi" konulu araştırmanız ile ilgili olarak Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kuruluna yapmış olduğunuz başvuru (Protokol NO. 2015/154) Kurulumuzun 09.12.2015 tarihli ve 2015/154 toplantısında değerlendirilerek etik olarak uygun bulunmuştur. Bilgilerinize sunarız.

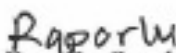

 Prof. Dr. Hamit COŞKUN (Başkan)

 Doç. Dr. Mehmet ERYİĞİT(Üye)

 Doç. Dr. Mithat DURAK(Üye)

 Doç. Dr. Altay EREN (Üye)

 Yrd. Doç. Dr. Dilşad ÇOKNAZ (Üye)

 Yrd. Doç. Dr. Seval ALKOY(Üye)

Av. Zuhale DEMİRCİ(Üye)

 ASLI GİBİDİR
 14.12.2015
 Mehmet YILMAZ
 Fakülte Sekreteri

EK 2: Bolu Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzin Belgesi

**T.C.
BOLU VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü**

Sayı : 93554413/605/13030654

17/12/2015

Konu: Araştırma İzni (Fatma Zeynep SAYLIK)

VALİLİK MAKAMINA

İlgi:15/12/2015 tarihli dilekçe.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Genel Psikoloji Anabilim Dalında yüksek lisans programına devam eden Araştırma Görevlisi Fatma Zeynep SAYLIK Yrd. Doç Dr. Meral GEZİCİ YALÇIN' ın danışmanlığında yürütmeyi planladığı "Ergenlerde güvenli bağlanmanın ve ödüllendirme/cezalandırma yaklaşımlarının ahlaki karar alma süreçlerine etkisi" konulu tez çalışmasına veri toplamak amacıyla ilimiz merkez Canip Baysal Ortaokulu ve 50. Yıl İzzet Baysal Ortaokulunda uygulamak istenmektedir.

Uygulanması talep edilen araştırma izni, Bakanlığımız Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 2012/13 sayılı Genelgesi gereği Müdürlüğümüzce uygun mütalaa edilmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

İsmail KARAGÖZ
Milli Eğitim Müdür V.

OLUR
17/12/2015

Ayhan KARTLI
Vali a.
Vali Yardımcısı

Murat AYDIN
Bolu M.E.M. D. *(Signature)*

EK: İlgi Yazı (22 Sayfa)

**Güvenli Elektronik
İmzalı Aslı ile Aynıdır.
21/12/2015**

EK 3: Ebeveyn ve Akranlara Bağlanma Ölçeği

Aşağıda, anneniz ve babanızla olan ilişkileriniz hakkında cümleler verilmiştir. Her bir cümlede anlatılan durumu ne sıklıkla yaşadığınızı 7 aralıklı ölçek üzerinde, ilgili rakam üzerine çarpı (X) koyarak gösteriniz. Bunu anne ve babanız için ayrı ayrı yapmanızı istemekteyiz. Hiçbir maddenin doğru ya da yanlış cevabı yoktur. Önemli olan her cümle ile ilgili olarak kendi durumunuzu doğru bir şekilde yansıtmmanızdır. Anne ve/veya babanızı kaybetmişseniz yetişmeniz en çok katkısı olan kişiyi göz önüne alınız.

Aşağıdaki maddeleri annenizle ilişkinizi göz önünde bulundurarak doldurunuz.

Asla-----Bazen-----Daima

1. Annem duygularıma saygı gösterir.	1	2	3	4	5	6	7
2. Annem başka biri olsun isterdim.	1	2	3	4	5	6	7
3. Annem beni olduğum gibi kabul eder.	1	2	3	4	5	6	7
4. Sorunlarım hakkında annemle konuştuğumda kendimden utanırım ya da kendimi kötü hissederim.	1	2	3	4	5	6	7
5. Evde kolayca keyfim kaçır.	1	2	3	4	5	6	7
6. Annemin kendi problemleri olduğundan, onu bir de kendiminkilerle sıkmak istemem.	1	2	3	4	5	6	7
7. Kim olduğumu daha iyi anlamamda annem bana yol gösterir.	1	2	3	4	5	6	7
8. Bir sorunum olduğunda ya da başım sıkıştığında bunu anneme anlatırım.	1	2	3	4	5	6	7
9. Anneme kızgınlık duyuyorum.	1	2	3	4	5	6	7
10. Annemden pek ilgi görmüyorum.	1	2	3	4	5	6	7
11. Kızgın olduğumda annem anlayışlı olmaya çalışır.	1	2	3	4	5	6	7
12. Annem bir şeyin beni rahatsız ettiğini hissederse, bana nedenini sorar.	1	2	3	4	5	6	7

Aşağıdaki maddeleri babanızla ilişkinizi göz önünde bulundurarak doldurunuz.

Asla-----Bazen-----Daima

1. Babam duygularıma saygı gösterir.	1	2	3	4	5	6	7
2. Babam başka biri olsun isterdim.	1	2	3	4	5	6	7
3. Babam beni olduğum gibi kabul eder.	1	2	3	4	5	6	7
4. Sorunlarım hakkında babamla konuştuğumda kendimden utanırım ya da kendimi kötü hissederim.	1	2	3	4	5	6	7
5. Evde kolayca keyfim kaçır.	1	2	3	4	5	6	7
6. Babamın kendi problemleri olduğundan, onu bir de kendiminkilerle sıkmak istemem.	1	2	3	4	5	6	7
7. Kim olduğumu daha iyi anlamamda babam bana yol gösterir.	1	2	3	4	5	6	7
8. Bir sorunum olduğunda ya da başım sıkıştığında bunu babama anlatırım.	1	2	3	4	5	6	7
9. Babama kızgınlık duyuyorum.	1	2	3	4	5	6	7
10. Babamdan pek ilgi görmüyorum.	1	2	3	4	5	6	7
11. Kızgın olduğumda babam anlayışlı olmaya çalışır.	1	2	3	4	5	6	7
12. Babam bir şeyin beni rahatsız ettiğini hissederse, bana nedenini sorar.	1	2	3	4	5	6	7

EK 4: Ahlaki Uzaklaşma Ölçeği

		Hiç Katılmıyorum	Çok az katılmıyorum	Bazen katılmıyorum	Genellikle katılmıyorum	Tamamen katılmıyorum
1	Anne-babalar çocuklarına baskı yapıyorlarsa, çocuk kötü davrandığında kabahatli değildir.	0	1	2	3	4
2	İtip-kakmak ve tokatlamak bir çeşit şakalaşmadır.	0	1	2	3	4
3	Eşyaya zarar vermek, birine dayak atmaya kıyasla çok da kötü değildir.	0	1	2	3	4
4	Bir grup, etrafa zarar verdiğinde o grubun verdiği zararlar nedeniyle sadece grubun bir üyesi suçlanmamalıdır.	0	1	2	3	4
5	Kötü koşullarda yaşayan kişiler, sergiledikleri saldırgan davranışları nedeniyle suçlanamazlar.	0	1	2	3	4
6	Kimseye zarar vermediğinden, küçük yalanlar söylemenin bir sakıncası yoktur	0	1	2	3	4
7	Bazı kişiler hayvan gibi muamele görmeyi hak eder.	0	1	2	3	4
8	Kişiler kavga ediyorsa bunun sebebi toplumdur.	0	1	2	3	4
9	Ailenize hakaret eden birini dövmenin bir sakıncası yoktur.	0	1	2	3	4
10	Pislik birilerine vurmak, onlara ders vermektir.	0	1	2	3	4
11	Çok miktarda para çalmayla kıyaslandığında az miktarda para çalmak, o kadar da ciddi bir durum değildir.	0	1	2	3	4
12	Kuralları çiğnemeye teşvik eden bir kişi, etrafındakiler ona uyduğu için suçlanmamalıdır.	0	1	2	3	4
13	Terbiye almamış kişiler, kötü davranışlarından dolayı suçlanmamalıdır.	0	1	2	3	4
14	Dalga geçilen kişiler buna alınmamalıdır, çünkü bu onlara karşı ilgi göstermenin bir yoludur.	0	1	2	3	4
15	Asalak birine kötü muamele etmenin bir sakıncası yoktur.	0	1	2	3	4
16	Bir insanın eşyasının çalınmasının kabahati kendindedir.	0	1	2	3	4
17	Grubunuzun haysiyeti çiğnendiğinde dövüşmenin bir sakıncası yoktur.	0	1	2	3	4
18	Bir süreliğine bir eşyayı izinsiz almak, ödünç almaktır.	0	1	2	3	4
19	Birine hakaret etmek, ona vurmaktan daha iyidir.	0	1	2	3	4
20	Grup olarak zarar vermeye karar verilmişse, grup içinden birisini suçlamak adil değildir.	0	1	2	3	4
21	Küfreden biri suçlanamaz çünkü herkes küfrediyor.	0	1	2	3	4
22	Alay edilmek, bir kişiyi gerçekten incitmez.	0	1	2	3	4
23	Kötü biri, insan gibi davranılmayı hak etmez.	0	1	2	3	4
24	Başına kötü bir şey gelen kişiler, genelde bunu hak edecek şeyler yapmışlardır.	0	1	2	3	4
25	Arkadaşlarınızı beladan uzak tutmak için yalan söylemenin bir sakıncası yoktur.	0	1	2	3	4
26	Arada sırada hiddetlenmek kötü bir şey değildir.	0	1	2	3	4
27	Yasadışı işlerle kıyaslandığında, para ödmeden mağazadan birşey almak çok ciddi bir şey değildir.	0	1	2	3	4
28	Bir grubun yol açtığı zararın sadece küçük bir kısmından sorumlu olan birisini suçlamak adil değildir.	0	1	2	3	4
29	Arkadaş baskısından dolayı kötü davranan biri, bundan dolayı suçlanamaz.	0	1	2	3	4
30	Gençler birbirlerine hakaret ettiklerinde incinmezler.	0	1	2	3	4
31	Hiçbir şekilde zarar görmeyeceğini düşünen kişilere sert davranmak gerekir.	0	1	2	3	4
32	Arkadaşların için dövüşmenin bir sakıncası yoktur.	0	1	2	3	4

EK 5: Manipölasyon Öyküleri

Teşvik edici Yaklaşım Öyküsü

Aşağıdaki hikaye bir varsayımdır. Ancak hikayedeki olayın başına geldiğini hayal et.

Bir gün okul çıkışında, okulda verilen kursa girmek yerine arkadaşlarıyla bir cafeye gitmeye karar verdiğini düşün. Güzel vakit geçirdikten sonra eve dönüş saatinin her zamankinden daha geç olduğunu fark ettin. Eve girdiğinde anne ve babana kursun uzadığını söyledin. Onlar da buna inandı. Birkaç gün sonra annen ve baban gerçeği bir şekilde bir yerden öğrendi. Durumu itiraf ettin. Baban ilk olarak çok şaşırdığını ve üzüldüğünü ifade etti, ardından annense neden böyle bir şey yaptığını sordu. Ardından her ikisi de “bundan sonra ne olursa olsun her zaman bize doğru söyle ve her zaman bize karşı dürüst ol” şeklinde bir uyarı yaparak konuyu kapattılar.

1-Hikayeye göre yaptığın şey doğru mudur?

a)Evet b) Hayır

2-Hikayede cezalandırma var mıdır?

a)Evet b)Hayır

Yasaklayıcı Yaklaşım Öyküsü

Aşağıdaki hikaye bir varsayımdır. Ancak hikayedeki olayın başına geldiğini hayal et.

Bir gün okul çıkışında, okulda verilen kursa girmek yerine arkadaşlarıyla bir cafeye gitmeye karar verdin. Güzel vakit geçirdikten sonra eve dönüş saatinin her zamankinden daha geç olduğunu fark ettin. Eve girdiğinde anne ve babana kursun uzadığını söyledin. Onlar da buna inandı. Birkaç gün sonra annen ve baban gerçeği bir şekilde bir yerden öğrendi. Durumu itiraf ettin. Babanın ilk tepkisi iki tokat oldu ardından bağırıp çağırdı ve sen ağlamaya başladın. Annense seni akşam yemeğine kadar çıkmamak üzere odaya kilitledi.

1-Hikayeye göre yaptığın şey doğru mudur?

a)Evet b) Hayır

2-Hikayedee cezalandırma var mıdır?

a)Evet b)Hayır

Kontrol Grubunun Öyküsü

Ahmet, Bolu’da yaşayan iki çocuklu bir ailenin büyük çocuğudur. Kendisi ortaokul öğrencisi, kardeşi ise ilkokul öğrencisidir.

1-Ahmet, nerede yaşamaktadır?

a) Bolu
b) Ankara

2- Ahmet Eğitiminin hangi basamağındadır?

a) İlkokul
b) Ortaokul

EK 6: Duygular Ölçeği

-Böyle bir olayı yaşasaydın kendini nasıl hissederdin?

	Hiç	Kesinlikle Katılmıyorum					Katılıyorum
Kendimi suçlu hissederdim.	1	2	3	4	5	6	7
Utanırdım.	1	2	3	4	5	6	7
Kendimle gurur duyardım.	1	2	3	4	5	6	7
Anne ve babama kırılırdım.	1	2	3	4	5	6	7
Hiç bir şey hissetmezdim.	1	2	3	4	5	6	7

EK 7: Ebeveyn Tutum Ölçeği

Bu olay, senin başına gerçekten gelseydi, baban ne yapardı?

.....

.....

.....

.....

Bu olay senin başına gerçekte gelseydi, annen ne yapardı?

.....

.....

.....

.....

